

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

3

ROČNÍK 46
PRAHA
BŘEZEN 2000
ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření Ministerstva zemědělství České republiky a pod gescí České akademie zemědělských věd

An international journal published under the authorization by the Ministry of Agriculture and under the direction of the Czech Academy of Agricultural Sciences

Redakční rada – Editorial Board

Předseda – Chairman

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (OTIS spol. s r. o., Bratislava, SR)

Ing. Tomáš Doucha, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jiří Erbes, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Ing. Jiří Hanibal (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. Ing. Viera Ižáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Prof. Ing. František Štřelček, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, SR)

Redakční kruh – Editorial circle

Prof. Dr. Konrad Hagedorn (Humboldt-Universität zu Berlin, Deutschland)

Prof. Dr. Alois Heißenhuber (Technische Universität München, Deutschland)

Prof. J. Sanford Rikoon, PhD. (University of Missouri-Columbia, USA)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

World Wide Web (URL): <http://www.uzpi.cz>

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských vstupu- vých sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 46 vychází v roce 2000.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Česká republika, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: edit@uzpi.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 2000 je 816 Kč.

Aims and scope: The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 46 appearing in 2000.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic, tel.: +420 2 24 25 79 39, fax: +420 2 24 25 39 38, e-mail: edit@uzpi.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 2000 is 195 USD (Europe), 214 USD (overseas).

SÚVISLOSTI MEDZI VYSELOSTOU A OTVORENOSTOU EKONOMIKY Z ASPEKTU POĽNOHOSPODÁRSTVA

THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE MATURITY AND THE OPENNESS OF ECONOMY FROM THE POINT OF VIEW OF AGRICULTURE

I. Pauhofová

Institut for Forecasting, Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT : The objective of the article is to pinpoint basic relationships determining the foreign agricultural trade of Slovakia. The point of departure is an analysis of the interrelation of three factors: the economic maturity of the country, the export-openness of the country and the share of agriculture in the economic structure of the country. The study examines whether the trends observed in the relationships of the aforementioned factors between 1980 and 1990 continued in the period between 1991 and 1997, and whether the significance of these trends increased or decreased. The interrelation analysis covers eleven countries, selected according to the following criteria: the significance of agriculture in the country's economy and export, from the point of view of current and future possibilities within Europe, the economic maturity of the country and the handling of agricultural problems in various types of economies – small, large, market, former planned, those preparing for membership in the EU, those of new EU-members, etc. The analysis also indicated the opportunities of the Slovak agriculture in the area of foreign trade.

Key words: maturity of economy from the point of view of agriculture, development of agricultural trade, export-openness rate, share of agriculture in the gross domestic product (GDP)

ABSTRAKT: Príspevok je orientovaný na zistenie základných súvislostí determinujúcich zahraničný agrárny obchod Slovenska. Vychádza sa pritom zo skúmania vzťahov medzi mierou vývozného otvorenosti krajiny a úrovňou jej ekonomickej vyspelosti, vzťahov medzi podielom poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky a úrovňou ekonomickej vyspelosti krajiny a vzťahov medzi mierou vývozného otvorenosti a podielom poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky. Skúma sa, či tendencie v uvedených vzťahoch preukázané za roky 1980–1990 pokračovali aj v období 1991–1997, resp. či sa znížila, alebo zvýšila ich významnosť. Vzťahy sú skúmané za 11 vybraných krajín podľa kritérií (napr. váha poľnohospodárstva v ekonomike a na vývoze krajiny z aspektu súčasných i budúcich možností v rámci európskeho priestoru, úroveň ekonomickej vyspelosti krajiny a riešenie poľnohospodárskych problémov v ekonomikách rôzneho typu – malé, veľké, trhové, bývalé plánované, v období príprav na členstvo, nový člen EÚ a pod.). Súčasťou je aj naznačenie niektorých zahraničnoobchodných možností poľnohospodárstva Slovenska.

Kľúčové slová: vyspelosť a otvorenosť ekonomiky z aspektu poľnohospodárstva, vývoj agrárneho obchodu, miera vývozného otvorenosti, podiel poľnohospodárstva na hrubom domácom produkte (HDP)

ÚVOD

Miesto poľnohospodárstva v ekonomikách východoeurópskych krajín je determinované celkovým ekonomickým vývojom pred a v rámci transformačného obdobia. Tento vývoj je sprevádzaný významnými vonkajšími a vnútornými štrukturálnymi zmenami v jednotlivých odvetviach ekonomiky. V poľnohospodárstve to z pohľadu predmetu skúmania znamená komoditnú a teritoriálnu reštrukturalizáciu, zmenu podielu a objemu agrárneho obchodu v súvislosti s hľadaním miesta poľnohospodárstva v ekonomike a dosiahnutou ekonomickou vyspelosťou krajiny.

Potreba zabezpečenia podmienok pre stabilný hospodársky rast, pri adekvátnych makroekonomických parametroch, sa v súčasnom období javí markantnou nielen pre transformujúce sa východoeurópske ekonomiky, ale aj pre západoeurópske krajiny s vyspelou trhovou ekonomikou. Celkové spomalenie hospodárskeho rastu vyžaduje i zmenu v orientácii zahraničného obchodu, s čím súvisí predovšetkým hľadanie a získavanie nových trhov. Tento proces je spojený aj s rozširovaním Európskej únie (EÚ) smerom na východ, pričom nové trhy pre EÚ reprezentujú zatiaľ ekonomicky menej vyspelé krajiny a nové trhy pre transformujúce sa ekonomiky vo veľkej miere zase krajiny ekonomicky veľmi

vypel. Uplatňovanie sa na týchto trhoch znamená základné vzťahy, ktoré z dlhodobého pohľadu ovplyvňujú i úroveň a štruktúru svetového agrárneho obchodu.

METODIKA

Vývoj svetového agrárneho obchodu naznačuje určité vzťahy medzi ekonomickou vyspelosťou¹ a vývoznou otvorenosťou ekonomiky². Z poľnohospodárskeho aspektu je dôležitým tiež vzťah postavenia poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky³ a miery vývozného otvorenosti krajiny. Cieľom je zistiť, či tendencie v uvedených vzťahoch preukázané za vybrané krajiny v období 1980–1990 (Pauhofová 1994: 18–23) pokračujú, resp. či sa zvýšila, alebo znížila ich významnosť s tým, že určujúcimi sa postupne môžu stať vzťahy vyplývajúce z celkového procesu globalizácie, nachádzajúce sa mimo reálny svetový obchod s komoditami a službami⁴. Súčasťou je aj interpretácia súvislostí založených na niektorých vývojových špecifikách sledovaných krajín a niektoré zahraničnoobchodné možnosti poľnohospodárstva Slovenska.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Tendencie vo vývoji agrárneho obchodu a konzekvencie s ekonomickou vyspelosťou krajín

V rámci agrárneho obchodu po roku 1990 majú naďalej najvyšší podiel krajiny, kde úroveň ekonomickej vyspelosti daná HDP na obyvateľa predstavovala viac ako 20 000 USD v roku 1997 (približne 70 %). Sú to krajiny s rozvinutou trhovou ekonomikou, kde podiel poľnohospodárstva na HDP je nízky a naďalej sa znižuje (v priemere 2,5 %) a miera vývozného otvorenosti je v intervale 20 až 98 %. V prípade východoeurópskych krajín je podiel na svetovom agrárnom obchode veľmi nízky (okolo 3,8 %). Pritom celkový objem ako aj podiel vývozu do krajín s vyspelou trhovou ekonomikou v rámci európskeho priestoru mierne rastie⁵. Vývoj v tejto oblasti je ovplyvňovaný aj miernym poklesom vzájomného obchodu východoeurópskych krajín⁶, tiež

poklesom ich vývozu do krajín socialistickej Ázie. Je to možné hodnotiť ako isté uvoľnenie trhov, čo vo významnej miere využili vyspelé trhové ekonomiky a rozšírili svoj vplyv na uvedených teritóriách. Obtiažne znovuzískavanie stratených trhov sa len veľmi pomaly premieta v štruktúre agrárneho obchodu východoeurópskych krajín. Znamená to, že podiel týchto krajín na dovozných zataženosti na obyvateľa v rozvojových krajinách ako aj v krajinách s vyspelou trhovou ekonomikou sa v období 1991 až 1997 v porovnaní s obdobím 1980 až 1990 zmenil v pozitívnom smere len minimálne. Pri hodnotení situácie v dovozných zataženosti východoeurópskych krajín na obyvateľa nielen v oblasti poľnohospodárskych komodít a potravín za obdobie 1991 až 1997 v porovnaní s predchádzajúcim desaťročím zisťujeme, že sa v štruktúre zvýšil podiel krajín s vyspelou trhovou ekonomikou, ktoré mali aj v minulom sledovanom období najvyššiu váhu⁷. Zreteľne malý vplyv východoeurópskych krajín v teritoriálnom členení agrárneho vývozu za sledované obdobie naznačuje prolongovanie malého vplyvu, resp. slabného vplyvu východoeurópskych krajín zo strednodobého pohľadu na uvedených teritóriách.

Údaje o ekonomickej vyspelosti vybraných krajín, priemernom ročnom tempe rastu, resp. poklese jednotlivých ukazovateľov reprezentujúcich definované vzťahy udáva tab. I. V nej uvedené údaje porovnané s údajmi z obdobia 1980–1990 umožnia bližšie identifikovať niektoré vývojové špecifiká krajín pred vstupom do EÚ a po prijatí za člena.

Z tab. I vyplýva, že za uvedené obdobie sa miera vývozného otvorenosti podstatne zvyšovala za tie vybrané krajiny⁸, ktoré patria do EÚ, ale nie sú na špici z pohľadu ekonomickej vyspelosti (pričom Fínsko je relatívne novým členom). Príprava na členstvo v EÚ v prípade Českej republiky a Maďarska viedla k zrýchleniu otvárania sa ich ekonomik⁹. Pritom miera vývozného otvorenosti Maďarska (32,9 % v roku 1991 a 39,0 % v roku 1996) v porovnaní s Českou republikou (52,3 % v roku 1993 a 57,7 % v roku 1997) bola nízka. Vysoká miera vývozného otvorenosti Slovenska (približne 2-krát vyššia ako v Maďarsku a o niečo vyššia ako v Českej republike), ktorá z dlhodobého pohľadu nezodpovedala vnú-

1 Definovaná ako hrubý domáci produkt (HDP) na obyvateľa v bežných cenách.

2 Definovaná ako podiel exportu krajiny na HDP v bežných cenách.

3 Definovaná ako podiel poľnohospodárstva na HDP v bežných cenách.

4 Je ich obtiažne identifikovať a štatistika zatiaľ nasleduje ukazovatele z tejto oblasti.

5 V prípade Slovenska možno uviesť, že v období 1994 až 1997 predstavovalo priemerné ročné tempo rastu agropotravinárskych exportu 5,3 %. V jeho štruktúre sa zvýšil podiel vývozu do EÚ zo 17,4 na 22,1 %, čo znamenalo zvýšenie v objeme o 42,8 %. Z pohľadu prvých rokov transformácie je zaujímavé, že kým objem českého a slovenského exportu rástol, tak za významné krajiny agroexportu objem markantne klesal (v roku 1990 predstavoval objem českého a slovenského exportu spolu 39,3 % exportu Maďarska, v roku 1993 už 77 %, maďarský export sa za sledované obdobie znížil o 604 mil. USD).

6 Príkladom je aj agropotravinársky export Slovenska do Českej republiky, ktorý v roku 1997 predstavoval 81 % úrovne z roku 1994, pričom celkový agropotravinársky export Slovenska rástol. V štruktúre vývozu Slovenska sa vývoz do Českej republiky posunul z 55,4 na 38,5 %. Z aspektu najväčších celkových importérov na Slovensko klesal podiel ČR z 36 % v roku 1994 na 23 % v roku 1997.

7 Možno uviesť, že najvýznamnejší partneri z EÚ predstavovali v štruktúre celkového dovozu Slovenska v roku 1993 20 %, Česká republika (ČR) 36 %, v roku 1994 krajiny EÚ 23 %, ČR 30 %, v roku 1997 krajiny EÚ už 26 % a ČR len 23 %.

8 Kritériá: váha poľnohospodárstva v ekonomike a na vývoze krajiny z aspektu súčasných i budúcich možností v rámci európskeho priestoru, úroveň ekonomickej vyspelosti krajiny a riešenie poľnohospodárskych problémov v ekonomikách rôzneho typu – malé, veľké, trhové, bývalé plánované, v období prípravy na členstvo v EÚ, nový člen EÚ a pod.

9 V prvých dvoch rokoch samostatnosti to platilo aj pre Slovenskú republiku.

I. Úroveň ekonomickej vyspelosti v roku 1997 (HDP na obyvateľa), tempo jej rastu v období 1991–1997, vývozná otvorenosť za vybrané krajiny – Economic development level in 1997 (GDP per 1 inhabitant), its growth rate in the period 1991–1997, export opening for selected countries

Krajina ¹	HDP na obyvateľa ²		Vývozná otvorenosť ³
	1997 USD***	1991–1997 ročné tempo rastu (poklesu) v % ⁴	1991–1997 ročné tempo rastu (poklesu) v % ⁴
Nemecko ⁵	25 674	3,0	- 0,1
Rakúsko ⁶	25 551	3,2	0,8
Belgicko ⁷	23 858	2,9	1,4
Fínsko ⁸	23 307	-0,6	10,2
Španielsko ⁹	13 512	-0,1	8,6
Grécko ¹⁰	11 547	4,9	-1,2
Portugalsko ¹¹	10 917*	7,1	1,1
Írsko ¹²	9 034	10,5	5,8
Česká republika ¹³	5 049	11,0**	2,5**
Maďarsko ¹⁴	4 396*	6,4	3,5
Slovenská republika ¹⁵	3 625	12,6**	-2,2**

* 1996, ** 1993–1997, *** výpočet podľa výmenného kurzu – calculated from exchange rate

Pramene – sources: International Financial Statistics Yearbook, International Monetary Fund, 1998 – vlastný prepočet – own calculations

¹country, ²GDP per 1 inhabitant, 1997, ³export opening 1991–1997, ⁴yearly growth (drop) rate in %, ⁵Germany, ⁶Austria, ⁷Belgium, ⁸Finland, ⁹Spain, ¹⁰Greece, ¹¹Portugal, ¹²Ireland, ¹³Czech Republic, ¹⁴Hungary, ¹⁵Slovak Republic

torým parametrom ekonomiky, začala od roku 1995 postupne klesať. Ekonomicky najvyspelejšie ekonomiky EÚ v sledovanom období zaznamenali najnižšie prírastky, resp. pokles, aj keď len minimálny v miere vývozného otvorenosti (aj úplne nový člen – Rakúsko – registrujeme len minimálny prírastok).

Možno konštatovať, že v tých krajinách, kde sa za sledované obdobie markantne zvýšila miera vývozného otvorenosti, podstatne klesal podiel poľnohospodárstva na HDP, napr. Fínsko o 18 %, Írsko o 9,5 % (s výnimkou Španielska, kde má poľnohospodárstvo v štruktúre ekonomiky silne fixované postavenie). V týchto krajinách zásadnejší spôsobom rástla tiež ich ekonomickej vyspelosť. Pre vybrané východoeurópske krajiny platí (s výnimkou Slovenska), že pri priemernom zvýšení miery vývozného otvorenosti¹⁰ klesal priemerne aj podiel poľnohospodárstva na HDP a zodpovedajúco týmto parametrom rástla aj ekonomickej vyspelosť daná HDP na obyvateľa. Inak povedané, zmeny v týchto ekonomikách, ktorým zodpovedajú posuny v sledovaných parametroch, naznačujú isté zlepšovanie pozícií východoeurópskych krajín v oblasti ekonomickej vyspelosti¹¹, pri pomerne vysokej miere vývozného otvorenosti s len

miernym tempom rastu a pri vysokom podiele poľnohospodárstva na HDP s relatívne malým tempom poklesu. V porovnaní s tým je rast ekonomickej vyspelosti krajín EÚ markantnejší, pri výraznom poklese podielu poľnohospodárstva na HDP.

Špecifické charakteristiky sú za krajiny Fínsko, Rakúsko a Írsko. Z pohľadu príbuznosti niektorých vnútorných problémov ekonomík ako aj ich všeobecných charakteristík sú zaujímavé pre prípravnú etapu Slovenska na ceste do EÚ¹². Kým v období 1980 až 1990 rástol vo Fínsku HDP na obyvateľa relatívne vysokým tempom pri prudkom poklese podielu poľnohospodárstva na HDP a vysokým tempom sa znižovala miera vývozného otvorenosti, tak od roku 1991 možno zaznamenať postupný mierny pokles HDP na obyvateľa, ktorý sa zastavil v roku 1993, ale úroveň ekonomickej vyspelosti sa ešte nedostala na úroveň roku 1990. Pritom naďalej klesal podiel poľnohospodárstva na HDP¹³ a krajina sa od roku 1992 začala významnejšie otvárať¹⁴. Jednou z najotvorenejších ekonomík EÚ je Írsko, kde sa miera vývozného otvorenosti zásadne zvýšila až v období 1991–1997¹⁵. V tom istom období bolo zaznamenané vysoké tempo rastu HDP na obyvateľa, avšak

10 V porovnaní s krajinami EÚ, ktoré nie sú v rámci spoločenstva ekonomicky najvyspelejšie, kde klesal podiel poľnohospodárstva na HDP významnejšie.

11 Podľa expertných odhadov Svetovej banky celková ekonomickej vyspelosť Slovenska meraná HDP na obyvateľa sa môže dostať na 75% úroveň priemeru EÚ pri ročnom raste HDP na obyvateľa vyššom o 1 % ako v EÚ za 69 rokov, pri ročnom raste vyššom o 2 % (reálny rast ale až o 4 %) za 34 rokov, pri ročnom raste vyššom o 5 % za 14 rokov. Avšak dosiahnuť priemernú úroveň ekonomickej vyspelosti EÚ by znamenalo pri hospodárskom raste vyššom ako v EÚ o 1 % ročne až 98 rokov, pri ročnom raste o 5 % vyššom ako je rast v EÚ 20 rokov.

12 V tejto súvislosti sú za spomenuté krajiny pre analýzu použité údaje za obdobie 1980–1997.

13 Podiel poľnohospodárstva na HDP z hrubej pridanej hodnoty predstavoval v roku 1997 len 0,7 %, v roku 1994 2,3 %. V roku 1990 predstavovala pridaná hodnota 140,9 % úrovne roku 1987, následne sa znižovala a v roku 1996 predstavovala už len 39,7 % úrovne z roku 1987. Tento prudký pokles vytvárajenej pridanej hodnoty za poľnohospodárstvo súvisí so začleňovaním krajiny do EÚ. Úmerne poklesu objemu pridanej hodnoty rástli dotácie do poľnohospodárstva, ktoré v roku 1996 predstavovali 287 % úrovne z roku 1987.

14 Kým v roku 1991 bola miera vývozného otvorenosti na úrovni 22,2 %, tak v roku 1997 predstavovala už 39,8 %.

tak ako v prípade Fínska, ani tento rast nestačil zabezpečiť dosiahnutie úrovne ekonomickej vyspelosti z predchádzajúceho obdobia. Tento vývoj bol sprevádzaný zásadným znížením podielu poľnohospodárstva na HDP¹⁶. Zaujímavé sú vývojové charakteristiky nášho bezprostredného suseda – Rakúska, ktoré sa stalo členom EÚ v roku 1995. Kým tempo rastu HDP na obyvateľa predstavovalo v období 1980–1990 len 1,9 %, tak v období intenzívnych príprav na vstup do EÚ to bolo už 3,2 %. Toto zrýchlenie tempa rastu ekonomickej vyspelosti znamenalo v priemere vyšší HDP na obyvateľa o cca 5 000 USD. Pritom tempo rastu vývozných otvorenosti bolo o niečo nižšie ako v predchádzajúcom desaťročí, čo vyplývalo z postupného mierneho znižovania otvorenosti od roku 1991 až do roku vstupu do EÚ. Následne sa ekonomika začala opäť mierne otvárať¹⁷. Zásadnou sa javí najmä tá skutočnosť, že pri uvedenom dosiahnutí pozitívnych parametrov v oblasti ekonomickej vyspelosti sa relatívne rýchlym tempom znižoval podiel poľnohospodárstva na HDP a Rakúsko sa v tomto ukazovateli dostalo v roku 1997 takmer na úroveň Nemecka¹⁸.

Detailizácia vnútorných súvislostí uvedených ekonomických veličín, ktoré ovplyvňujú vývoj agrárneho obchodu, je možná prostredníctvom zistenia elasticity jednotlivých vzťahov a ich vzájomného porovnania.

Identifikácia súvislostí ovplyvňujúcich úroveň agrárneho obchodu

Za účelom zistenia súvislostí, ktoré ovplyvňujú úroveň agrárneho obchodu, sú skúmané vzťahy medzi mierou vývozných otvorenosti krajiny a úrovňou jej ekonomickej vyspelosti, vzťahy medzi podielom poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky a úrovňou ekonomickej vyspelosti krajiny, ako aj vzťahy medzi mierou vývozných otvorenosti krajiny a podielom poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky za vybrané krajiny. Pre zistenie elasticity uvedených vzťahov je použitý modelový aparát¹⁹ a jednotlivé vzťahy sú v tvare:

$$\log Y = a_0 + a_1 \cdot \log X + a_2 \cdot t \quad (1)$$

$$\log Z = b_0 + b_1 \cdot \log X + b_2 \cdot t \quad (2)$$

$$\log Y = c_0 + c_1 \cdot \log Z + c_2 \cdot t \quad (3)$$

kde: X	– hrubý domáci produkt na obyvateľa v čase t
Y	– miera vývozných otvorenosti v čase t
Z	– podiel poľnohospodárstva na hrubom domácom produkte v čase t
t	– čas, t = 1 (1991), ..., 7 (1997)
$a_1, a_2, b_1, b_2, c_1, c_2$	– odhadnuté koeficienty elasticity

Koeficienty elasticity vypočítané na základe vzťahov 1–3 pre vybrané krajiny udáva tab. II.

Z tab. II vyplýva, že vysoké hodnoty koeficientov sú v prípade skúmaného vzťahu medzi mierou vývozných otvorenosti a postavením poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky. Dokazujú to koeficienty elasticity (c_1)

II. Koeficienty elasticity pre vybrané krajiny v % za obdobie 1991–1997 – Elasticity coefficients for selected countries in % for the period 1991–1997

Krajina ¹	a_1	$a_2 \cdot 100$	b_1	$b_2 \cdot 100$	c_1	$c_2 \cdot 100$
Rakúsko ²	-0,17	0,02	-0,76	-0,13	-0,2	-0,02
Fínsko ³	-0,43	0,1	-1,49	-0,19	0,16	0,13
Nemecko ⁴	-0,36	0,01	-0,35	-0,04	0,77	0,04
Belgicko ⁵	-0,07	0,02	-0,79	-0,06	0,1	0,02
Španielsko ⁶	-0,1	0,01	0,15	0,004	0,14	0,09
Írsko ⁷	0,1	0,05	-0,62	-0,04	0,05	0,07
Grécko ⁸	0,04	-0,02	-0,09	-0,08	0,07	-0,01
Portugalsko ⁹	0,15	0,01	0,28	-0,03	0,4	0,02
Česká republika ^{10*}	-0,06	0,03	2,21	-0,51	0,22	0,05
Slovenská republika ^{11*}	0,49	-0,09	-4,63	0,6	0,44	0,02

* vypočítané elasticity majú nižšiu štatistickú významnosť v porovnaní s ostatnými – calculated elasticities have lower statistical significance in comparison with others

¹country, ²Austria, ³Finland, ⁴Germany, ⁵Belgium, ⁶Spain, ⁷Ireland, ⁸Greece, ⁹Portugal, ¹⁰Czech Republic, ¹¹Slovak Republic

15 Miera vývozných otvorenosti predstavovala v roku 1997 až 84,3 %.

16 Podiel poľnohospodárstva na HDP z hrubej pridanej hodnoty bol v roku 1991 6,2 %, v roku 1997 už len 3,4 %. Tempo poklesu za obdobie 1980–1990 bolo 0,95, kým za obdobie 1991 až 1997 až 9,5. Tento vývoj bol sprevádzaný stabilným vývojom na úrovni hrubej pridanej hodnoty, ktorá v roku 1996 predstavovala približne 103 % úrovne z roku 1987. Za sledované obdobie sa však zvýšil objem dotácií tak, že v roku 1996 predstavoval ich objem viac ako 5-násobok objemu z roku 1987.

17 Podiel exportu na HDP predstavoval v roku 1997 42,1 %.

18 Podiel poľnohospodárstva na HDP z hrubej pridanej hodnoty v roku 1991 je v Rakúsku 2,2 %, v Nemecku 1,1 %, v roku 1997 v Rakúsku 0,9 %, v Nemecku 0,8 %. Znižovanie podielu poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky bolo sprevádzané zásadným poklesom pridanej hodnoty od roku 1995, kedy jej úroveň dosahovala 64,9 % úrovne pred rokom vstupu do EÚ. Úmerne poklesu vytvárajúcej pridanej hodnoty sa zvyšoval objem poskytovaných dotácií, ktorý v roku 1996 predstavoval viac ako 7-násobok úrovne z roku 1987.

19 Aparát regresnej analýzy umožňujúci vypočítať koeficienty elasticity. Tieto sú zadefinované ako: a_1 – elasticita vývozných otvorenosti vzhľadom na ekonomickú vyspelosť krajiny (pri zmene ekonomickej vyspelosti krajiny o 1 % sa zmení miera vývozných otvorenosti o a_1 percent), b_1 – elasticita postavenia poľnohospodárstva v národnom hospodárstve vzhľadom na ekonomickú vyspelosť krajiny (pri zmene ekonomickej vyspelosti krajiny o 1 % sa zmení postavenie poľnohospodárstva v národnom hospodárstve o b_1 percent), c_1 – elasticita vývozných otvorenosti vzhľadom na postavenie poľnohospodárstva v národnom hospodárstve (pri zmene podielu poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky o 1 % sa zmení miera vývozných otvorenosti o c_1 percent), a_2 – časová elasticita vývozných otvorenosti vzhľadom na ekonomickú vyspelosť krajiny (pri nemennosti ekonomickej vyspelosti krajiny sa miera vývozných otvorenosti zmení o $[a_2 \cdot 100]$ percent ročne), b_2 – časová elasticita postavenia poľnohospodárstva v národnom hospodárstve vzhľadom na ekonomickú vyspelosť (pri nemennosti ekonomickej vyspelosti sa postavenie poľnohospodárstva v národnom hospodárstve zmení o $[b_2 \cdot 100]$ percent ročne), c_2 – časová elasticita vývozných otvorenosti vzhľadom na postavenie poľnohospodárstva v národnom hospodárstve (pri nemennosti postavenia poľnohospodárstva v národnom hospodárstve sa miera vývozných otvorenosti zmení o $[c_2 \cdot 100]$ percent ročne).

v intervale od -0,2 do 0,77 %. V rámci uvedeného je citlivosť najvyššia za krajiny s mierou vývozného otvorenosti v intervale 25,3 až 57,7 %. Avšak charakter ekonomickej úrovne týchto krajín je taký, že malá zmena v postavení poľnohospodárstva môže vyvolať len menšiu zmenu v zahraničnoobchodných vzťahoch. V porovnaní s obdobím 1987–1994, kedy aj malá zmena v postavení poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky mohla vyvolať veľkú zmenu v zahraničnoobchodných vzťahoch, to znamená, že tento vzťah má v ďalšom období menšiu intenzitu a váhu.

Vysoké hodnoty koeficientov elasticity b_1 , ktoré sú v prípade skúmaného vzťahu medzi postavením poľnohospodárstva v národnom hospodárstve a ekonomickej vyspelosťou krajiny dokumentujú, že malá zmena vo vyspelosti ekonomiky môže znamenať veľkú zmenu v postavení poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky. Dokazujú to koeficienty elasticity (b_1) v intervale od -4,63 do 2,2 % (bez Českej a Slovenskej republiky v intervale od -1,49 do 0,28 %). Znamená to, že pri významnejšom raste ekonomickej vyspelosti krajiny výrazne klesá podiel poľnohospodárstva na HDP (v prípade záporných hodnôt koeficientov elasticity). Platí to predovšetkým pre Rakúsko, Írsko a v istých súvislostiach aj pre Fínsko. Intenzitu vzťahu pre tieto krajiny demonštrujú aj koeficienty časovej elasticity. V porovnaní s významnosťou tohto vzťahu za obdobie 1987 až 1994 je tento v ďalšom období významnejší.

Menej významná závislosť v rámci skúmaných vzťahov je medzi vývoznou otvorenosťou a úrovňou ekonomickej vyspelosti krajiny. Dokazujú to koeficienty elasticity (a_1) v intervale od -0,43 do 0,49 %. Pre väčšinu krajín, predovšetkým ide o vyspelé trhové ekonomiky, má elasticita zápornú hodnotu. Znamená to, že rastom ekonomickej vyspelosti sa krajina uzatvára.

Niektoré aspekty zahraničnoobchodných možností poľnohospodárstva Slovenska

Zahraničnoobchodné možnosti poľnohospodárstva Slovenska sú ovplyvňované vonkajšími determinantami (menšia intenzita vzájomného obchodu v rámci krajín CEFTA, znižovanie dopytu po poľnohospodárskych a potravinárskych komoditách zo strany niektorých krajín EÚ, novo sa formujúce obchodné vzťahy s Českou republikou) a vnútornými determinantami (rýchlosť transformácie slovenskej ekonomiky v súvislosti s rastom ekonomickej vyspelosti krajiny, úroveň poľnohospodárstva meraná vývojom jeho podielu na HDP a formovanie štruktúry ekonomiky). Znamená to, že ťažisko možností agrárneho obchodu Slovenska sa nachádza v európskom priestore, kde operujú najmä vyspelé trhové ekonomiky. Pre tieto sú charakteristické nielen iné proporcie v rámci štruktúry ekonomiky (extrémne nízky podiel poľnohospodárstva na HDP, rast podielu

potravinárskeho priemyslu, technologicky špičkovú vybaveného a schopného vytvárať mimoriadne vysokú úroveň pridanej hodnoty, tak ako aj všeobecne v službách, ktorých podiel na HDP je veľmi vysoký), ale tiež citlivosť podielu poľnohospodárstva na HDP so zreteľom na mieru vývozného otvorenosti krajiny. Pre Slovensko je citlivosť vyššia v prípade podielu poľnohospodárstva v závislosti od ekonomickej vyspelosti krajiny. Vzhľadom na relatívne vysokú mieru otvorenosti slovenskej ekonomiky je významná tiež citlivosť v prípade vývozného otvorenosti vzhľadom na ekonomickej vyspelosť krajiny a až následne postavenia poľnohospodárstva v NH so zreteľom na mieru vývozného otvorenosti (čo rezultuje nielen z tab. II, ale aj z nízkeho podielu poľnohospodárstva v štruktúre vývozu Slovenska)²⁰. Nie veľmi stabilná komoditná štruktúra agropotravinárskeho vývozu dokumentuje ťažkosti reštrukturalizácie slovenského poľnohospodárstva a tiež potravinárstva v období transformácie²¹.

Z pohľadu ďalšieho vývoja obchodných vzťahov s Českou republikou v oblasti poľnohospodárskych a potravinárskych komodít je z krátkodobého pohľadu určujúce:

- skončenie istého zotrvačného fungovania mechanizmu medzirepublikových presunov, založenom na tradícii technologické nadväznosti výroby a spracovania, čo sa prejavuje aj v znížení podielu slovenského vývozu do Českej republiky ako aj v samotnej štruktúre vývozu,
 - formovanie úrovne vnútorného dopytu po potravinách, pre ktorý je charakteristické možné rozširovanie manévrovacích priestorov pre spotrebu obyvateľstva daného vývojom dôchodkovej a cenovej úrovne,
 - vývoj vonkajšieho dopytu po poľnohospodárskych komoditách a potravinách, s rastúcimi nárokmi na kvalitu a cenovú primeranosť (úroveň)²²,
 - vývoj kurzu medzi českou a slovenskou korunou,
 - frekvencia a rozsah administratívnych opatrení, bariérujúcich alebo liberalizujúcich vzájomný obchod.
- Vývoj v oblasti agropotravinárskeho obchodu pred rokom 1992 bol charakteristický relatívne vysokým podielom agropotravinárskeho exportu (zvyšovanie objemov neefektívneho exportu – náhle vývozy niektorých poľnohospodárskych komodít a potravín), ktorý neúmerne zaťažoval štátny rozpočet. Tento sa postupne znížil o 2 až 3 body a problém sa postupne presunul do oblasti dovozu, predovšetkým potravín.

ZÁVER

V rámci skúmaných vzťahov vypočítané elasticity poukázali na významnosť vzťahov medzi vývoznou otvorenosťou a postavením poľnohospodárstva v štruktúre ekonomiky ako aj významnosť vzťahov medzi postavením

20 Podiel agropotravinárskeho vývozu predstavoval za sledované obdobie približne 5,9 % z celkového vývozu Slovenska.

21 Blížšie ku komoditnej štruktúre agropotravinárskeho vývozu Slovenska vo FAO Trade Yearbook, 1997, s. 392.

22 Horšie prírodné podmienky Slovenska oproti Českej republike redukujú možnosti exportu (v dôsledku dosahovanej vyššej cenovej úrovne výrobcov) spracovateľov v niektorých poľnohospodárskych komoditách a potravinách.

poľnohospodárstva v národnom hospodárstve a ekonomickej výsposťou krajiny. Znamená to, že tieto vzťahy za jednotlivé skúmané krajiny, s istými ich špecifikami na úrovni i vnútri poľnohospodárstva, v najväčšej miere determinovali v sledovanom období vývoj agrárneho obchodu. Ide o tie isté vzťahy, ktoré boli významné aj v období 1987–1994, avšak intenzita ich významnosti je menšia.

Aj keď v súčasnosti predstavuje podiel agropotravinárskeho dovozu Slovenska približne 8 % z celkového dovozu, v hodnotovom vyjadrení je takmer 2-násobný oproti vývozu. Významná otvorenosť v tejto oblasti vzhľadom na to, že ide aj o predmety dennej spotreby, predstavuje isté nebezpečenstvo pre formovanie bežného účtu platobnej bilancie na jednej strane a nie vždy zodpovedajúcu konkurenciu domácim poľnohospodárskym výrobcom a spracovateľom na strane druhej.

LITERATÚRA

Agricultural Situation and Prospects in the Central European Countries, Slovak Republic (1998). Working Document, European Commission, Directorate for Agriculture (DG VI), June.

Agricultural Policies, Markets and Trade, Monitoring and Outlook 1994. Centre for co-operation with the economies in transition, OECD, Paris.

Agriculture, Statistical Yearbook (1998). 5A, Eurostat.

Bielik P. (1998): Komparácia výkonnosti slovenského poľnohospodárstva. Acta economica et informatica, 1, (1): 1–15.

České, slovenské, maďarské, poľské a slovinské poľnohospodárstvo v porovnaní s krajinami EÚ 1994–1997 (1998). Statistické prehľady, Výskumný ústav agrárnej ekonomiky a informatiky, Budapešť.

European Economy, Report and Studies (1997). No 3, EC, Directorate – general for economic and financial affairs.

FAO Trade Yearbook (1996, 1998). FAO, Rome.

Hutník F. (1998): Pridaná hodnota v potravinovom hospodárstve Slovenska. Príspevok prednesený na Národnom seminári Úloha poľnohospodárstva v ekonomike Slovenska, VÚEPP Bratislava, 4. decembra.

International Financial Statistics Yearbook (1998). International Monetary Fund.

Pauhofová I. (1994): Výslednosť a otvorenosť ekonomiky z aspektu poľnohospodárstva Slovenska. Nár. hospod., (4): 18–23.

Slovak Republic. A Strategy for Growth and European Integration (1998). A World Bank Country Study.

Došlo 23. 3. 1999

Kontaktná adresa:

Ing. Iveta Pauhofová, CSc., Prognostický ústav SAV, Šancova 56, 811 05 Bratislava, Slovenská republika, tel.: +421 7 395 261, 395 256, fax: +421 7 395 029, e-mail: iveta@progeko.savba.sk

INDIKÁTORY TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS

V. Jeníček

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The principles of sustainable development have to get a concrete form of the commonly used indicators. The hitherto used methods do not make it possible to evaluate the real development and impact of economic activities. The contribution presents the role of indicators at the evaluation of the present indicators including the overview of the social, economic and environmental ones (water, soil, air, waste, institutional indicators).

Key words: sustainable development indicators, international and national indicators, alternative economic indicators, overview of indicators

ABSTRAKT: Zásady trvale udržitelného rozvoje musí dostat konkrétní podobu ve všeobecně používaných indikátorech. Dosavadní metody neumožňují posoudit skutečný vývoj a vliv ekonomických aktivit. Stať uvádí úlohu indikátorů při zhodnocení současných indikátorů vč. přehledu indikátorů sociálních, ekonomických, environmentálních (voda, půda, ovzduší, odpady, institucionální).

Klíčová slova: indikátory trvale udržitelného rozvoje, indikátory mezinárodní a národní, hodnocení indikátorů, alternativní ekonomické indikátory, přehled indikátorů

Většina vlád se již snaží, nebo by v dohledné době měla, nastoupit cestu k trvale udržitelnému rozvoji. Jedním z důvodů, proč je tato změna tak obtížná, je skutečnost, že chybí kvantitativní měřítka – neboli vhodné indikátory, které by ukázaly míru dosaženého pokroku daným směrem. Informace tedy mají v procesu přechodu k trvale udržitelnému rozvoji nenahraditelný význam. Jejich včasné získávání, zpracovávání, přenášení a využívání na všech úrovních rozhodování a v nejrůznějších oblastech je předpokladem úspěšného přechodu k TUR. Veškeré instituce i jednotlivci musí mít informace o tom, zda jejich rozhodování a chování přispívá k dosažení udržitelnosti či nikoliv a tyto informace je musí zároveň ke změně jejich chování motivovat.

ÚLOHA INDIKÁTORŮ V PROCESU REALIZACE TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

V paragrafu 40.4 Agendy 21 se uvádí: „Všeobecně používané indikátory, jako je například hrubý národní produkt nebo údaje o jednotlivých přírodních zdrojích či míře znečištění, neindikují v dostatečné míře, do jaké míry je nastoupena cesta směrem k trvalé udržitelnosti. Nepoužívá se metod, které by hodnotily interakce mezi rozvojem v jednotlivých sektorech jako je například životní prostředí, růst populace, sociální a ekonomické otázky. Tyto metody zatím nejsou k dispozici. Je třeba vytvořit indikátory trvale udržitelného rozvoje tak, aby se postupně vytvořila pevná základna pro rozhodovací procesy na všech úrovních, a aby se tak přispělo k do-

sažení trvalé udržitelnosti integrovaných systémů životního prostředí a rozvoje“.

Aby byly indikátory použitelné, musí proto splňovat řadu požadavků. Především by měly být snadno pochopitelné a jednoznačné, s určitou vypovídací schopností v daných souvislostech. Musí být správné, spolehlivé a reprezentativní. Jednotky, ve kterých budou indikátory vyjádřeny, musí být jednoduché a všeobecně známé. Indikátory musí být užitečné pro své potenciální uživatele a musí obsahovat informaci, která je pro ně významná a srozumitelná. I přesto, že indikátory bývají obvykle vysoce agregované, měla by být jejich konstrukce transparentní. Nejen v mezinárodním měřítku je také důležité, aby indikátory byly srovnatelné, to znamená vypočteny a vyjádřeny standardizovaným způsobem.

V současné době se informacím a indikátorům pro trvale udržitelný rozvoj věnuje celosvětově mimořádná pozornost. Po Stockholmské konferenci v roce 1972 se zájem o ně přesunul z oblasti životního prostředí i do dalších oblastí, kterých se TUR týká – sociální, ekonomické a institucionální. Z podnětu této konference byl založen Program OSN pro životní prostředí (UNEP), jehož aktivity spadají do tří základních oblastí: monitorování stavu životního prostředí, poskytování podkladů pro rozhodování, které je v souladu s požadavky ochrany životního prostředí a formulování a vyhodnocování politických opatření. Spolu s dalšími agenturami Spojených národů, jako jsou Světová zdravotnická organizace (WHO), Organizace pro výživu a zemědě-

ství (FAO), či Světová meteorologická organizace (WMO), provozuje také Globální environmentální monitorovací systém (GEMS). Kromě UNEP začaly shromažďovat informace o různých složkách životního prostředí jednak specializované agentury Organizace spojených národů (např. WHO, WMO a další), ale také organizace regionální. Například v rámci Evropské hospodářské komise byla v roce 1979 uzavřena Ženevská konvence o znečištění ovzduší přecházející hranice států, na jejíž podporu začal pracovat Kooperativní program pro monitorování a hodnocení přenosu škodlivin ve vzduchu přes hranice států v Evropě, který sleduje kvalitu ovzduší.

Po Konferenci OSN o životním prostředí (ŽP) a rozvoji v Rio de Janeiro v roce 1992 se hlavní práce v rozvoji informací pro TUR ujala nově založená Komise OSN pro trvale udržitelný rozvoj. V roce 1995 publikovala seznam přibližně 130 indikátorů, které jsou uspořádány na základě schématu tlak – stav – odezva a vycházejí z jednotlivých kapitol Agendy 21. Lidské aktivity, neudržitelné vzorce výroby a spotřeby zde představují hnací síly, které ovlivňují ŽP a v některých případech vyvinou dostatečné tlaky pro vyvolání odezvy. Tou mohou být nová právní či ekonomická opatření. Tyto indikátory byly rozděleny na sociální, ekonomické, environmentální a institucionální a byly určeny pro využití na národních úrovních při rozhodovacích procesech v rámci jednotlivých zemí.

Indikátory jsou rozvíjeny také mezinárodními organizacemi stojícími mimo systém OSN. Jedná se především o Evropskou unii, jejíž statistická kancelář EUROSTAT monitoruje také oblast životního prostředí. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) zavedla indikátory životního prostředí uspořádané do rámce „vliv – stav – odezva“ a dále se zabývá jejich rozvojem.

Na vývoji indikátorů pracují také některé mezinárodní nevládní organizace, např. Mezinárodní unie pro ochranu přírody (IUCN), která se zaměřuje především na indikátory biologické diversity a trvale udržitelného využívání přírody. Světový ústav zdrojů (WRI) je jedním ze světově uznávaných pracovišť zabývajících se vývojem indikátorů. Každé dva roky vydává svou publikaci Světové zdroje, která obsahuje pravděpodobně nejúplnější soubor indikátorů trvalé udržitelnosti. Své prestižní publikace v této oblasti vydává také Světová banka (ročenka World Development Report) a Program Spojených národů pro rozvoj (UNDP – Human Development Report).

Na úrovni jednotlivých států je vývoji indikátorů rovněž věnována významná pozornost. Některé členové OECD, včetně Kanady, Francie, Nizozemí, Austrálie či Norska, mají rozpracovány své soustavy národních indikátorů. Také vlády v rozvojových zemích, především tam, kde si uvědomují svou závislost na přírodních zdrojích, začaly mít zájem na využívání indikátorů a propojení ekonomického a ekologického hlediska pro potřeby plánování. WRI spolupracuje na zkušebních studiích s vládními výzkumnými ústavy například v Indonésii, Kostarice nebo Číně. Rozvojové země nicméně zdůrazňují odlišnost svých sociálních a ekonomických pod-

mínek i nedostatek spolehlivých dat a obávají se zavedení podmíněnosti zahraniční pomoci na zlepšení ukazatelů ve vybraných oblastech, jejichž sledování je významné z hlediska dosažení TUR.

Indikátory mohou být tedy vypracovávány jak na globální, tak na všech nižších úrovních. Liší se pak nejen svým stupněm agregace, ale také způsoby získávání dat a jejich zpracování, které odráží specifické podmínky dané oblasti, i svým významem a možnostmi využití pro rozhodování a plánování. Indikátory se obvykle sestavují pro sféru životního prostředí, která je rozdělena na jeho jednotlivé složky, a pro sféry ekonomickou, sociální a institucionální.

ZHODNOCENÍ SOUČASNÝCH INDIKÁTORŮ NA PŘÍKLADU EKONOMICKÝCH INDIKÁTORŮ NA MEZINÁRODNÍ A NÁRODNÍ ÚROVNI

Jedním ze základních předpokladů pro dosažení trvale udržitelného rozvoje, který vyplývá již z jeho definice, je požadavek na integraci problematiky ochrany životního prostředí, přírodních zdrojů a přírody do veškerých rozhodovacích procesů na všech úrovních – mezinárodní, národních, podnikové, místních samospráv i na úrovni každého jednotlivce. Agenda 21 v této oblasti předpokládá:

- a) integraci životního prostředí a rozhodování na politické, plánovací a řídicí úrovni,
- b) zabezpečení účinného právního a regulačního rámce,
- c) účinné využití ekonomických nástrojů a trhu,
- d) vytvoření systémů pro komplexní ekologické a ekonomické oceňování.

Zároveň je v Agendě 21 vysloven názor, že všeobecně používané indikátory, jako jsou hrubý domácí produkt či míry znečištění, nemohou hodnotit ani souvislosti mezi rozvojem a stavem životního prostředí, ani souvislosti rozvoje a životního prostředí v jednotlivých sektorech. Přesto jsou tyto indikátory dodnes hojně používány a ukazatel hrubého domácího či národního produktu stále platí za základní indikátor úspěšnosti hospodářského rozvoje. Nemá však jasnou vypovídací schopnost o směru či kvalitě tohoto vývoje vzhledem k vytčenému cíli – udržitelnému rozvoji. A to i přesto, že sama ekonomická či účetní definice důchodu se o trvalé udržitelnosti zmiňuje. Definuje totiž důchod jako maximální objem, který může příjemce spotřebovat v daném období, bez snížení spotřeby v období budoucím.

Hlavní důvody proti používání HDP či míry jeho růstu pramení z následujících argumentů:

- HDP odráží pouze takovou ekonomickou aktivitu, která je spojena s finančními toky. Selhává tedy v případech, kdy dané činnosti neprocházejí trhem nebo je nelze jednoznačně ohodnotit v peněžních jednotkách. Nezachycuje tedy například převážnou část prací v domácnostech, rodinách či obcích. V rozvinutých zemích dnes mnohé z těchto tradičních, kdysi neplacených činností, vykonávají nová odvětví služeb, jejichž příjmy vstupují do výpočtu HDP. V rozvojových zemích, kde

tyto práce vykonávají převážně ženy, se jejich výsledek v národních účtech vůbec neodrazí.

- HDP nerozlišuje mezi aktivitami z různých hledisek kladnými a zápornými, takže jeho zvýšení způsobí jak přínosné a škodlivé aktivity samotné, tak také činnosti směřující k odstranění jejich případných negativních následků. Jestliže tedy určitá ekonomická aktivita způsobuje poškozování životního prostředí, náklady vynaložené na nápravu těchto škod dále zvýší HDP, i když jejich čistý přínos je nulový či záporný, pokud nezajistí ani návrat do původního stavu. Stejný účinek mají náklady na zdravotní péči, kterou by nemusely být vynakládány v případě, kdy by nedocházelo ke zhoršování stavu životního prostředí a ohrožení zdraví obyvatelstva.

- Při výpočtu HDP se předpokládá, že přírodní zdroje nemají žádnou finanční hodnotu a jsou neomezené. Výsledkem je nebezpečné zkreslování způsobu, jakým měříme a uvažujeme o hodnotě přírodních zdrojů. Aktivita vytvořená člověkem jsou hodnocena jako produktivní kapitál. Tento postup dokáže odhalit, že úroveň spotřeby dosahovaná čerpáním kapitálových zásob přesahuje udržitelnou úroveň důchodu. Přírodní zdroje (PZ) takto ohodnocovány nejsou, a proto se jejich úbytek neodrazí ve snížení současného důchodu, které by zahrnuje pokles budoucí potenciální produkce. Určitá země tak může zcela vykácat své lesy a zisky z prodeje dřeva připočíst na příjmovou stranu národních účtů a vůbec přitom nezohlednit úbytek svých přírodních aktiv, která jí v příštím období již zisky nepřinesou. Především země s nízkým důchodem jsou při vytváření zaměstnanosti, důchodu a příjmů ze zahraničního obchodu závislé na svých PZ. Jsou přitom navázány na systém národních účtů a makroekonomické analýzy, které téměř zcela ignorují jejich základní aktiva.

Základem tohoto nesouladu je nesprávný předpoklad, že PZ jsou tak rozsáhlé a neomezené, že nemají žádnou mezní hodnotu. Realita je taková, že ať už PZ trhem procházejí nebo ne, významně přispívají k dlouhodobé ekonomické produktivitě a jsou tedy ekonomickými aktivy. Mnohé z nich jsou pod rostoucím tlakem lidských činností a jsou znehodnocovány z hlediska kvality i kvantity.

Další příčina spočívá v chápání PZ jako volných darů přírody, které nejsou výsledkem investice, jejíž náklady by se měly odpisovat. Hodnota přírodních aktiv však nespočívá v investičních nákladech, ale v současné hodnotě jejich potenciálního výnosu. Proto by jejich opotřebení mělo být účteně zachyceno, stejně jako je tomu u jiných druhů hmotného kapitálu. Odečtením opotřebení kapitálu jako jsou továrny a zařízení od HDP vzniká čistý domácí produkt (ČDP), který je v ekonomické teorii měřítkem „udržitelného důchodu“. Je definován jako příjem či důchod, který může být dosahován neomezeně při konstantním objemu kapitálu, neboli částka určená ke spotřebě po odečtení sumy na obnovu kapitálu. Z environmentalistického hlediska však ČDP měřítkem udržitelnosti není, neboť nebere v úvahu právě opotřebení přírodního kapitálu. Toto nepřesné mě-

ření udržitelného důchodu tak dále prohlubuje rozpor mezi ekonomickými a ekologickými cíli a může být nebezpečné především pro chudé země, kde velká část produkce pochází právě z přírodních zdrojů. Rychlé využívání těchto zdrojů vede k vysokým tempům růstu HDP, což je považováno za ekonomický úspěch, který však může být pouze iluzorní a krátkodobý. Používání špatného indikátoru tak může vést k zavádění nevhodných politik a k mylnému hodnocení jejich úspěšnosti.

- Další kritika HDP se odvíjí od skutečnosti, že nezapočítává nic z toho, čeho si lidé cení, pokud to není spojeno s finančními toky. Jedná se především o složky tzv. blahobytu, jako jsou volný čas, zdraví, nízká úroveň kriminality, pohoda, krásy přírody nebo výsledky činností neprocházejících trhem.

I když tedy HDP poskytuje určitou představu o národním nebo mezinárodním ekonomickém rozvoji, je zcela nedostačující pro posouzení udržitelnosti rozvoje společnosti a v tomto ohledu je nutná jeho revize.

Zde hraje významnou roli Statistický úřad Spojených národů, neboť Systém národních účtů OSN představuje standardní model, jehož strukturu převzala většina zemí. Statistický úřad OSN je také světovým zdrojem expertiz a poradenství v oblasti statistických systémů, jakým je například národní důchod. Systém národních účtů (SNÚ) vypracovaný Statistickým úřadem OSN je kompletnější co do účtování přírodních zdrojů, než účetní systémy většiny národních vlád. Obsahuje také účty pro obnovitelná a neobnovitelná hmotná aktiva, na nichž se zaznamenává počáteční a konečný stav zásob i zdroje jejich zvýšení a snížení. Kritériem pro zahrnutí do SNÚ je existence soukromého vlastníka aktiv a jejich využívání v komerční sféře, aby mohla být určena jejich cena. PZ ve veřejném vlastnictví jsou z tohoto systému vyloučeny, neboť SNÚ pracuje s tržní ekonomikou a u přírodních zdrojů, které stojí mimo trh, nelze určit jejich ekonomickou hodnotu. Aktiva jsou tedy oceňena svou tržní hodnotou. Nelze-li hodnotu aktiva určit přímo, používá se současná hodnota očekávaného toku budoucích příjmů z využití zdroje.

Přepočítaný systém národních účtů z roku 1993 vyčlenil samostatnou část pro integrované ekologické a ekonomické satelitní účty. Byla také vypracována metodologie integrovaného ekologického a ekonomického účetnictví. Tento systém je možno postupně zavádět v jednotlivých státech, aniž by bylo nutné provést okamžitou mezinárodní harmonizaci. Jeho cílem není dosáhnout nahrazení existujícího systému údajů, ale navrzení možnosti, jak integrovat současné účetnictví v oblasti přírodních zdrojů a životního prostředí a systém národních účtů do nově vytvořeného kompletního systému údajů. Jedním z výstupů tohoto systému by měl být alternativní indikátor – „zelený hrubý domácí produkt“ – který by měl zohledňovat přírodní zdroje, zejména jejich znehodnocení, a další faktory životního prostředí.

I přes tyto úpravy však hrubý domácí produkt a indikátory z něj odvozené zůstávají jedním z hlavních ukazatelů, které jsou používány jak na národních úrovních, tak v mezinárodních statistikách a při mezinárodním

ním srovnávání. Je ale zřejmé, že dokud nebude více národních statistických úřadů schopno zavést integrovaný systém ekologického a ekonomického účetnictví, nebude možné změnit jádro účetnictví hrubého domácího či národního produktu. Pouze když budou základní míry ekonomického výkonu kodifikovány oficiální účetní soustavou a sladěny s platnou definicí důchodu, bude to vést také ekonomickou politiku k trvalé udržitelnosti.

ALTERNATIVNÍ EKONOMICKÉ INDIKÁTORY NA MEZINÁRODNÍ A NÁRODNÍ ÚROVNI

Ve snaze překonat nedostatky ukazatelů typu HDP se mnoho autorů pokoušelo vytvořit a definovat alternativní (makro-)ekonomické indikátory, které by zahrnovaly ekologická kritéria při hodnocení společensko-ekonomického rozvoje a informovaly o plnění požadavků koncepce TUR společnosti. Jedná se o indikátory, které buď provádějí úpravy na již existujících ukazatelích HDP či ČDP, nebo vycházejí ze zcela nového konceptu a liší se od tradičního ukazatele HDP jak svým složením, tak například i jednotkami, v nichž jsou vyjadřovány.

Většina těchto koncepcí vychází ze základní otázky: Jestliže tvorba bohatství poškozuje životní prostředí a nerespektuje požadavky trvalé udržitelnosti, může být automaticky pokládána za pokrok? Již kritika ukazatele HDP ukázala, že nemůže. Označila HDP za pouhý peněžní agregát, který nerozlišuje mezi různými (negativními a pozitivními) typy ekonomických aktivit a zároveň naznačila, že HDP může růst i tehdy, je-li používáno méně zdrojů a vytvářeno méně znečištění a jiných negativních důsledků. Tyto skutečnosti může zachytit tzv. koeficient vlivu HDP na životní prostředí.

Koeficient vlivu HDP na životní prostředí (EIC – Environmental Impact Coefficient of GDP) je popsán jako změna environmentálního dopadu způsobeného růstem produktu o jednotku. Jestliže každá další jednotka HDP spotřebuje méně zdrojů než předcházející rok, koeficient bude pravděpodobně klesat. Jestliže ekvivalentní růst HDP způsobí vyšší úroveň environmentální spotřeby, koeficient bude konstantně nebo rostoucí. Celkový dopad ekonomiky na ŽP pak může být vyjádřen jako rozdíl mezi změnou EIC a změnou míry růstu HDP – jestliže EIC klesá rychleji než HDP roste, pak celkový dopad na životní prostředí klesá. Jestliže ale naopak HDP roste rychleji než pokles EIC, dopad na životní prostředí roste. Tento koeficient tedy může zachytit skutečnost, že i když HDP roste, nemusí to znamenat zhoršování životního prostředí, vyčerpávání zdrojů a pokračování trendu neudržitelnosti.

Současné vzorce ekonomického růstu však nadále způsobují zhoršování globálních problémů, včetně ekologického. Jednak proto, že v mnoha případech EIC ještě stále roste (tzn., že každý rok jednotka HDP způsobuje větší zátěž ŽP) a také proto, že tam, kde EIC klesá, neklesá dostatečně rychle na to, aby převážil růst

HDP. Nicméně oba tyto trendy mohou být zvráceny. Skrze technologické změny ve výrobních procesech a změny ve spotřebě by mohlo dojít k výraznějším posunům ve složení HDP a je tedy možné si představit, že pokles EIC by tak převážil jakýkoliv růst HDP. V tomto případě by ekonomický růst mohl být spojen s nižším či klesajícím dopadem na životní prostředí, jako výsledek realizace mnoha navrhovaných politik na ochranu životního prostředí.

Jiný přístup usilující o zavedení ekologického faktoru do účetního systému charakterizujícího hospodářské výsledky společnosti je založen na oddělení všech údajů zahrnutých v systému národních účtů, které mají charakter nákladů na životní prostředí, z hlavního makroekonomického agregátu – hrubého domácího nebo národního produktu. Cílem je získat jeho environmentálně upravenou verzi. Stejný postup je možno použít i pro agregát národní důchod, kdy výsledkem je environmentálně upravený národní důchod (ND).

Uvedené úpravy se týkají třech druhů nákladů na životní prostředí:

Za prvé se jedná o tzv. obranné neboli defenzivní výdaje. Jestliže výrobní proces způsobuje poškozování a ztráty na ŽP, pak opatření směřující k nápravě nebo prevenci vzniku těchto škod nepředstavují žádnou „přidanou hodnotu“. Tyto výdaje nezvyšují ani hodnotu výrobků ani hodnotu či kvalitu ŽP. Pouze konzervují určitou úroveň kvality životního prostředí a měly by proto být odečteny.

Za druhé se jedná o jakoukoliv další újmu na ŽP, která snižuje blahobyt a nebyla napravena defenzivními výdaji; tzn., že mohla být způsobena například za nedbáním znečišťování životního prostředí. Také tato by měla být ohodnocena a odečtena od běžného HDP.

Za třetí by měly být odečteny také odpisy na opotřebení přírodního a lidského kapitálu, neboť smyslem takto upraveného ukazatele je měřit možnost tvorby důchodu v budoucnosti, neboli jeho udržitelnost. Proto vyčerpávání a poškozování zdrojů ekonomiky by mělo být považováno za formu kapitálové spotřeby. Pokud nedojde k novým investicím, environmentální škoda snižuje možnost dosažení budoucího důchodu. Odpisy tak představují náklady, které mají za úkol preventivně bránit poškozování a ztrátám přírodního kapitálu, které by mohly vzniknout v budoucnosti.

Souhrnně se tedy jedná o náklady vyvolané a podmíněné nutností plnění určitých závazků výrobního a spotřebního procesu vůči sociálně-ekonomickým a ekologickým podmínkám společnosti. Tyto náklady můžeme z časového hlediska rozdělit na:

- náklady vynakládané ex ante, neboli náklady na preventivní ochranu, která má zabránit budoucímu znečištění, poškozování ŽP či ztrátám a škodám způsobeným znečištěným prostředím;
- náklady vynakládané ex post, tzn. náklady na kompenzaci škod a ztrát, které byly způsobeny znečištěním ŽP a náklady na nápravu poškozeného ŽP. Základními kategoriemi těchto nákladů ve vztahu k SNÚ jsou jednak náklady na kompenzaci škod a ztrát vzniklých

kajících v důsledku poškozeného životního prostředí v sociálně-ekonomické sféře a jednak náklady na kompenzaci škod a ztrát ekosystémů, které vznikly v důsledku provozování ekologicky náročných aktivit společností.

V obou případech je nutné, aby ocenění vzniklých škod a ztrát bylo provedeno v peněžních jednotkách. Nejsou oceňovány přímo, ale jsou zjišťovány náklady na obnovení a udržení požadované kvality prostředí, případně na zamezení vzniku škod a ztrát v budoucnosti. Odečtením hodnoty těchto nákladů od základního makroekonomického agregátu (hrubý domácí produkt nebo národní důchod) získáme jeho environmentálně upravenou verzi, která nám sice neposkytne skutečný obraz o ekonomických aktivitách a jejich vlivu na ŽP, ale dokáže zachytit strukturální deformace ekonomiky a neudržitelné trendy jejího vývoje. Takto upravený ukazatel přesněji vyjadřuje celkový výkon ekonomiky a je také lepší pomůckou pro definování a modifikaci hospodářské politiky. Náklady na ŽP jsou řádně účetně zaznamenány jak při měření současného blahobytu, tak co do zajištění budoucí udržitelnosti.

Nedostatkem tohoto přístupu je nejednotnost ve vymezení pojmu defenzivní výdaje či náklady na životní prostředí – existují různé široké hranice pro určení toho, co ještě tvoří součást těchto nákladů a co již nikoliv. Slabým místem tohoto přístupu je také způsob oceňování škod a ztrát na životním prostředí pomocí skutečných nákladů společenské práce, které neodrážejí například vzácnost, kvalitu nebo obnovitelnost zdrojů, na něž tyto aktivity působí.

Dalším přístupem je vytváření tzv. satelitních účtů životního prostředí. Jak již bylo uvedeno, hlavním protagonistou metody satelitních účtů je také Statistický úřad OSN a je teoreticky dobře propracována. Vychází ze všeobecně známého nedostatku metodiky zachycování hospodářských výsledků společnosti prostřednictvím SNÚ, který není schopen rozpracovat a ohodnotit všechny aspekty společensko-ekonomických aktivit. Jelikož by ale jejich zahrnutí do základních účtů mohlo ovlivnit vypovídací schopnost hlavních ukazatelů, byly vytvořeny tzv. satelitní účty, jejichž úkolem je doplnit hlavní ekonomické údaje o informace, které nebyly doposud do tohoto systému zahrnuty, ale jsou významné z hlediska tvorby koncepce trvale udržitelného rozvoje společnosti. Satelitní účty jsou zaměřeny na oblasti jako věda, výzkum zdravotnictví, školství aj., a vzhledem k tomu, že klasický systém národních účtů pracuje s informacemi o aktivitách společnosti bez ohledu na jejich důsledky, byl vytvořen obdobný účet i pro oblast životního prostředí.

V souvislosti se ŽP jsou zdůrazňovány především dva hlavní nedostatky konvenčního SNÚ. Jednak není schopen zachytit vzájemné vazby mezi aktivitami společnosti a poškozením ŽP, které vyvolávají a následně i ovlivňují životní úroveň a blahobyt společnosti a nedokáže zaznamenat ani aktuální problém vyčerpání přírodních zdrojů. Při hodnocení měr růstu ukazatelů SNÚ pak nelze rozoznat, které aktivity vedly

k jejich růstu a zda měly za následek degradaci ŽP a růst společenských nákladů.

Satelitní účet životního prostředí by se měl spolu se SNÚ stát zdrojem informací, které by pomohly identifikovat ekologickou náročnost jednotlivých aktivit i společností jako celku, a který by umožnil zpracování analýz a prognóz dalšího vývoje ekonomiky pro potřeby tvorby koncepce TUR společnosti. Položky satelitního účtu ŽP mohou být zachyceny nejen hmotnými a finančními toky, ale také slovním ohodnocením či popisem určitého jevu, který nejsme schopni kvantifikovat. Jeho výsledky mohou být prezentovány jednak jako soubor dílčích ukazatelů, který by doplňoval hlavní makroekonomické ukazatele základních účtů, nebo jako agregátní ukazatel, který by údaje transformoval do veličin typu domácí produkt či disponibilní národní důchod, který by umožnil především mezinárodní komparaci vlivu jednotlivých ekonomik jako celků na životní prostředí. Soubor jednotlivých ukazatelů je pravděpodobně vhodnější, neboť agregace tak velkého množství různorodých informací zkresluje konečný výsledek, protože je nutné vyjádřit všechny ukazatele ve stejných, tj. peněžních jednotkách.

Z uvedeného vyplývá, že realizace tohoto přístupu je náročná na tvorbu informačního zázemí. To je také zřejmě důvodem skutečnosti, že ačkoliv je tato metoda teoreticky dobře propracovaná, prakticky byla zavedena jen v několika státech a v několika dílčích oblastech (například v oblasti odpadů).

Alternativní ekonomické indikátory však nemusí být založeny na HDP nebo vycházet ze SNÚ, ani nemusí být vyjádřeny v peněžních jednotkách. Výběr indikátorů může být závislý na tom, jakou definici udržitelnosti použijeme.

Udržitelnost můžeme definovat také jako zachovávání environmentálních kapacit, neboli zachování schopnosti životního prostředí či biosféry plnit své tři základní funkce, které umožňují lidskou ekonomickou aktivitu: biosféra nás jednak zásobuje přírodními zdroji, přijímá a asimiluje naše odpadní látky a poskytuje nám environmentální služby. Tyto kapacity životního prostředí a jejich využívání musí být měřeny ve fyzických jednotkách, jako jsou částecíky znečištění na krychlový metr vzduchu, výměra lesů, rozloha/objem a kvalita půd atd. Jestliže pak chceme měřit výkon ekonomiky ve vztahu k životnímu prostředí, jsou tyto jednotky velmi vhodné – když koncentrace znečišťujících látek ve vzduchu roste, výměra lesů se snižuje, ubývá půd a snižuje se jejich fertilita, můžeme říci, že výkon ekonomiky ve vztahu k životnímu prostředí se snížil a ekonomika se vzdaluje udržitelnosti. V tomto případě není nutné peněžní ohodnocení, fyzické indikátory environmentální kapacity jsou postačující. Znalost úrovně a změny každého jednotlivého indikátoru nám pomůže zaměřit politiku směrem ke splnění cílů udržitelnosti.

Ve snaze předložit celkové ohodnocení výkonu ekonomiky by bylo možné použít jeden až dva základní ukazatele, které by mohly konkurovat HDP. Jednak by bylo možné sestavit z mnoha fyzických ukazatelů ně-

kolik environmentálních indexů, které by překonaly ne-
výhodu nesouměřitelnosti jednotlivých údajů. Bylo by
možné sestavit také jednotný environmentální index, při-
čemž různým ukazatelům by byly přiřazeny různé váhy.

Nicméně převažuje názor, že výkon ekonomiky není
možné měřit pouze jedním indikátorem, ale škálou uka-
zatelů, z nichž každý ukáže ve svých vlastních jednot-
kách jednu stránku toho, co je považováno za důležité.
Posouzením jednotlivých indikátorů a pochopením vý-

znamných vazeb mezi nimi je možné vytvořit si na
danou problematiku názor a navrhnout odpovídající
politická opatření směřující k jejímu účinnému vyřešení.

PŘEHLED INDIKÁTORŮ KOMISE OSN PRO TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ

Indikátory sociální

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
1.	vliv	míra zaměstnanosti	%
2.	vliv	poměr průměrné mzdy žen k průměrné mzdě mužů	%
3.	vliv	růst populace	%
4.	vliv	saldo migrace	os./rok
5.	vliv	růst populace ve školním věku	%
6.	vliv	podíl populace navštěvující základní školu	%
7.	vliv	podíl populace navštěvující střední školu	%
8.	vliv	podíl populace bez dostupné nezávadné pitné vody	%
9.	vliv	podíl populace bez základního sanitárního zařízení	%
10.	vliv	podíl populace vystavené vysokým zdravotně poškozujícím koncentracím znečištění ovzduší	
11.	vliv	podíl populace trpící podvýživou	%
12.	vliv	míra růstu městské populace	%
13.	vliv	spotřeba pohonných hmot	l/os.
14.	vliv	velkoměsta nad 10 milionů obyvatel	počet
15.	stav	populace žijící v absolutní chudobě	počet, %
16.	stav	příjmový koeficient	
17.	stav	hustota obyvatelstva	os./km ²
18.	stav	gramotnost dospělé populace	%
19.	stav	podíl populace s ukončeným základním pětiletým vzděláním	%
20.	stav	průměrný počet let školní docházky	počet
21.	stav	kojenecká úmrtnost (počet na 1 000 živě narozených)	index
22.	stav	naděje na dožití při narození	roky
23.	stav	úmrtnost matek při porodu (počet na 1 000 živě narozených)	index
24.	stav	podíl městské populace	%
25.	stav	plocha a počet osob žijících v neoficiálních sídlištích	počet, km ²
26.	stav	počet úmrtí při přírodních katastrofách	počet
27.	stav	obytná plocha na osobu	m ² /os.
28.	stav	podíl výdajů na bydlení z celkového příjmu	%
29.	odezva	plodnost	počet
30.	odezva	podíl HDP vynaložený na vzdělání	%
31.	odezva	podíl dívek na středních školách vzhledem k chlapcům	%
32.	odezva	podíl zaměstnaných žen vzhledem k mužům	%
33.	odezva	podíl HDP vynaložený na zdravotní péči	%
34.	odezva	podíl populace zabezpečené základní zdravotní péčí	%
35.	odezva	podíl populace plně očkované proti základním infekčním chorobám	%
36.	odezva	ženy v reprodukčním věku mající přístup k plánovanému rodičovství	%
37.	odezva	státní prostředky věnované na lokální zdravotní péči	
38.	odezva	náklady na sociální bydlení	USD
39.	odezva	výdaje na veřejnou osobní dopravu	USD
40.	odezva	výdaje na infrastrukturu	USD/os.
41.	odezva	úvěry na bydlení	USD

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
42.	vliv	růst HDP na osobu	%
43.	vliv	export zboží a služeb	USD
44.	vliv	import zboží a služeb	USD
45.	vliv	čerpání nerostných surovin (% z prokázaných zásob)	%
46.	vliv	roční spotřeba energie	J/os.
47.	vliv	podíl čistého transferu zdrojů z HDP	%
48.	stav	HDP na osobu	USD/os.
49.	stav	environmentálně upravený HDP	USD/os.
50.	stav	podíl průmyslu na tvorbě HDP	%
51.	stav	míra koncentrace exportu	%
52.	stav	ověřené zásoby nerostných surovin	t
53.	stav	ověřené zásoby energetických zdrojů	ropný ekvivalent
54.	stav	životnost ověřených energetických zásob	roky
55.	stav	podíl surovinové a energeticky náročné průmyslové výroby na celkové průmyslové výrobě	%
56.	stav	podíl průmyslových výrobků na celkovém objemu exportovaných výrobků	%
57.	stav	celková rozvojová pomoc poskytnutá nebo přijatá	% (HDP)
58.	stav	podíl státního dluhu k HDP	%
59.	stav	podíl dluhové služby k exportu	%
60.	odezva	podíl investic na HDP	%
61.	odezva	účast v regionálních obchodních smlouvách	ano/ne
62.	odezva	podíl spotřeby obnovitelných zdrojů ke spotřebě neobnovitelných	%
63.	odezva	výdaje na ochranu životního prostředí jako podíl HDP	%
64.	odezva	celkový objem výnosů z ekologických daní a plateb	%
65.	odezva	objem dostatečných zdrojů pro financování programu trvale udržitelného rozvoje přijatý od roku 1992	USD
66.	odezva	program integrovaného ekologického a ekonomického účetnictví	ano/ne
67.	odezva	prominutý dluh	USD

Indikátory environmentální – voda

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
68.	vliv	roční odběry podzemní a povrchové vody, poměr k celkovému množství disponibilní vody	%
69.	vliv	spotřeba vody v domácnostech	m ³ /os
70.	vliv	úlovky mořských živočichů	t
71.	vliv	růst populace v pobřežních oblastech	%
72.	vliv	vypouštění ropných látek do pobřežních vod	t
73.	vliv	vypouštění N a P do pobřežních vod	t
74.	stav	zásoby podzemních vod	m ³
75.	stav	koncentrace fekálních koliformních bakterií ve sladkých vodách	ks/100 ml
76.	stav	BSK a CHSK v povrchových vodách	mg/l
77.	stav	odchylka v zásobách mořských druhů od maximální udržitelné úrovně lovu (MSY)	%
78.	stav	podíl mezi MSY a současnou průměrnou úrovní lovu	%
79.	stav	index času	%
80.	odezva	čištění odpadních vod	%
81.	odezva	účast v úmluvách a smlouvách týkajících se moře	ano/ne

Indikátory environmentální – půda

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
82.	vliv	využití půdy	
83.	vliv	spotřeba palivového dříví	m ³ /os.
84.	vliv	stav dobytka v suchých oblastech	počet/km ²
85.	vliv	populace žijící pod hladinou chudoby v suchých oblastech	%
86.	vliv	spotřeba pesticidů	t/km ²
87.	vliv	spotřeba průmyslových hnojiv	t/km ²
88.	vliv	rozloha orné půdy	ha/os.
89.	vliv	podíl zavlažované půdy	%
90.	vliv	území ovlivněné půdní erozí	km ² , index
91.	stav	území ovlivněné desertifikací	km ² , index
92.	stav	frekvence významných suchých období	
93.	stav	území ovlivněné zasolením a podmáčením	km ²
94.	odezva	existence půdní reformy	ano/ne
95.	odezva	decentralizovaný přístup k řízení správy přírodních zdrojů na lokální úrovni	ano/ne
96.	odezva	podpůrná opatření a náklady na zemědělský výzkum	USD
97.	odezva	plocha rekultivovaných území	km ²

Indikátory environmentální – ostatní přírodní zdroje

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
98.	vliv	rozsah a rychlost odlesňování	km ² /rok
99.	vliv	roční produkce kulatiny	m ³
100.	stav	zásoby dřeva	m ³
101.	stav	rozloha lesů	km ²
102.	stav	podíl palivového dříví na spotřebě energie	%
103.	stav	ohrožené a vymizelé druhy	počet
104.	odezva	tvorba nových lesních ploch	km ² /rok
105.	odezva	podíl chráněné půdy na celkové rozloze půdního fondu	%
106.	odezva	podíl chráněných území na celkové rozloze půdního fondu	%

Indikátory environmentální – ovzduší

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
107.	vliv	emise CO ₂	t
108.	vliv	emise SO _x a NO _x	t
109.	vliv	spotřeba látek narušujících ozonovou vrstvu	t
110.	stav	koncentrace SO ₂ , CO ₂ , NO _x , O ₃ a prašného aerosolu v městských oblastech	
111.	odezva	výdaje na omezení znečišťování ovzduší	USD
112.	odezva	omezení produkce emisí CO ₂ , SO ₂ a NO _x	%/rok

Indikátory environmentální – odpady

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
113.	vliv	produkce průmyslového a komunálního odpadu	t
114.	vliv	produkce nebezpečného odpadu	t

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
115.	vliv	import a export nebezpečných odpadů	t
116.	stav	zneškodněný odpad	t/os.
117.	stav	plocha kontaminovaná nebezpečným odpadem	km ²
118.	odezva	výdaje na sběr a zneškodnění odpadu	USD
119.	odezva	podíl recyklovaných odpadů	%
120.	odezva	zneškodňování komunálního odpadu	t/os.
121.	odezva	objem vyprodukovaného odpadu na jednotku HDP	t/HDP
122.	odezva	výdaje na zneškodňování nebezpečného odpadu	USD

Indikátory institucionální (společnost)

Číslo indikátoru	Vliv, stav, odezva	Název	Jednotka
123.	stav	povinné hodnocení vlivů na životní prostředí	ano/ne
124.	stav	systém národní statistiky životního prostředí a indikátorů trvale udržitelného rozvoje	ano/ne
125.	stav	strategie trvale udržitelného rozvoje	ano/ne
126.	stav	národní rada pro trvale udržitelný rozvoj	ano/ne
127.	stav	základní telefonní linky (na 100 obyvatel)	počet
128.	stav	zástupci sociálně slabých vrstev na národních radách pro trvale udržitelný rozvoj	ano/ne
129.	stav	existence databází tradičních znalostních informací	ano/ne
130.	stav	zástupci hlavních skupin v národních radách pro trvale udržitelný rozvoj	ano/ne
131.	odezva	ratifikace mezinárodních smluv ve vztahu k trvale udržitelnému rozvoji	počet
132.	odezva	počet zaměstnanců místních samospráv	počet/1 000 osob
133.	odezva	objem osob, výdajů k celkovému objemu mezd	%

Pramen: Agenda 21. Materiál Konference OSN o životním prostředí a rozvoji. Rio de Janeiro, 1992

ZÁVĚR

Zásady trvale udržitelného rozvoje se musí promítnout také do všeobecně používaných indikátorů – především do makroekonomických indikátorů, neboť stávající metodika výpočtu těchto ukazatelů neumožňuje posoudit skutečný vliv ekonomické aktivity na životní prostředí a blahobyt společnosti. Je třeba zavést ukazatele nové, které budou jasně signalizovat, zda se společnost trvale udržitelnosti přibližuje či vzdaluje a zda nedochází k významnému ohrožení některé ze složek životního prostředí. Environmentálně upravený systém národních účtů by měl být proto doplněn souborem fyzických ukazatelů, které by podávaly kvalitativní charakteristiku dosažené ekonomické úrovně společnosti ve spojení s úrovní kvality životního prostředí. Takovýto systém by vedl ke zprůhlednění vazeb mezi údaji o výrobě, spotřebě a investicích a údaji o změnách jednotlivých složek životního prostředí a byl by zároveň lépe využitelný v politické praxi – např. pro zavádění limitů, standardů a jiných nástrojů ekologické politiky.

Za poslední desetiletí se však všeobecný pocit naléhavosti řešit globální problémy příliš neprosadil a celosvětový pokrok k trvale udržitelnému rozvoji byl po-

malý. Negativní neudržitelné trendy světového vývoje dále pokračují a v některých případech se dokonce spíše prohlubují. I přesto, že v mnoha případech má lidstvo k dispozici potřebné znalosti i technologie, finanční prostředky a politická vůle jsou často nedostatečné k tomu, aby byly schopny zastavit další zhoršování globálních problémů a aby nasměrovaly potřebné prostředky právě k těm otázkám životního prostředí a rozvoje, které musí být neodkladně řešeny. Chápání globálních problémů jakožto problémů dlouhodobých, kumulativních a vzájemně provázaných, které s sebou nesou vážné globální a bezpečnostní implikace, je zřejmě stále omezené. Reálná politika většiny průmyslových i rozvojových zemí je nadále orientována na klasický ekonomický růst a požadovaný trvale udržitelný rozvoj tedy v celosvětovém měřítku ještě ani nezačal.

LITERATURA

- Bartelmus P. (1994): Environment, growth and development. London, Roudedge.
 Gore A. (1994): Země na misce vah. Praha, Argo.
 Jacobs M. (1991): The green economy. London, Pluto Press.

- Jeníček V. (1998): Globální problémy ve světové ekonomice. Praha, VŠE.
- Jeníček V. (1996): Životní prostředí a trvale udržitelný rozvoj v soustavě globálních problémů. PHARE-MŽP, VŠB-TUO.
- Jeníček V. (1999): Globální diskontinuity a trvale udržitelný rozvoj. Řada studií SE, 1993/3. VŠE, Praha.
- Komise pro globální řízení (1995): Naše globální sousedství. Praha, Rada pro mezinárodní vztahy.
- Moldan B. (1996): Indikátory trvale udržitelného rozvoje. VŠB-TUO.
- Světová komise pro životní prostředí a rozvoj (1991): Naše společná budoucnost. Praha, Academia.
- Van den Bergh J. C. J. M. (1996): Ecological economics and sustainable development. Cheltenham, Edward Elgar.
- Von Weizsacker E. U., Lovins A. B., Lovinsová L. U. (1996): Faktor 4. VŠB-TUO.
- World resources institute (1999): World resources 1997-98. Oxford, Oxford University Press.
- Zdroje z internetu*
- Dokumenty organizace Greenpeace: www.greenpeace.org
- Dokumenty Organizace spojených národů: www.un.org, gopher://gopher.un.org
- Dokumenty Programu OSN pro životní prostředí: www.unep.org
- Dokumenty Světové banky: www.worldbank.org
- Dokumenty Světového ústavu zdrojů: www.wri.org
- Populační informační síť OSN: www.popin.org

Došlo 7. 4. 1999

Kontaktní adresa:

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc., Česká zemědělská univerzita Praha, Kamýčká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, tel.: +420 2 2438 2166

EKONOMIKA PŮD SLOVENSKA

ECONOMICS OF THE SOILS OF SLOVAKIA

J. Vilček

Soil Science and Conservation Research Institute Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: The contribution is aimed at the relationship of the production potential of Slovak soils and the economic parameters (costs, sales, revenues, economic result) of plant production as a total as well as of the individual agricultural crops. Based on the polynomial regression relationships, there were set the concrete economic parameters (norms) for the main soil groups (Graph 1), soil types (Table I), slope categories (Table V) and gravel content categories (Table VI), as well as for the soil-climate regions of Slovakia (table IV). For the selected crops, the profit parameters were derived, and that depending on the soil types as well as the agricultural soils point evaluation (Table II and III). The results point at the high dependence of the evaluated economic parameters on the soil production potential, as well as of its partial qualities. The regression dependence of the soil potential and economic results of plant production as a total shows, that at the present form of utilisation, the soils of the point evaluation lower than 41 points, soils located in the climate regions from 06 (relatively warm, mildly dry, highlands) to 10 (very cold, humid), soils on slopes higher than 7 grades and soils with gravel content in the surface and under-surface horizon exceeding 25% are not "profitable" without subsidies. The zero profitability rate for winter wheat shows at the soil point value level of 20 points, for winter rye at 27 points, for spring barley at 27 points, for grain maize at 48 points, for peas at 39 points, for winter rape at 30 points, for sugar beet at 33 points, for potatoes at 36 points, for silage maize at 53 points and for perennial fodder crops at 45 points. The norms set at the present level of soil husbandry enable setting of the relevant economic parameters for any kind of soil. The advantage of the procedure lays in the immediate interpretation for any set area, for example for the countryside utilisation proposals, planning, production concepts, as well as any other activities on soil, which call for the economic evaluation. The procedure and the calculated parameters can serve to the more effective allocation of agricultural crops.

Key words: soil economic parameters, soil types, soil point value, soil slope, soil production potential

ABSTRAKT: Práca sa zaoberá vzťahom produkčného potenciálu pôd Slovenska a ekonomických parametrov (náklady, tržby, výnosy, hospodársky výsledok) rastlinnej výroby ako celku i jednotlivých poľnohospodárskych plodín. Na základe polynomickej regresnej závislosti boli pre hlavné skupiny pôd, pôdne typy, kategórie svahovitosti i skeletovitosti, ako aj pre pôdno-klimatické regióny Slovenska stanovené konkrétné ekonomické parametre (normatívy). Pre vybrané plodiny boli odvodené parametre ziskovosti a to v závislosti od pôdných typov i bodového ohodnotenia poľnohospodárskych pôd. Výsledky poukazujú na vysokú závislosť hodnotených ekonomických parametrov od produkčnej schopnosti pôd, ako aj jej dielčích vlastností. Regresná závislosť potenciálu pôd a ekonomických výsledkov hospodárenia za celú rastlinnú výrobu ukazuje, že pri súčasnom spôsobe využívania sú bez dotácií „nerentabilné“ pôdy s bodovou hodnotou menšou ako 41 bodov, pôdy v klimatických regiónoch 06 (pomernie teplý, mierne suchý, vrchovinový) až 10 (veľmi chladný, vlhký), na svahoch väčších ako 7° a pôdy s obsahom skeletu v povrchovom i podpovrchovom horizonte nad 25 %.

Kľúčové slová: ekonomické parametre pôd, pôdne typy, bodová hodnota pôd, svahovitosť pôd, skeletovitosť pôd, produkčný potenciál pôd

ÚVOD

Tak ako mnohé iné krajiny aj Slovensko je chudobné na neobnoviteľné zdroje, a preto je limitované možnosťami využívania prírodných zdrojov a zaťažovania prostredia. Naše ekonomické správanie je často také ako keby sme mali k dispozícii dostatok prírodných zdrojov (energie, čistej vody, úrodnej pôdy a pod.). Je dôležité správne sa rozhodnúť, ako tieto zdroje racionálne využívať, pritom uspokojovať potreby spoločnosti a jednotlivcov, a čo najmenej poškodzovať životné

prostredie (Demo, Bielek, Hronec 1999). Pri takomto rozhodovaní je dôležité poznať vlastnosti i ekonomické parametre týchto zdrojov. Pre poľnohospodárstvo je rozhodujúcim zdrojom pôda a jej produkčné vlastnosti. Súčasný vývoj poľnohospodárskych sústav málo rešpektuje prírodné podmienky a orientuje sa predovšetkým na maximálne zhodnotenie produkcie, pričom produkčný potenciál pôd nie je optimálne využívaný (Vilček, Džatko 1995). Takýmto krátkozrakým „koristníckym“ spôsobom sa síce dá dosiahnuť okamžitý finančný efekt, dôsledkom však býva degradácia pôd, náprava, ktorej si

v budúcnosti vyžiada vysoké investície. Vzhľadom na trvalo udržateľné spôsoby hospodárenia na pôde je efektívnejšie pôdu využívať v súlade s princípmi zachovania jej produkčného potenciálu.

Spôsob využívania poľnohospodárskej krajiny je a bude do značnej miery ovplyvnený očakávaným ekonomickým efektom hospodárenia. Je logické, že aj pri sebestačnejšom využití produkčného potenciálu pôd bude stále v závislosti od heterogenity podmienok existovať aj diferenciácia ekonomického prínosu tej ktorej pôdy (Vilček 1999). Prezentovaný príspevok si kladie za cieľ poukázať na potenciálne ekonomické parametre, ktoré je možné na poľnohospodárskych pôdach Slovenska dosiahnuť. Kategorizácia pôd z pohľadu ekonomických výsledkov môže uľahčiť proces rozhodovania o budúcom využívaní tej ktorej pôdy.

MATERIÁL A METÓDY

Pri hodnotení ekonomického potenciálu pôd sme vychádzali z:

- údajovej databázy VÚPOP o bonitovaných pôdno-ekologických jednotkách (BPEJ) a ich bodového ohodnotenia v stobodovej škále (Džatko 1979);
 - kategorizácie pôd podľa príslušnosti ku klimatickému regiónu, kategórii svahovitosti a skeletovitosti (Linkeš, Pestún, Džatko 1996), ako aj skupine pôd (Bedrna, Džatko, Jurán, Mašát, Očadlík 1988);
 - údajov o reálne dosahovaných ekonomických výsledkoch (náklady, výnosy, zisk, miera rentability) hlavných poľnohospodárskych plodín (pšenica ozimná, raž ozimná, jačmeň jarný, kukurica na zrno, hrach siaty, repka ozimná, zemiaky, cukrová repa, kukurica na siláž a viacročné krmoviny) a rastlinnej výroby spolu, za roky 1990 až 1997, získaných od súboru poľnohospodárskych podnikov.
- V konkrétnom vyjadrení bol použitý nasledovný postup:
- Konkrétne údaje o ekonomických výsledkoch sme získali priamo od poľnohospodárskych podnikov, pričom sme využili metódu ankety. Oslovených bolo celkom viac než 500 podnikov v rámci celého Slovenska. Požadované boli údaje od roku 1990 (t.j. hodnotených bolo 8 rokov). V priebehu riešenia bolo možné vyhodnotiť údaje od 281 poľnohospodárskych subjektov, ktoré hospodária na viac ako 556 tis. hektárov poľnohospodárskej pôdy, čo z celkovej výmery poľnohospodárskych pôd na Slovensku predstavuje asi 23 %. Údaje viacerých podnikov sme nemohli použiť pre ich nekompletnosť, resp. obsahovú nesprávnosť.
 - Pre každý poľnohospodársky subjekt, ktorý bol zaradený do spracovania, sme na základe databázy o bodových hodnotách BPEJ vypočítali priemerný potenciál jeho pôd vyjadrený v bodoch.
 - Závislosť sledovaných ekonomických ukazovateľov od produkčnej schopnosti pôd podnikov vyjadrenej priemerným bodovým ohodnotením (100 bodová

škála) BPEJ sme testovali nelineárnou polynómovou regresnou analýzou. Na základe tejto závislosti boli pre každú plodinu i rastlinnú výrobu ako celok stanovené regresné rovnice, pomocou ktorých bol každý BPEJ priradený potenciálne možný ekonomický parameter.

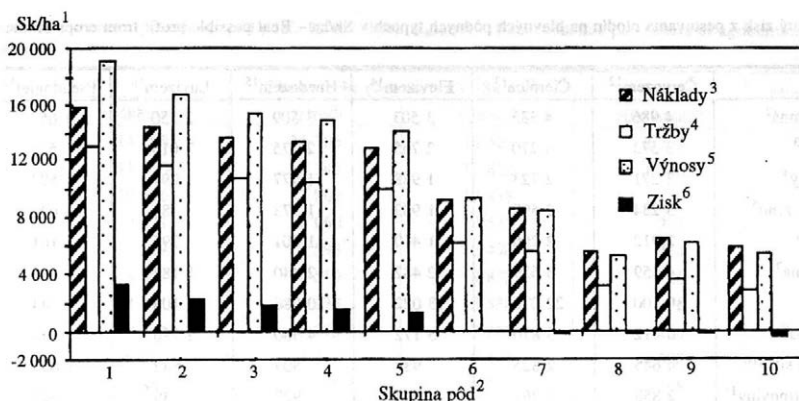
- Kategorizáciou BPEJ do pôdnych skupín, pôdnych typov, klimatických regiónov, kategórii svahovitosti, skeletovitosti a pod. sme následne pomocou softwarových filtrov váženým aritmetickým priemerom vypočítali reálne možný ekonomický potenciál pôd.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Je viac ako zrejmé, že pôda má okrem produkčných a mimoprodukčných aj ekonomické parametre, ktoré úzko súvisia s jej produkčnou schopnosťou a spôsobom využitia. Potvrdzuje sa, že so stúpajúcou produkčnou schopnosťou stúpa nákladovosť výroby, stúpajú tržby, výnosy a čo je najdôležitejšie, aj zisk. Táto skutočnosť a vývojom daná plošná dislokácia kvality pôd objektívne ekonomicky kategorizuje jednotlivé oblasti Slovenska. Je viac ako zrejmé, že kvalita pôd výrazne ovplyvňuje produkčné možnosti územia a tým aj jeho ekonomickú stabilitu. Na základe našich údajov, výsledkov, sledovaní a analýz za posledných 8 rokov sme sa v prvom rade pokúsili o konkrétne vyjadrenie a názornú prezentáciu diferencie ekonomických parametrov rastlinnej výroby v závislosti od pôdnych skupín i pôdnych typov. Ekonomické parametre skupín pôd i pôdnych typov uvedené na obr. 1 i tab. I sme stanovili ako priemer ekonomických parametrov za celú rastlinnú výrobu. Podobné parametre však boli vypracované až na úroveň bonitovaných pôdno-ekologických jednotiek (BPEJ) a podobným spôsobom sú ekonomické parametre stanovené aj pre hlavné poľnohospodárske plodiny. Takéto podrobné databázy sú k dispozícii vo Výskumnom ústave pôdoznalcstva a ochrany pôdy. Ako ukážku prezentujeme len reálne možný hospodársky výsledok (zisk, strata) za vybrané pôdne predstavitel (tab. II). Z prehľadu je zrejмый pokles ziskovosti poľnohospodárskych plodín, ktorý napr. pri kambizemiach je v porovnaní s černo-zemou nižší o 61 až 123 %. Kým černo-zeme, čiernice, fluvizeme i hnedozeme sú pre väčšinu na Slovensku pestovaných plodín ziskové, tak napr. už pseudogleje a kambizeme sú pre kukuricu na zrno, hrach siaty, kukuricu na siláž ale aj viacročné krmoviny stratové. U ostatných pôdnych typov sa škála tzv. „stratových“ pôd ešte viac rozširuje.

Nakoľko informácie o plošnom zastúpení jednotlivých pôdnych predstavitelov akéhokoľvek pôdneho celku sú bežne k dispozícii (databáza BPEJ), je možné týmto spôsobom stanoviť ekonomické parametre zvolenej lokality.

Diferenciáciu jedného zo sledovaných ekonomických parametrov – ziskovosti pri pestovaní hlavných poľnohospodárskych plodín na rôznej úrovni produkčného potenciálu (stobodová stupnica) prezentujeme v tab. III.

1. Reálne ekonomické parametre skupín pôd – Soil group real economical parameters

Skupina pôd (soil group): 1 – skupina černoziem – Chernozem group, 2 – skupina čiernic – Phaeozem group, 3 – skupina ľahkých pôd – group of light soils, 4 – skupina neoglejnených hnedozemných a luvizemných pôd – group of non-gleyic Orthic Luvisols and Albic Luvisols, 5 – skupina fluvizemí – Fluvisol group, 6 – skupina pseudoglejov – Pseudogley group, 7 – skupina neoglejnených kambizemí a rendzín – group of non-gleyic Cambisols and Rendzinas, 8 – skupina plytkých pôd – group of shallow soils, 9 – skupina pôd na výrazných svahoch – soil group on extreme slopes, 10 – skupina hydromorfnych pôd – group of hydromorphic soils

¹Sk per ha, ²soil group, ³costs, ⁴receipts, ⁵gains, ⁶profit

I. Reálne ekonomické parametre pôdnych typov – Soil type real economical parameters

Pôdny typ ¹	Náklady ¹⁶	Tržby ¹⁷	Výnosy ¹⁸	Zisk ¹⁹	Miera rentability (%) ²⁰
	Sk/ha				
Černozem ²	15 713	12 873	18 850	3 137	19,9
Čiernica ³	14 136	11 205	16 163	2 027	14,3
Fluvizem ⁴	12 459	9 462	13 564	1 105	8,8
Hnedozem ⁵	12 365	19 251	13 312	947	7,6
Regozem ⁶	9 795	6 929	10 285	490	5,0
Luvizem ⁷	9 607	6 564	9 675	68	0,7
Pseudoglej ⁸	8 635	5 593	8 475	-160	-1,8
Kambizem ⁹	6 979	3 988	6 706	-273	-3,9
Glej ¹⁰	7 337	4 306	6 952	-385	-5,2
Rendzina ¹¹	5 020	2 473	4 631	-389	-7,7
Organozem ¹²	5 802	2 809	5 324	-478	-8,2
Slanec ¹³	3 064	166	2 646	-418	-13,6
Litozem ¹⁴	1 837	-	1 530	-307	-16,7
Podzol ¹⁵	2 177	166	1 843	-334	-15,3

¹soil type, ²Chernozem, ³Phaeosol, ⁴Fluvisol, ⁵Orthic Luvisol, ⁶Regosol, ⁷Albic Luvisol, ⁸Pseudogley, ⁹Cambisol, ¹⁰Gley, ¹¹Rendzina, ¹²Organosol, ¹³Solonetz, ¹⁴Lithosol, ¹⁵Podzol, ¹⁶costs, ¹⁷sales, ¹⁸revenues, ¹⁹profit, ²⁰profitability rate

Sto bodov bolo pridelených najúrodnejším černoziem čiernicovým a čiernicami typickým, nachádzajúcim sa v teplom, veľmi produkčnom, nížinnom regióne.

Nulová miera rentability pri pestovaní uvedených plodín je nasledovná: pšenica ozimná 20 bodov, raž ozimná 15 bodov, jačmeň jarný 27 bodov, kukurica na zrno 48 bodov, hrach siaty 39 bodov, repka ozimná 30 bodov, zemiaky 36 bodov, cukrová repa 33 bodov, kukurica na siláž 53 bodov, viacročné krmoviny 45 bodov. Regresná závislosť potenciálu pôd a ekonomických výsledkov hospodárenia za celú rastlinnú výrobu uka-

zuje, že pri súčasnom spôsobe využitia sú bez dotácií rentabilné pôdy s hodnotou nad 42 bodov (nulová miera rentability je pri hodnote 41,3 bodov). Pôdy s hodnotou menšou ako 42 bodov sú v priemere stratové, s hodnotou okolo 50 bodov sú ziskové, s hodnotou okolo 60 až 70 bodov vysoko ziskové a nad 80 bodov veľmi vysoko ziskové.

Priemerná hodnota za nami hodnotený súbor podnikov bola u nákladov 8 039 Sk/ha, u tržieb 5 578 Sk/ha a u výnosov 8 110 Sk/ha. Priemerný zisk pripadajúci na jeden hektár bol 71 Sk.

II. Reálne možný zisk z pestovania plodín na hlavných pôdnych typoch v Sk/ha – Real possible profit from crops on the main soil types in Sk per ha

Plodina ¹	Černozem ¹²	Čiernica ¹³	Fluvizem ¹⁴	Hnedozem ¹⁵	Luvizem ¹⁶	Pseudoglej ¹⁷	Kambizem ¹⁸
Pšenica ozimná ²	4 986	4 385	3 503	3 509	2 350	1 653	1 464
Raž ozimná ³	3 573	3 270	2 755	2 775	2 015	1 521	1 376
Jačmeň jarný ⁴	3 271	2 723	1 988	1 977	1 091	593	470
Kukurica na zrno ⁵	3 234	2 598	1 909	1 173	89	-671	-850
Hrach siaty ⁶	2 912	2 266	1 410	1 401	396	-161	-296
Repka ozimná ⁷	4 559	3 629	2 482	2 440	1 182	535	395
Zemiaky ⁸	30 400	22 076	13 022	10 986	4 109	744	337
Cukrová repa ⁹	6 412	5 870	5 172	4 360	2 786	1 544	1 147
Kukurica na siláž ¹⁰	4 645	2 825	987	809	-642	-1 095	-1 084
Viacročné krmoviny ¹¹	2 853	1 963	994	922	39	-321	-365

¹crop, ²winter wheat, ³winter rye, ⁴spring barley, ⁵grain maize, ⁶peas, ⁷winter rape, ⁸potatoes, ⁹sugar beet, ¹⁰silage maize, ¹¹perennial fodder crops, ¹²Chernozem, ¹³Phaeosol, ¹⁴Fluvisol, ¹⁵Orthic Luvisol, ¹⁶Albic Luvisol, ¹⁷Pseudogley, ¹⁸Cambisol

III. Závislosť ziskovosti plodín od bodovej hodnoty pôdy v Sk/ha – Dependence of crop profitability on soil point value in Sk per ha

Plodina ¹	Bodová hodnota pôd ¹³								
	10	20	30	40	50	60	70	80	90
Pšenica ozimná ²	-844	142	1 085	1 983	2 837	3 646	4 412	5 134	5 811
Raž ozimná ³	-443	371	1 109	1 773	2 363	2 877	3 317	3 683	3 974
Jačmeň jarný ⁴	-994	-403	199	811	1 435	2 070	2 715	3 372	4 040
Kukurica na zrno ⁵			-1 960	-883	170	1 200	2 207	3 191	4 152
Hrach siaty ⁶	-1 887	-1 256	-600	78	779	1 504	2 251	3 022	3 816
Repka ozimná ⁷	-1 181	-616	40	786	1 623	2 552	3 571	4 681	5 882
Zemiaky ⁸	-2 572	-2 914	-1 548	1 525	6 304	12 791	20 985	30 886	42 494
Cukrová repa ⁹			-897	1 215	3 014	4 498	5 669	6 526	7 069
Kukurica na siláž ¹⁰	-408	-1 115	-1 344	-1 095	-368	837	2 520	4 681	7 320
Viacročné krmoviny ¹¹	-679	-714	-567	-237	275	969	1 846	2 905	4 146
RV spolu ¹²	-418	-494	-372	-54	462	1 174	2 082	3 188	4 490

¹crop, ²winter wheat, ³winter rye, ⁴spring barley, ⁵grain maize, ⁶peas, ⁷winter rape, ⁸potatoes, ⁹sugar beet, ¹⁰silage maize, ¹¹perennial fodder crops, ¹²plant production total, ¹³soil point value

Účelovou kategorizáciou vytvorených databáz reálnych predpokladov ekonomických výsledkov podľa bonitovaných pôdno-ekologických jednotiek sme v ďalšom kroku testovali vplyv hlavných pôdnych parametrov na parametre ekonomické. Tak napr. použitím príslušných softwarových filtrov boli z vytvorenej údajovej databázy BPEJ pre jednotlivé klimatické regióny, kategórie svahovitosti i skeletovitosti, tak ako sú evidované v bonitačnej banke dát, vypočítané priemerné náklady, tržby, výnosy a zisk za rastlinnú výrobu celkom.

Zonálnosť klímy a reálnych ekonomických výsledkov vyjadrujeme v tab. IV, koreláciu svahovitosti a ekonomických parametrov v tab. V a koreláciu skeletovitosti a ekonomických parametrov v tab. VI.

Z údajov v tab. IV vyplýva, že vplyvom „zhoršovania“ klimatických podmienok dochádza nielen k zníženiu produkčnej schopnosti pôd (vyjadrené úbytkom bodovej hodnoty pôd, napr. v klimatickom regióne 10 je

bodová hodnota pôd o 2/3 nižšia ako v klimatickom regióne 00), ale aj k zníženiu finančných vstupov do pôdy (pokles nákladov), tržieb, výnosov a teda zákonite aj ziskovosti a miery rentability. Všeobecne je možné konštatovať, že rastlinná výroba je v klimatických regiónoch 06 až 10 bez dotácií stratová.

Z výsledkov závislosti ekonomických parametrov od svahovitosti a skeletovitosti pôd (tab. V a VI) vyplýva, že ekonomicky nerentabilné sú pôdy na svahoch väčších ako 7° a pôdy stredne a silne skeletovité, t.j. pôdy s obsahom skeletu v povrchovom i podpovrchovom horizonte, nad 25 %. Tendencia ekonomických parametrov poľnohospodárskych pôd Slovenska je taká, že s narastajúcim sklonom pozemku, ako aj zvyšujúcim sa obsahom skeletu dochádza síce k poklesu vynaložených nákladov, ale zároveň a intenzívnejšie aj k poklesu výnosov, čo výraznou mierou ovplyvňuje mieru rentability.

IV. Reálne ekonomické parametre poľnohosp. pôd podľa klimatických regiónov – Real economic parameters of agricultural soils according to the climate regions

Klimatický región ¹	Ekonomické parametre RV (Sk/ha) ²				Miera rentability (%) ⁷
	náklady ³	tržby ⁴	výnosy ⁵	zisk, strata ⁶	
00	14 196	11 305	16 525	2 329	16,4
01	11 675	9 246	12 822	1 148	9,8
02	10 306	7 860	10 835	529	5,1
03	9 271	7 060	9 542	271	2,9
04	10 084	7 598	10 498	414	4,1
05	8 807	6 510	8 833	26	0,3
06	8 611	6 135	8 538	-72	-0,8
07	7 494	5 015	7 263	-230	-3,1
08	6 712	4 311	9 404	-308	-4,6
09	5 883	3 495	5 515	-368	-6,3
10	5 967	3 482	5 602	-365	-6,1

Climate regions:

- 00 – veľmi teplý, veľmi suchý, nížinný – very warm, very dry, lowland
 01 – teplý, veľmi suchý, nížinný – warm, very dry, lowland
 02 – dostatočne teplý, suchý, pahorkatinový – sufficiently warm, dry, highlands
 03 – teplý, veľmi suchý, nížinný, kontinentálny – warm, very dry, lowland, continental
 04 – teplý, veľmi suchý, kotlinový, kontinentálny – warm, very dry, basin, continental
 05 – pomerne teplý, suchý, kotlinový, kontinentálny – relatively warm, dry, basin, continental
 06 – pomerne teplý, mierne suchý, vrchovinový, kontinentálny – relatively warm, dry, highlands, continental
 07 – mierne teplý, mierne vlhký – mildly warm, mildly humid
 08 – mierne chladný, mierne vlhký – mildly cold, mildly humid
 09 – chladný, vlhký – cold, humid
 10 – veľmi chladný, vlhký – very cold, humid

¹climate region, ²plant production economic parameters, ³costs, ⁴sales, ⁵revenues, ⁶profit, loss, ⁷profitability rate

V. Reálne ekonomické parametre poľnohospodárskych pôd podľa stupňa svahovitosti – Real economic parameters of agricultural soils according to the slope

Svahovitost ¹	Ekonomické parametre RV (Sk/ha) ²				Miera rentability (%) ⁷
	náklady ³	tržby ⁴	výnosy ⁵	zisk, strata ⁶	
0–1°	10 946	8 037	11 784	838	7,6
1–3°	9 459	6 457	9 798	339	3,6
3–7°	8 699	5 769	8 719	20	0,2
7–12°	7 470	4 560	7 256	-213	-2,8
12–17°	6 217	4 056	5 873	-344	-5,5

¹slope, ²plant production economic parameters, ³costs, ⁴sales, ⁵revenues, ⁶profit, loss, ⁷profitability rate

VI. Reálne ekonomické parametre poľnohospodárskych pôd podľa obsahu skeletu – Real economic parameters of agricultural soils according to the gravel content

Skeletovitost pôd ¹	Ekonomické parametre RV (Sk/ha) ⁶				Miera rentability (%) ¹¹
	náklady ⁷	tržby ⁸	výnosy ⁹	zisk, strata ¹⁰	
Bez skeletu ²	11 091	8 094	11 861	770	6,9
Slabo skeletovité ³	8 644	5 922	8 776	132	1,5
Stredne skeletovité ⁴	7 456	4 438	7 190	-265	-3,6
Silne skeletovité ⁵	4 120	1 563	3 720	-400	-9,8

¹soil gravel content, ²without gravel content, ³low gravel content, ⁴medium gravel content, ⁵high gravel content, ⁶plant production economic parameters, ⁷costs, ⁸sales, ⁹revenues, ¹⁰profit, loss, ¹¹profitability rate

ZÁVER

Pôda má okrem produkčných a mimoprodukčných aj ekonomické parametre, ktoré úzko súvisia s jej produkčnou schopnosťou a spôsobom využitia.

Domnievame sa, že získané výsledky môžu slúžiť pre doplnenie, inováciu, resp. rozšírenie bloku ekonomických informácií, ktorý je súčasťou bonitačnej banky dát o pôdach Slovenska. Uvedený postup je aj ďalším rozšírením možnosti využitia bonitácie pôd, ktorý je

možné aplikovať pri tvorbe ekonomických trendov, najmä väčších územných celkov (regiónov, oblastí a pod.)

Ekonomické parametre rastlinnej výroby sú v priamej korelácii s produkčnou schopnosťou pôd. Túto závislosť sme na danom stupni riešenia vyjadrili graficky i numericky. Normatívy stanovené na súčasnú úroveň hospodárenia na pôde umožňujú akejkoľvek pôde stanoviť prislúchajúce ekonomické parametre. Výhodou takéhoto postupu je okamžitá interpretácia na akýkoľvek územný celok, o ktorom sú známe pôdne vlastnosti, napr. pri návrhoch využitia krajiny, plánovaní a koncepciách výroby, ako aj všetkých aktivitách na pôde vyžadujúcich ekonomickú koncepciu. Tento postup a vypočítané parametre môžu slúžiť aj k efektívnejšej rajonizácii poľnohospodárskych plodín.

LITERATÚRA

- Bedrna Z., Džatko M., Juráš C., Mašát K., Očadlík J. (1998): Bonitácia čs. poľnohospodárskych pôd a smery jej využitia. 2. diel [užívateľská príručka pre interpretáciu máp BPEJ], Bratislava, MPVŽ SSR, 110 s.
- Demo M., Bielek P., Hronec O. (1999): Trvalo udržateľný rozvoj. SPU Nitra, VÚPOP Bratislava, 400 s.
- Linkeš V., Pestún V., Džatko M. (1996): Príručka pre používanie máp bonitovaných pôdno-ekologických jednotiek. VÚPÚ, Bratislava, 103 s.
- Vilček J., Džatko M. (1995): Návrh optimalizácie sústav hospodárenia na pôde. [Záverečná správa], Bratislava, VÚPÚ, 174 s.
- Vilček J. a kol. (1999): Pôdnoekologické parametre usporiadania a využívania poľnohospodárskej krajiny. [Záverečná správa] Bratislava, VÚPOP, 113 s.

Došlo 16. 9. 1999

Kontaktná adresa:

Ing. Jozef Vilček, PhD., Výskumný ústav pôdozvedectva a ochrany pôd Bratislava, Regionálne pracovisko Prešov, Reimanova 2, 080 01 Prešov, Slovenská republika, tel.: +42 91 7243 56, fax: +42 91 7231 84, e-mail: vupop@vadium.sk

DEVELOPMENT OF THE CREDIT SECTIONS IN SPAIN AS A FINANCIAL TOOL FOR THE AGRICULTURAL CO-OPS

ÚVĚROVÉ SEKCE JAKO NÁSTROJ FINANČNÍHO ROZVOJE ZEMĚDĚLSKÝCH DRUŽSTEV VE ŠPANĚLSKU

R. Server Izquierdo¹, A. Melián Navarro²

¹*Polytechnic University, Valencia, Spain*

²*University of Miguel Hernández, Orihuela, Spain*

ABSTRACT: The credit sections of the Spanish co-ops constitute a peculiarity of their financial background, acting as real intermediary specialized in the financing of the rural environment, and becoming, by so, a key element for their development. They are the self-financing instruments that reduce the financial dependency of the co-ops with respect to financial firms out of the cooperative sector. In the presented work, their peculiarities, the activity developed and their competitiveness and efficiency as real specialists in financing the Spanish Agriculture are analyzed. Besides, their competitiveness and efficiency is proved by the analysis of an indicator rate adapted to their features.

Key words: competitiveness, agricultural co-op, co-op credit, efficiency, credit sections

ABSTRAKT: Úvěrové sekce španělských zemědělských družstev jsou specifické svým finančním zázemím, fungují jako reálný prostředník specializovaný na financování v rurálním prostředí, čímž se staly klíčovým prvkem jeho dalšího rozvoje. Jsou nástroji samofinancování, který redukuje závislost družstev na finančních institucích mimo družstevní sektor. V předkládané práci jsou analyzována jejich specifika, rozvoj jejich aktivit a jejich konkurenceschopnost jako skutečných odborníků ve vztahu k financování španělského zemědělství. Jejich konkurenceschopnost a efektivnost jsou dále doloženy analýzou poměrových ukazatelů adaptovaných na jejich specifika.

Klíčová slova: konkurenceschopnost, zemědělská družstva, družstevní úvěr, efektivnost, úvěrová sekce

INTRODUCTION AND BACKGROUND

The credit sections of the co-ops are organized departments that are constituted in the bosom of an co-operative in order to develop a specific activity. The origin of a credit section resides in putting together the associates' savings in order to facilitate their management and to increase their negotiation power, due to the fact of working with a much more important volume. They are not specifically linked to any sector, but they have been fundamentally developed in the agricultural co-ops.

It is very common to divide an agricultural co-op in several sections, the most frequent being that of marketing, supplies, credit and consumption. The flowchart of an agricultural co-op is reflected in Figure 1. The Figure shows the subdivision in sections, as well as the government bodies.

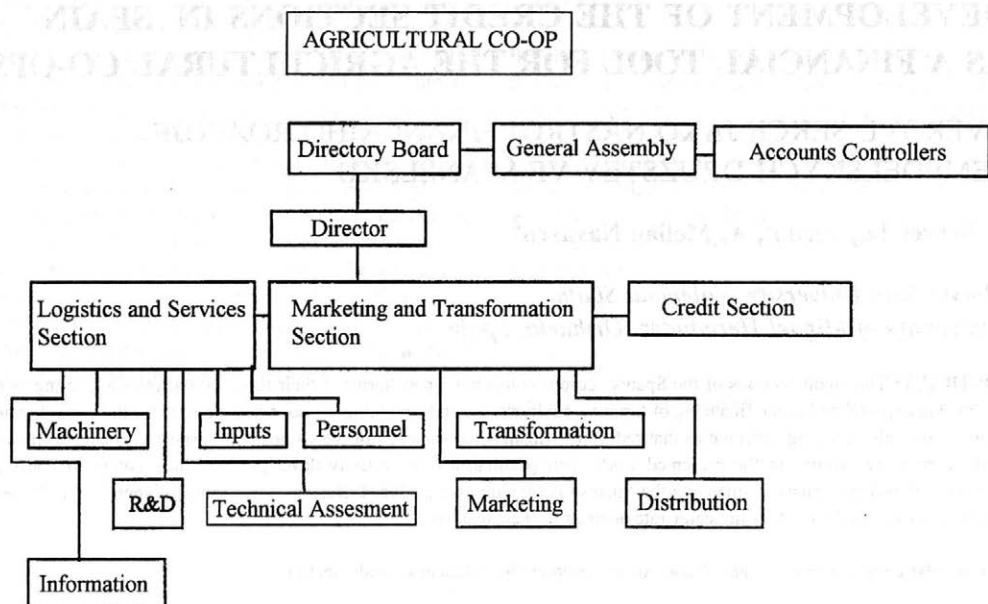
The role of the credit section in a co-op resides in making it less dependent of its underlying factor, the capital. Thus, the credit section will avoid, more and more, the drawbacks of the dependency relationship between the co-op and the credit entities (rises of interest rates, expenses of services, banking commissions, etc.), thus making the co-op more the owner of itself (Domingo 1992).

The activity that they perform consists in the liabilities captation, managing the associates savings or the funds from the other co-op sections. These funds are destined to the credit grants for the associates and/or sections. They can be placed in financial brokers or used to financial values acquisition.

The credit section is a tool that impels the co-op and the associates because it covers their needs and deficiencies, and it eliminates the financial dependency with respect to other financial firms. Therefore, they are basic development elements in wide rural zones of Spain.

The co-op sections are independent in respect of management and accounting but not always in personnel. Because of this, the credit section will carry an independent accounting separated from the rest of the section, as the co-op legislation requires. They do not have own legal statut, so, their Balance Sheet and Profit and Loss Account have to be added to that of the other sections in order to constitute the co-op global balance sheet.

The credit sections are not mentioned in the financial system handbook. This handbook only envisages as credit entities: banks, "cajas de ahorro" and the credit co-ops. In spite of their exclusion, it has to be mentioned that their activity is similar to one of such entities, since it consists in the assets and liabilities opera-

1. Co-op diagram and sections

Source: Juliá, Server 1991, Arcas 1996 and own elaboration

tions accomplishment with their associates, and with the other co-op sections, though limited by the outstanding legal arrangements. Nevertheless, their presence in some areas is so important, that they and the credit co-ops are their main source of financing.

Concerning their location, there has to be highlighted the peculiarity of their geographical concentration in certain Autonomous Communities, because approximately 90% are located in Valencia, Cataluña and Andalucía. Concretely, the deposits have been 101 thousand millions of pesetas (607.022.225 Euros) in Valencia in 1997 of 121 co-ops with credit section. This supposes a global increase of 150% in the last eleven years. The credit figures increase to 29 thousand millions of pesetas (174.293.510 Euros). This means an increase of 67% in the same period. This represents 0,17 and 0,035% (respectively) on the total volume handled by the banking system in Spain, and 0,09% of their business volume.

If we analyze the evolutionary trend of these entities we can appreciate a gradual increase of their size. The sections with deposits higher than 1 billion of pesetas (6.010.121 Euros), 35 in 1997, have more than duplicated their number in the last years.

LEGISLATION CONCERNING THE CREDIT SECTIONS IN SPAIN

The credit sections are regulated by the arrangements on cooperative matters, and by virtue of their Autonomy Bylaws legislative transfers, that exist in the area where they are located. The ones that are settled

in the Autonomous Communities of Cataluña and Valencia have a specific legal framework related to their financial activity.

The Bank of Spain has legislated in an indirect way the credit sections, because it has explicitly excluded them of the credit entities regulations. However, as they are the financial instruments of the rural environment, an explicit legislation seems increasingly necessary. In addition to that, a legislation reform should start on the part of the Autonomous Communities to adapt their performance framework to the new economic situation, because they are not allowed to offer and introduce into the market imaginative products that tend to provoke a greater growth and facilitate the services to the associates.

In the Autonomous Communities that lack specific legislation, the activity is limited to the associates' savings captation. In those Communities that are allowed to, they operate the game and the cash surpluses of the cooperative, and their subsequent placement in credit investment, being able to capitalize their treasury surpluses through credit co-op, or other financial brokers.

In the Autonomous Communities with specific regulation they are held to the fulfillment of several rates as those of liquidity and guarantee, and they are limited in the amount of credit investment in the own cooperative, as well as in the portfolio.

From this, we can understand the need of an adjustment of the legislative framework that affects credit sections. They are in a highly competitive market and they need to have performance flexibility. Of course,

sible management. This will be increased in the measure in which the section manager training improves, and it is conditioned to their social objective as a part of a co-operative.

Independently of the fact whether the expected legislative reforms are undertaken, the credit sections must unite their strategies and back their strengths to confront their competition in the new financial context, and continue in performing their activity, so important in the rural environment, as the main brokers of the agriculture financing.

STRATEGIC ANALYSIS

Applying the SWOT technique (strengths, weaknesses, opportunities and threats) to the credit sections, we can conclude that their main weaknesses reside in the low technological development level, the lack of knowledge concerning the banking marketing, the excessive individualism, that joined to their high atomization and small dimension drives to a lack of organization, to the limitations of offering certain services. The reduced associates training and governing bodies can make possible the fact of imposing personal interests in the Assemblies agreements, and even the lack of neutrality, when the interests of the credit section are subordinated to those of the agricultural sections provoking an hypothetical lack of competitiveness.

However, the strengths that they enjoy are very relevant, and allow them to confront their weaknesses. Some of their strengths are their specialization in the financing of the rural environment, therefore they should take advantage of the entry barriers that still exist in certain markets to reinforce their position facing their competitors, and the knowledge of the associate – client and of the market where they operate. Their biggest asset is the direct and personal dealing in their relationship with the associate adapting the offer to their needs, the closeness in timing and the geographical proximity, the flexibility in the analysis of the different projects, as well as the strengthening and development of the others sections of the co-op. One of the characteristics of the credit section is that it is the same company which pays to the associate for the harvest and the one who maintains financial relationships with him. Because of this, there exists a close link between both, very difficult to break by the other financial entities.

The required adjustment to the current competitive framework will consist in the promotion of their strengths and the analysis of their opportunities, personal dealing with the associate, presentation of new services, such as advising, accounting and tax management, documents processing, gradual implementation of the banking marketing, technological training, or improvement of the computer services. In order to get this, it is essential to promote cooperation and association mechanisms.

The strong local character of each section would have to allow the co-operation regarding other factors when they arrive to collaboration agreements. It is very important to break with the individualism that exists in most of them. It is necessary that the entities get enough information and training in order to be able to take the measures that contribute to the optimization of their resources and to the consequent improvement in the management efficiency and efficacy. Because of this, the previous observation must be accompanied by performances with the objective of satisfying and improving the needs of associates, personnel and managers training. This will lead to a greater competitiveness when applying more complex financial methods, the assimilation and materialization of which permit the benefit increase or an improvement of the quality level of the services towards the associates.

In the last year, the sections have been threatened by reporting of the agreements that they had signed with some financial entities before the Bank of Spain. They were allowed to accede to the banking key, and therefore to the chambers of documents compensation through these agreements.

The alternatives that they have undertaken mainly consist in adopting one of the two following postures. However, there is a group that has not a clear attitude.

- A transfer of the section assets and not contingent liabilities to a credit entity for their management, with the participation on the results that generate in the population where it is located.
- Or a union, association, through a consortium or second tier co-op, in order to develop the services required to operate in the interbanking market by signing a contract with a financial entity.

FINANCIAL ACTIVITIES DEVELOPED BY THE CREDIT SECTIONS

The main activity of the credit sections, as we have already mentioned, consists in the captation of the deposits of their associates or those from the other co-op sections and their subsequent placement in profitable assets. Logically, the development of the broker banking activity must be focused mainly in the credit investment.

The deposits are materialized in short-, medium- and long-term accounts. Long-term accounts are the more common ones (around 60%). Short-term accounts are the less usual ones. The credits are destined to the associates, that concentrate the majority, about 85% of the total, as well as to the others co-op sections.

In the table I, there is detailed in million of pesetas (1 Euro = 166,386 pesetas), the total of the deposits and credits conceded in the credit sections operating in the Comunidad Valenciana, during the economic cycle of 1991 to 1997.

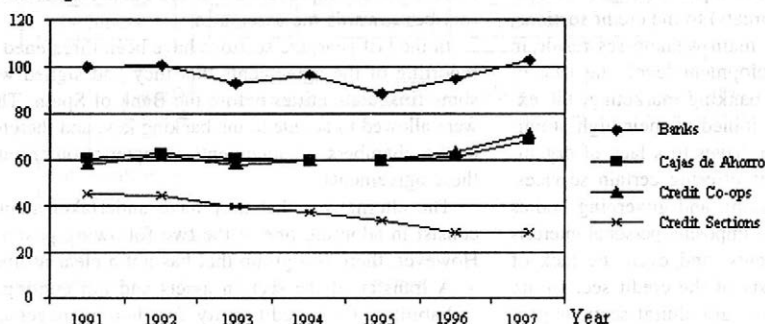
If we compare the transformation ratio, defined as the relationship between the conceded credits and the

I. Evolution of the most meaningful elements of the credit sections in the Comunidad Valenciana

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Number of entities	136	132	135	137	132	126	121
Total deposits	68.072	74.580	83.472	93.697	101.944	112.152	100.765
– short-term accounts	4.318	4.499	5.722	6.413	7.486	8.247	6.989
– medium-term accounts	25.428	27.217	29.299	33.847	34.960	38.981	37.724
– long-term accounts	38.326	42.864	48.451	53.437	59.498	64.924	56.052
Total credits	30.477	33.069	33.049	34.442	34.276	32.063	28.522
– to associates	21.650	25.490	26.097	27.922	28.476	27.445	24.124
– to others sections	8.827	7.579	6.952	6.520	5.800	4.618	4.398

Source: Instituto Valenciano de Finanzas and own elaboration
Data in million of pesetas (1 Euro = 166,386 pesetas)

Percentage

2. Transformation ratio

II. Productive assets composition in the credit sections of the Comunidad Valenciana

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
– Treasury and financial brokers	33.721	38.148	48.621	55.780	66.090	79.101	72.011
– Credit investments	30.477	33.069	33.049	34.443	34.276	32.063	28.522
– Values portfolio	9.635	10.524	9.035	11.909	11.886	12.609	12.438
Total	73.833	81.741	90.705	102.132	112.252	123.773	112.971

Source: Instituto Valenciano de Finanzas and own elaboration
Data in million of pesetas (1 Euro = 166,386 pesetas)

deposits received, of the credit sections in front of the other financial entities, we can appreciate that the relative proportion of received pesetas that are transformed into credit investment is very low, and tending to fall in the economic years from 1991 to 1997, reaching the bottom value, lower than 30%, in the last year, while the situation is totally opposite in the other financial entities, where it evolves favorably in this period. The banks get four times this value. The "cajas de ahorro" and credit co-ops surpass it by 2,5 times (Figure 2).

ECONOMIC AND FINANCIAL DESCRIPTION

The composition of the productive assets in the credit sections, whose balances are reflected in Table 2, is notably different from the rest of credit entities. Credit investment is nearly 50% of the productive assets in the

financial entities, but it is just 25% in the credit sections. Consequently, and due to the low credit level, from 100 monetary units captured in deposits just 33 are converted into credits (as average). They drive an important part of their assets to the investments in the inter-bank market, as a way of capitalizing the high treasury levels. Obviously, these assets have less profitability than those directed towards credit.

With respect to their placement, the sections prefer the investment in short-term government financial products (Letras del Tesoro), that present approximately 60% of the total of their cash. Its importance is explained if we look at their tax characteristics. As credit sections are excluded from the financial system, they must suffer the corresponding legal retention on the deposits and other assets linked to them. This retention is accomplished by the banking entities. Concerning

the amounts deposited in the financial brokers, they prefer the deposits in a credit co-op (over 30 % of their total amount). This shows their proximity when working with more intensity with these entities than with the banks or "cajas de ahorro".

The trend of the interest rate fall in the Spanish economy demands of the credit sections a better management of their assets, not just limited to the placement of the treasury surpluses in the inter-bank market, but reinforcing the credit investment, though, of course, subordinated to the adequate risk control. A higher training of their commercial departments is necessary.

CREDIT SECTIONS COMPETITIVENESS

The survival of a company is associated with its productive resources employment, presenting competitive advantages with respect to the rest in the development of its activity. The efficiency hypothesis says that the efficient companies are those that produce with the smallest costs. Efficiency is identified with profitability at many occasions.

As a measure of profitability, benefits over own resources or over total average assets tend to be employed in the bank entities. Other indices can be constructed as the analysis of the different benefit margins related to the results (financial, normal or operating) over assets.

The previous rates are not always the most adaptable ones in the credit sections, because in spite of the new financial situation, aggravated by the margins decrease, they continue without applying commissions on certain services. The rest of bank entities do it as a normal practice, obtaining a reduction in the margin fall. It is evident that the purpose of a credit section, the object of their activity is not to maximize the benefit, but the

satisfaction of the financial needs of their associates and the cooperative.

The cost and result analysis that suppose the credit section to show the normal development of its broker activity is very interesting. That is, the cost of its financial liabilities, the remuneration of the deposits and its comparison with those that offer the rest of bank entities, as well as the financial products that they obtain from their transformation in profitable assets, such as the credit investment, the placement in treasury and the values portfolio.

We require informations from credit sections and the other bank entities about their Profit and Loss Account and the Balance Sheet. This information was respectively obtained from the Instituto Valenciano de Finanzas (I.V.F.) (Valencian Finance Institute), and from the annual publications about bank entities of the Bank of Spain.

The ratios that express in percentage the assets profitability or the liabilities cost are obtained through the quotient between the parts of the Profit and Loss Account that makes reference to the total income or financial expenses according to each case, divided by the corresponding part of the Balance Sheet that indicates the results that have generated these yields or costs.

In Tables III to XI, the profitability evolution of the financial assets is detailed, specifying corresponding to the credit investment, treasury and values portfolio, and that related to the financial liabilities cost, paying attention to the creditor accounts, materialized through short, medium and long term deposits, for the co-op credit sections and the bank entities, during the economic period from 1991 to 1997. It is very interesting to compare both results.

If we put into contrast (based on the previous results), the development experimented by the products

III. Total product of profitable assets (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	13.38	13.15	12.62	9.81	10.02	9.05	7.13
Cajas de Ahorro	12.97	12.64	12.33	10.09	9.99	9.42	7.65
Credit co-ops	13.20	12.88	12.86	10.19	10.28	9.69	7.81
Cajas Rurales	13.18	12.96	12.90	10.26	10.37	9.80	7.94
Valencian Credit Sections	11.19	10.97	11.16	8.99	8.83	8.46	7.73

Source: Bank of Spain, I.V.F. and own elaboration

IV. Product of the credit investment (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	15.39	14.67	13.97	10.97	10.95	10.08	7.90
Cajas de Ahorro	14.68	13.97	13.38	11.49	10.82	10.40	8.44
Credit co-ops	15.33	14.66	14.35	12.50	11.54	11.06	8.88
Cajas Rurales	15.46	14.82	14.50	12.74	11.70	11.25	9.08
Valencian Credit Sections	11.98	11.84	12.85	12.01	11.26	11.13	10.60

Source: Statistic Bulletin of the Bank of Spain, I.V.F., and own elaboration

V. Product of the treasury and financial brokers (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	10.95	11.20	10.95	7.72	8.70	7.67	5.61
Cajas de Ahorro	10.97	10.83	10.84	7.59	8.42	7.22	5.39
Credit co-ops	11.23	10.91	10.87	7.39	8.53	7.46	5.49
Cajas Rurales	11.35	11.06	11.13	7.56	8.68	7.52	5.48
Credit sections	10.04	9.87	9.57	7.23	7.34	7.03	6.32

Source: see Tab. IV

VI. Product of the values portfolio (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	9.97	10.59	10.78	9.94	9.68	8.74	7.44
Cajas de Ahorro	11.20	10.98	11.15	9.03	9.35	9.01	7.46
Credit co-ops	10.15	10.21	11.18	8.54	9.42	9.31	7.70
Cajas Rurales	8.41	9.11	10.28	8.58	9.33	9.18	7.83
Valencian Credit Sections	12.74	12.22	13.55	8.50	10.06	10.63	9.37

Source: see Tab. IV

VII. Cost of the financial liabilities (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	9.64	9.48	9.58	6.78	7.42	6.70	4.73
Cajas de Ahorro	8.08	7.86	8.09	6.02	6.25	5.88	4.22
Credit co-ops	7.81	7.59	7.82	5.62	5.89	5.55	3.79
Cajas Rurales	7.60	7.44	7.64	5.52	5.73	5.44	3.72
Valencian Credit Sections	7.35	7.33	7.31	5.64	5.30	5.22	4.54

Source: see Tab. IV

VIII. Cost of the creditor accounts (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	8.42	8.03	8.13	5.71	6.25	5.89	3.95
Cajas de Ahorro	7.53	7.40	7.55	5.77	5.90	5.70	4.02
Credit co-ops	7.52	7.34	7.49	5.41	5.59	5.36	3.63
Cajas Rurales	7.34	7.17	7.28	5.31	5.42	5.20	3.55
Valencian Credit Sections	7.24	7.24	7.14	5.54	5.18	5.13	4.44

Source: see Tab. IV

IX. Cost of the short term deposits (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	6.06	5.26	4.82	3.45	3.47	2.95	1.92
Cajas de Ahorro	4.32	4.05	3.75	3.05	3.09	2.82	1.96
Credit co-ops	4.89	4.44	4.36	3.40	3.32	2.93	1.97
Cajas Rurales	4.58	4.26	4.30	3.35	3.27	2.94	1.97
Valencian Credit Sections	5.54	—	4.76	4.76	4.80	4.83	4.66

Source: see Tab. IV

X. Cost of the medium term deposits (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	5.30	4.61	4.36	3.09	2.82	2.09	1.13
Cajas de Ahorro	2.55	2.67	2.66	2.16	2.06	1.87	1.16
Credit co-ops	2.50	2.67	2.78	2.05	1.91	1.64	1.12
Cajas Rurales	2.34	2.40	2.36	1.73	1.64	1.48	1.10
Valencian Credit Sections	3.25	-	2.96	2.03	2.00	1.71	1.42

Source: see Tab. IV

XI. Cost of the long term deposits (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	10.63	10.33	10.10	7.14	7.60	7.48	5.27
Cajas de Ahorro	10.55	10.13	10.06	7.67	7.50	7.36	5.30
Credit co-ops	10.22	10.32	10.24	7.49	7.63	7.32	5.21
Cajas Rurales	10.09	10.41	10.29	7.50	7.62	7.29	5.14
Valencian Credit Sections	10.07	-	9.93	7.85	7.09	7.23	6.46

Source: see Tab. IV

of the profitable assets and the costs of the liabilities, we obtain the following conclusions:

The total asset profitability is gradually reduced during all the period, although it is more intense in 1994. The reduction in the credit sections is less drastic than in the bank entities, and it allows that the yield of their assets is similar to the values of the bank entities in 1997, in spite of the fact that the credit sections present worse results during all the economic cycle.

The credit investment profitability, together with that of the treasury products, also decreases in all the entities. Again, it is appreciated that the credit sections that began the period with a lower profitability than the rest of bank entities, finish it surpassing the rest of entities. This is due to the fact that the expenses have been smaller.

Concerning the cost figures, concretely that of total financial liabilities, and continuing the interest rates evolutionary trend, it is reduced in each of the groups though with more intensity in banks. The sections present in all the period some values similar to those of the co-operative credit, but their softer recess permits to increase the values of these and those of the "cajas de ahorro" in the last year. The evolution of the creditors accounts is very similar, and especially those of medium term deposits, though at the end of the period the banks also improved their results.

A light discrepancy is observed in the cost of the short term deposits. The bank entities suffer a higher wastage than the rest of deposits, while the credit sections practically maintain the rates constant during all the cycle, surpassing in three points those of the bank entities at the end of the period, even though their percentage over the total of the creditor accounts is very small.

Focusing on long term deposits, the sections have remunerated their deposits with similar rates to those

of the credit entities during all the period, continuing the sector evolutionary trend. However, in the last year, they showed divergent figures, higher in more than one point to those of the bank entities.

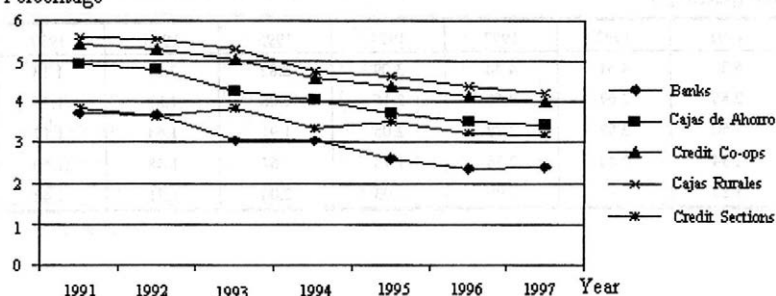
As a consequence of the evolution experimented by the results of the profitable financial assets and the costs of the financial liabilities, the credit sections do not express so clearly the fall of the financial differential that is experienced in the bank entities, Figure 3. On the other hand, they present a higher differential than the bank entities since 1992, improving this figure every year.

CREDIT SECTIONS EFFICIENCY

If we study the efficiency of entities such as the credit sections, that belong to the ambit of the social economy, it is necessary to realize the existence of a triple perspective that includes their multi-attribute character. In addition to the economic efficiency, there is a social and organizational efficiency, that is sustained in the special dealing that the credit section offers to the others sections of the co-op, because the credit section sustains costs of the other sections, accomplishes management operations in them and offers the same services without counterpart.

The economic efficiency concept is intimately linked to the productive resources employment, and its measure is conditioned by the access and knowledge of the information that is intended to be highlighted, and by the adaptability of the existing methodology to the sort of entity that is evaluated.

Therefore, when analyzing the efficiency level of the credit sections of the agricultural co-ops, the oper-

3. Bank entities and credit section financial diferencial

ating expenses are selected as the more suitable than of the unencumbered broker margin ratio. We designate it as the efficiency of the financial intermediation indicator, this ratio permits us to measure adequately the entities' competitiveness compared to the rest of the bank sector, using public data for its calculation.

This ratio is the appropriate one because it does not differ, and it even keeps certain similarity with the one which is applied by the Bank of Spain in its analysis of the efficiency of bank entities in our country. It continues on the proposed line by Termes (1994), though purified and adapted for its application to the credit sections, because it does not envisage the products and commissions of bank services as an output, as well as the extraordinary results, but it takes into account the credit investment, since it considers the unencumbered intermediation margin.

$$\text{Intermediation efficiency} = \frac{\text{Operating expenses}}{\text{Financial margin} - \text{Credit cleavage}}$$

The reduction of the value of the previous ratio is positive, since it reflects an increase in the unencumbered intermediation margin higher than the one caused in the operating expenses, or the most efficient employment of the operative costs in the margin calculation.

For its elaboration, the results of which we reflect in Table XII, we started from the information obtained from the Profit and Loss Account of the total of the banks, "cajas de ahorro", credit co-ops and "Cajas Rurales". This information is published in the Bulletins of the Bank of Spain, and from there obtained through the I. V. F. concerning the credit sections of this Community. Therefore, it is accomplished with data of the

total of entities and the result is a measure of the average efficiency.

When applying this indicator as an efficiency measure in the operative credit sections in the Comunidad Valenciana, we can see that, except in the 1994 and 1995 results that supposed increased endowments to reparation and that notably reduced their intermediation margin, they are efficient with respect to the rest of entities compared (banks, "cajas de ahorro", credit co-op and "Cajas Rurales"). If we study the sections according to deposit volume, the sections that are efficient are those of sizes superior to 600 million of pesetas (3.606.073 Euros).

CONCLUSIONS

The credit sections, constituted in the bosom of the co-operative which they form a part of, and without own independent legal statut, have contributed in an active way, not just to the financial backing of the co-op which they belong to, but also in the rural development of the zone where they are located. They are the key element that is conceived to eliminate, as far as possible, the co-op economic dependency with respect to other financial entities alien to the cooperative sector. They have been converted into a key historical figure of the progress and promotion of the Co-operative Movement in the Spanish agriculture, being erected as one of the highest exponents of the social economy entities.

Due to their relative importance, the socioeconomic and even political need of maintaining the rural areas population, and therefor to offer to them more and better services, and given the sociological reality of the

XII. Efficiency in the financial intermediation ratio (percentage)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Banks	84.75	95.24	108.70	98.04	106.38	105.38	103.59
Cajas de Ahorro	82.64	85.47	94.34	86.96	86.96	84.67	84.32
Credit co-ops	70.42	73.53	81.30	75.19	73.53	72.73	75.78
Cajas Rurales	70.42	76.34	84.03	75.76	74.63	73.55	74.44
Total Credit Sections	69.65	70.87	67.22	96.16	87.29	65.10	63.68

Source: Bank of Spain, I. V. F. and own elaboration

part-time agriculture in the Comunidad Valenciana that causes that the most of the associates of the agricultural co-op are farmers with other activities that require all type services, it is vital that credit sections get the right legal framework that allows them to satisfy those needs and to attend the demand.

Given the current characteristic of the financial market, its high competitiveness, the credit sections can not delay their assets policy. They should be agile and adapted to the demand changes, needing, in many cases, an important investment in technology and training. The specific training to executives and professionals allows them to maintain updated their working competitiveness. The successful decision making, more possible when the job requirements are well known, is the key competitiveness factor.

In purely competitive environments, efficiency is practically identified with profitability. Nevertheless, and based on to credit sections characteristics, their profitability and efficiency must be looked for in the fulfillment of their social nature, and in the services offered without cost to their associates.

REFERENCES

Anuario de las entidades financieras de la Comunidad Valenciana (several years). Instituto Valenciano de Finanzas, Consellería de Economía y Hacienda.

Arcas N. (1996): La cooperación de las empresas agrarias para desarrollar acciones de marketing. Universidad de Murcia.

Banco de España (several years). Boletín Económico y Boletín Estadístico.

Domingo J. (1992): Las secciones de crédito. Ed. Cámara Agraria Provincial de Sevilla.

García C. (1992): Las secciones de crédito y los agricultores. La demanda de crédito. Boletín Informativo Unión Provincial de Cooperativas del Campo Castellón, No 35, pp. 31-37.

Juliá J. F., Server R. J. (1991): La práctica de los principios cooperativos. Una referencia a las sociedades cooperativas españolas. CIRIEC-España, No 10, pp. 105-120.

Maroto J. A. (1994): Estrategias competitivas de las entidades financieras ante el Mercado Unico y la Unión Monetaria. Perspectivas del Sistema Financiero, No 45, pp. 94-106.

Melián A. (1998): La competitividad de las secciones de crédito de las cooperativas agrarias en el crédito cooperativo. Tesis Doctoral. Universidad Politécnica de Valencia.

Server R. J., Melián A. (1997): Marco legal y estructura económico-social de las secciones de crédito de las cooperativas agrarias. Revista de Estudios Cooperativos, No 63, pp. 147-183.

Server R. J., Melián A. (1998): Vertebración del cooperativismo de crédito en España y en la Comunidad Valenciana en el marco del sistema financiero. CIRIEC-España, No 28, pp. 139-166.

Termes R. (1994): La competitividad de la economía española y la eficacia del sistema financiero. Perspectivas del Sistema Financiero, No 48, pp. 31-43.

Unión nacional de cooperativas de crédito (several years). Anuario de las Cajas Cooperativas de Crédito y Cajas Rurales. Madrid.

Arrived on 21st March 1999

Contact address:

Dr. Ricardo Server Izquierdo, Senior Lecturer of Business Economics, Universidad Politécnica de Valencia, Spain, Tel.: (96) 3877055, Fax: (96) 3877913

Dr. Amparo Melián Navarro, Lecturer of Business Economics, Universidad Miguel Hernández, División de Economía, Sociología y Política Agraria, Carretera Beniel, Km 3,2 03312 Orihuela Spain, Telephone: (96) 674 96 36, fax: (96) 966 74 96 19

Nejčerstvější informace o časopiseckých článcích
poskytuje automatizovaný systém

Current Contents

na disketách

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna odebírá časopis „**Current Contents**“ řadu „**Agriculture, Biology and Environmental Sciences**“ a řadu „**Life Sciences**“ na disketách. Řada „**Agriculture, Biology and Environmental Sciences**“ je od roku 1994 k dispozici i s abstrakty. Obě tyto řady vycházejí 52krát ročně a zahrnují všechny významné časopisy a pokračovací sborníky z uvedených oborů.

Uložení informací z Current Contents na disketách umožňuje nejrozmanitější referenční služby z prakticky nejčerstvějších literárních pramenů, neboť báze dat je **doplňována každý týden** a neprodleně expedována odběratelům. V systému si lze nejen prohlížet jednotlivá čísla Current Contents, ale po přesném nadefinování sledovaného profilu je možné adresně vyhledávat informace, tisknout je nebo kopírovat na disketu s možností dalšího zpracování na vlastním počítači. Systém umožňuje i tisk žádank o separát apod. Kumulované vyhledávání v šesti číslech Current Contents najednou velice urychluje rešeršní práci.

Přístup k informacím Current Contents je umožněn dvojím způsobem:

- 1) Zakázkový přístup – po vyplnění příslušného zakázkového listu (objednávky) je vhodný především pro mimopražské zájemce.

Finanční podmínky: – použití PC – 15 Kč za každou započatou půlhodinu
– odborná obsluha – 10 Kč za 10 minut práce
– vytištění rešerše – 1,50 Kč za 1 stranu A4
– žádanky o separát – 1 Kč za 1 kus
– poštovné + režijní poplatek 15 %

- 2) „Self-service“ – samoobslužná práce na osobním počítači v ÚZLK.

Finanční podmínky jsou obdobné. Vzhledem k tomu, že si uživatel zpracovává rešerši sám, je to maximálně úsporné. (Do kalkulace cen nezapočítáváme cenu programu a databáze Current Contents.)

V případě Vašeho zájmu o tyto služby se obraťte na adresu:

Ústřední zemědělská a lesnická knihovna
Dr. Bartošová
Slezská 7
120 56 Praha 2
Tel.: 02/24 25 79 39, l. 520, fax: 02/24 25 39 38

Na této adrese obdržíte bližší informace a získáte formuláře pro objednávku zakázkové služby. V případě „self-servisu“ je vhodné se předem telefonicky objednat. V případě zájmu je možné si objednat i průběžné sledování profilu (cena se podle složitosti zadání pohybuje čtvrtletně kolem 100 až 150 Kč).

AGRÁRNÍ SOUVISLOSTI EVROPSKÉ MĚNOVÉ UNIE

AGRARIAN CONNECTIONS OF THE EUROPEAN MONETARY UNION

I. Boháček, L. Svatošová

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The contribution is focused on proposed influences of the EMU creation on the agrarian sector. Introducing Euro has had a special significance for agriculture since January 1, 1999. In connection with its introduction the EU has had in the first time in fact the same prices of agrarian products and discrimination connected with monetary rate is the past. The same is analogically valid for direct payments into agriculture. For entrepreneurial subjects it means a higher planning and calculation security in a sense of investment decision making. The Euro means for agriculture in the EU internal market a higher market transparency. This all leads to the improvement of internal and international competitiveness.

Key words: Monetary union, Euro, agrarian sector

ABSTRAKT: Příspěvek je zaměřen na předpokládané vlivy vzniklé Evropské měnové unie na agrární sektor. Zavedení eura od 1. 1. 1999 má pro zemědělství zvláštní význam. V souvislosti s jeho existencí má poprvé EU skutečně stejné ceny agrárních produktů a diskriminace nebo zvýhodnění související s měnovými kurzy je minulostí. Totéž analogicky platí pro přímé platby do zemědělství. Pro podnikatelské subjekty to znamená vyšší plánovací a kalkulační jistotu ve smyslu investičního rozhodování. Euro znamená pro zemědělství vyšší transparentnost na vnitřním trhu EU. To vše vede ke zlepšení vnitřní a mezinárodní konkurenceschopnosti.

Klíčová slova: měnová unie, euro, agrární sektor

DŮVODY A CESTY VZNIKU EVROPSKÉ MĚNOVÉ UNIE

1. leden 1999 je dnem počátku existence Evropské měnové unie (EMU). Myšlenka nejen hospodářské, ale i měnové integrace je poměrně již staršího data – objevila se už v memorandu Komise v roce 1962. Avšak prvním relevantním impulsem k jejímu vytvoření se staly až výsledky zasedání členských států Společenství v Madridu (1990). Vzniklé dokumenty byly výsledkem třicetiletých diskusí, které se týkaly bezesporu logického argumentu, že k existujícímu společnému trhu patří společná měna.

Závěry z Madridu byly rozpracovány v třístupňový časový plán pro zavedení měnové unie od roku 1990 do 1999.

První stupeň (1990–1993) lze stručně charakterizovat prohloubením koordinace měnové politiky jednotlivých zemí, snahou o minimalizaci bariér pohybu kapitálu a dále vypracováním stanov Evropského systému centrálních bank. V časovém rozmezí této etapy došlo rovněž k ratifikaci základního dokumentu Společenství o vytvoření Evropské unie (EU), tzv. Maastrichtské smlouvy (7. 2. 1992). Tento dokument obsahuje nejen prvky

zavřující unii hospodářskou a měnovou, ale i prvky týkající se vzniku unie politické.

Druhá etapa (1994–1998) byla ve znamení institucionálního zabezpečení měnové unie. Vznikl Evropský měnový institut (EMI), mimo jiné pověřený posílením spolupráce národních centrálních bank, koordinací národních finančních politik tak, aby byla udržena cenová stabilita a kontrolou fungování existujícího Evropského měnového systému (EMS). Významným krokem této etapy bylo stanovení tzv. konvergenčních kritérií, která musela být splněna, aby se konkrétní země mohla stát členem EMU. Tato kritéria (cenová stabilita měřená mírou inflace, rozpočtová disciplína vyjádřená deficitem veřejných financí a výší státního dluhu, stabilita směnného kurzu a nominální dlouhodobá úroková míra) mohou být označena jako kritéria stability ekonomiky jednotlivých členských států. Do druhé etapy budování hospodářské a měnové unie spadá i založení Evropské centrální banky (ECB) v roce 1998 se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem.

Třetí stupeň (1999–2002) je poslední fází vytváření EMU. Je časově vymezen intervalem mezi zavedením jednotné měny – eura – v bezhotovostním styku (od 1. 1. 1999) a zavedením eura jako platidla do oběhu (2002).

K 1. 1. 1999 přestala platit pro 11 členských států EU (z 15) dosavadní EMS, který svého času (od 1979) představoval významný krok k měnovému sjednocení, i jeho jednotka ECU (European currency unit). Ta je podle přijaté zásady přepočítána na euro v poměru 1 : 1. Zároveň se zavedením eura dochází k pevné a nevratné fixaci směnných kurzů mezi ním a národními měnami (k 31. 12. 1998). Odpovědnost za finanční politiku přechází z národních cedulových bank na ECB. Ta provádí měnovou a devizovou politiku EU od počátku výhradně v euro.

Pro zavedení eura mluvily důležité argumenty. Z nich jako nejpodstatnější jsou vybrány následující:

- Společný vnitřní trh se svými čtyřmi svobodami, tj. svobodným pohybem zboží, služeb, osob a kapitálu, je společným v pravém slovy smyslu až zavedením jednotné měny. Není ekonomicky odůvodnitelné, proč by měl být vnitřní trh EU rozříznut čtrnácti měnami.
- Společnou měnou dochází nejen k usnadnění obchodních transakcí, ale také, a to je nezanedbatelné, i k odstranění měnových rizik a spekulací v závislosti na pohybech kurzů národních měn.
- Zmizí náklady spojené s transakcemi v různých měnách, zúží se devizový management.
- Trh zvýší svou transparentnost.
- Euro jako společná měna největšího celosvětově existujícího vnitřního trhu získá větší váhu v celosvětovém monetárním systému. Stane se tak silným konkurentem dlouhodobě dominující měně na evropských trzích, tj. americkému dolaru, jehož kolísání ovlivňuje i hospodářské procesy v Evropě.
- Společná měna je završením ekonomické integrace, která dává impuls k integraci politické.

Zavedení eura není měnovou reformou, ale měnovou přestavbou na základě rozsáhlých legislativních změn. Mění se měnová jednotka, ale nemění se kupní síla. Přesto akt zavedení eura má a bude mít nadále důsledky zásadního rázu. Tyto důsledky se budou týkat všech sfér života, ale zejména sféry hospodářské. Problémy se zaváděním eura a dopady jeho existence se budou v jednotlivých hospodářských sektorech projevovat různě. Specifickým způsobem ovlivní existence eura agrární sektor. Přibližme si některé aspekty existence společné měny EU právě z pohledu zemědělství členských států tzv. „Eurozóny“.

VÝZNAM ZAVEDENÍ EURA PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělství a problematika směnných kurzů

Do 1. 1. 1999 platil v EU pro zemědělství specifický měnový systém, tzv. agromonetární systém, který měl tlumit dopady reálných evropských měnových turbulencí na agrární sektor.

Tento systém pracoval s dvěma základními veličinami – „zeleným kurzem“ (zelenou paritou) a „zelenou ECU“. Zelený kurz byl z důvodu ochrany agrárního sektoru odvozen specifickými metodami od reálného

kurzu, zelená ECU představovala účetní jednotku pro vyjádření hodnoty agrárních produktů a služeb.

V rámci Společní zemědělské politiky (SZP) byly všechny ceny tržních řádů (intervenční i tržní ceny), všechny dotace jdoucí do zemědělství a všechny vyrovnávací platby a jiné příspěvky stanoveny v ECU. Protože však ECU byla pouze účetní jednotkou a žádnou měnou, musely být všechny tyto obnosy přepočteny (i když pomocí „stabilnější“ zelené parity) na národní měnu, ve které byly poskytovány. I když tedy existoval pro agrární sektor specifický měnový systém, přesto byl i tento závislý na vývoji reálných směnných kurzů. Jestliže kupříkladu národní měna některého členského státu oproti ECU posílila, vyplynulo z této situace pro domácí zemědělce snížení finančních obnosů, které získávali na agrárních trzích nebo v rámci SZP a naopak, při oslabení národní měny zemědělci na tomto jevu profitovali.

Výchylky směnných kurzů se projevovaly negativním způsobem především v agrárním sektoru valorizujících zemí (např. Německo). Způsobily těžkosti v odbytu (cenový a tržní tlak) a z toho vyplývající hospodářské ztráty. Zavedením eura toto tzv. „měnově podmíněné poškozování nebo zvýhodňování“ končí. Zároveň také v oblasti měnového systému končí specifický přístup k zemědělství při stanovení směnných kurzů a bude v něm nadále používán přepočítávací kurz shodný s ostatními sektory.

Ve státech EU, které se od počátku nechtěly (Velká Británie, Dánsko) nebo nemohly (Řecko, Švédsko) zapojit do Evropské měnové unie (EMU), se nadále uplatňuje agromonetární systém. Předpokládá se jeho ještě silnější „odpružení“, protože nadále budou v těchto zemích existovat v agrárním sektoru problémy spojené s kolísáním kurzů národních měn, tentokrát vůči euru.

Vztah eura a intervenčních agrárních cen

Do okamžiku zavedení eura byly ceny všech tržních řádů stanoveny na základě principů SZP v „zelených ECU“. Přitom docházelo ke stejnému jevu jako byl popsán výše. V členských státech, jejichž národní měna posílila, dostali zemědělci za své produkty dodávané na intervenční nákupy méně peněz. Tam, kde naopak měna oslabila vůči ECU, projevila se tato změna v příjmech zemědělců pozitivním způsobem, protože intervenční cena stanovená v ECU znamenala vyšší obnos v národní měně.

Tyto nekalkulovatelné cenové změny v rámci hospodářských pravidel SZP znamenaly pro podniky v zemědělství a v potravinářském průmyslu (přes snahu agromonetárního systému o zmírněný dopad) jistá rizika a vedly v té či oné zemi k zemědělcům nezávislým hospodářským ztrátám nebo hospodářsky neopodstatněným ziskům.

Od 1. 1. 1999 jsou ceny tržních řádů stanoveny v euro. Do doby zavedení eura jako platidla budou přepočítávány na národní měny pevně stanoveným nerevidova-

telným přepočítacím kurzem eura vůči národní měně. Stanovením pevného kurzu je tak poprvé pro zemědělství v Euro-státech dosaženo cenové stability. Ceny agrárních produktů jsou zatím v přechodném období do roku 2002 v členských státech EMU sice diferencovány podle diferencovaného fixního kurzu, už ale nezávisí jako dříve na vývoji reálných kurzů národních měn. Úplné spravedlnosti a rovnosti bude dosaženo až po zavedení eura jako jediné zákonné měny ve všech státech EMU. Potom např. 100 euro bude znamenat stejný finanční obnos jak např. v Německu, tak ve Španělsku apod.

Euro a vnitřní trh Evropské unie

V oblasti agrárního obchodu na vnitřní trhu EU přispívá euro k jeho větší transparentnosti a větší možnosti konkurence jednotlivých členských států na něm. I zde platí, že zavedením eura jsou odstraněna cenová rizika spojená s valorizací nebo devalvací národních měn. To přivítají zejména hlavní agrární exportéři v EU, kteří měli na zavedení společné měny výrazný zájem. Příkladem takových zemí je např. Německo nebo Rakousko.

Se zavedením eura se zvýší transparentnost trhu nejen s agrárními produkty a službami, ale také trhu vstupů do zemědělství, a to jak investičního, tak provozního charakteru. V prostoru Euro-zóny budou existenci společné měny usnadněny přímé nákupy a prodeje, ceny důležitých investičních statků a provozních prostředků se budou snižovat jednak v důsledku úspory nákladů, které dříve vznikaly díky existenci kurzovních rozdílů a dále, a to je podstatnější, díky vyšší cenové konkurenci. Jednotná měna totiž usnadní cenovou komparaci a u dodávaného nebo nakupovaného zboží budou mít prioritu jeho kvalitativní stránky a jiné charakteristiky než cena.

Euro a agrární obchod se třetími zeměmi

Protože jednou z úloh eura je představovat silnou měnu, měla by se tato měnová jednotka brzy stát, vedle dolaru (USD), jedním ze dvou silných pilířů mezinárodního měnového systému. Vzhledem k tomu se předpokládá snížení kolísání směnného kurzu mezi eurem a USD a tím i mezi USD a národními měnami Euro-zóny. Tato skutečnost by pak měla vést k nižšímu měnově podmíněnému kolísání agrárních světových cen a přispívat k větší jistotě evropských zemědělců. Také prodej zemědělských produktů původem z Euro-zóny může při nižším riziku kolísání směnných kurzů získat na světových trzích nové impulsy. Na světových agrárních trzích byly obchody dosud uzavírány především v USD. Ale i zde by mohlo euro začít hrát významnou roli. Zejména se předpokládá, že zaujme důležitou pozici v obchodech s ostatními evropskými státy mimo zónu eura, a mohlo by se stát, že v Evropě tato měna nahradí dolar, který byl doposud rozhodující obchodní měnou.

Rovněž tak by silné euro přispívalo k posílení pozice EU při světových agrárně-obchodních jednáních zejména v rámci Světové obchodní organizace (WTO). Prosazování zájmů evropských zemědělců by pak mohlo mít ve světovém kontextu větší váhu.

Euro a systém podpor agrárního sektoru

Do 1. 1. 1999 byl jako v případě cen tržních řádů i pro podpory jdoucí do agrárního sektoru používán specifický zemědělský přepočítací kurz mezi národními měnami a ECU. Tento kurz se však odlišoval od zelené parity sloužící k cenovým přepočtům. A nejen to. Byl diferencován i v závislosti na tom, o jaký druh agrárních podpor se jednalo.

Jako příklad lze uvést stanovení směnného kurzu německé marky (DEM) vůči ECU (k 30. 6. 1998), kdy: – zemědělský přepočítací kurz byl stanoven ve výši 1,98381 DEM/ECU a tento kurz se týkal intervenčních cen tržních řádů a vybraných podpor typu privátního skladování nebo exportních subvencí; – ke stanovení vyrovnávacích plateb, ve smyslu reformy SZP z roku 1992, byl ke stejnému datu použit přepočítací kurz 1,94962 DEM/ECU – tzv. „zmrazený zelený kurz“; – pro poskytování strukturálních podpor, eventuálně individuálních podnikových podpor se použil kurz v hodnotě 1,90469 DEM/ECU.

Všechny tyto diferencované zemědělské přepočítací kurzy zavedením eura zanikly v důsledku zavedení fixního směnného kurzu. Pro doplnění výše uvedeného příkladu byl pro německou marku stanoven fixní kurz ve výši 1,97738 DEM/Euro (ECU).

Výše částky podpory jdoucí do agrárního sektoru se v důsledku zavedení pevných směnných kurzů změnil. Jestliže je současná hodnota přepočítacího euro-kurzu vyšší než hodnota dříve používaného zeleného kurzu, znamená to pro zemědělce snížení dotyčné částky podpor oproti minulosti a naopak nižší hodnota kurzu znamená vyšší peněžní objem podpory v národní měně.

Euro a systém kompenzačních plateb

Fixací směnného kurzu k určitému datu se mohou obnosy, které zemědělci získávají, změnit, ať již ve smyslu jejich zvýšení nebo jejich poklesu. Poslední jmenovaná situace je pro agrární politiku EU nepřiznivá, protože v zemědělství dochází k poklesu příjmů.

Na tuto skutečnost pamatuje Komise Výnosem č. 2799/98 „O agromonetární regulaci po zavedení eura“ Nařízením Komise č. 2828/98 obsahujícím prováděcí předpisy regulace. Podle těchto předpisů v případě výrazné valorizace mohou členské státy, kterých se to týká, poskytovat svým zemědělcům vyrovnávací platby s cílem kompenzovat snížení agrárních cen a agrárních podpor v důsledku zavedení eura. Kompenzace je poskytována ročně, tzn. za přechodné období ve třech

dávkách, z nichž druhá a třetí jsou kráceny oproti prvnímu přidělu minimálně o jednu třetinu. První kompenzační dávka se stanoví pomocí paušální příjmové ztráty a procentní sazby (odpovídající úrokové míře). Kompenzace nejsou aplikovány v případě, jestliže vypočtená kompenzační dávka představuje méně než 2,6 % valorizace, nebo v případě kompenzace agrárních dotací (paušální podpory na hektar nebo dobytčí jednotku, vyrovnávací prémie na bahnice a kozy, dotace v rámci strukturálních podpor a na životní prostředí) je nižší než 0,5% snížení částky dotací.

Na financování kompenzací se podílí jak národní rozpočty členských zemí, tak zdroje EU (Garanční sekce zemědělského fondu). Podíl je stanoven v poměru 50 % : 50 %.

Obecné souvislosti EMU a agrárního sektoru

Pro agrární sektor, zrovna tak jako pro ostatní hospodářské sektory, vzniká zavedením eura potřeba řešení i dalších otázek, např.:

- Dopad eura na uzavřené smlouvy. V této oblasti plně platí zásada kontinuity smluv (obchodních, pracovních, nájemných, pachtovného apod.). Všechny smlouvy zůstávají ve všech bodech platné a nezpochybnitelné. Peněžní obnosy v nich obsažené se automaticky převádějí na euro.
- Agrárního sektoru se dotkne, i když zprostředkovaně, i výše stanovené diskontní sazby ovlivňující úvěrovou a úrokovou politiku při získávání kapitálu např. na investice.
- Zavedení eura se dotkne i cen pozemků a jiného hmotného majetku. Tyto se mohou v důsledku zavedení fixního směnného kurzu reálně zvýšit nebo snížit. V souvislosti se změnou cen pozemků je v rámci SZP uváděna nepřesvědčivá proklamace „obnos se mění, ale hodnota zůstává stejná“).
- Účetní zápisy mohou být v období 1. 1. 1999 až 1. 1. 2002 prováděny podle vlastního uvážení pod-

nikatelů buď v národní měně, nebo v euro, s výjimkou zápisů, které musejí mít dlouhodobou platnost. Tyto zápisy se musí zásadně provádět v euro.

- U zemědělců, kteří si své účetnictví zpracovávají sami na PC, vzniknou v souvislosti s nutným přizpůsobením zpracování dat určité náklady. Pro podniky, které si účetnictví nechávají zpracovat specializovanými firmami, nebude přestavba vyžadovat žádné dodatečné náklady.
- Se zavedením eura se v přechodném období do 2002 nevyžaduje v agrárním sektoru povinnost dvojího cenového označení, tj. označení ceny zemědělského produktu v národní měně a zároveň v euro. Výjimku tvoří doporučení tohoto dvojího cenového značení pro přímé prodejce zemědělských produktů, dále pro provozovatele „dovolené na statku“ a pro dodavatele různých služeb. U těchto aktivit orientovaných přímo na zákazníka je smyslem co nejdříve přivykat klienty na euro.
- V časových souvislostech zavedení eura platí v podnicích agrárního sektoru pravidlo „žádné donucování, ale také žádné zábrany“. Jinými slovy to znamená, že je ponecháno zcela na dobrovolnosti, kdy podnik euro zavede. Pro co nejbližší termíny hovoří většina argumentů, např. více času pro přestavbu, delší doba „přivýkání“ odběratelů a spotřebitelů na novou měnu, možné úspory nákladů pod.

LITERATURA

- Výnos Komise č. 150/95 O věcném přizpůsobení zemědělského přepočítacího kurzu.
 Výnos Rady č. 2799/98 z 15. 12. 1998 O agromonetární regulaci po zavedení eura.
 Nařízení Komise č. 2808/98 z 22. 12. 1998 Prováděcí předpisy pro agromonetární regulaci pro zavedení eura do agrárního sektoru.
 Výnos Rady č. 2800/98 z 15. 12. 1998 o přechodných opatřeních SZP v důsledku zavedení eura.

Kontaktní adresa:

Ing. Ivana Boháčková, CSc., katedra zemědělské ekonomiky, PEF ČZU Praha, Česká republika
 Ing. Libuše Svatošová, CSc. katedra statistiky, PEF ČZU Praha, Česká republika

AGENDA 2000 – POKRAČOVÁNÍ V REFORMĚ SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY EU

AGENDA 2000 – THE NEED FOR FURTHER REFORM OF THE EU COMMON AGRICULTURAL POLICY

L. Lacina, J. Šild

Mendel University of Agriculture and Forestry, Brno, Czech Republic

ABSTRACT: The European Union is preparing gradually for the further enlargement by new members from Central and Eastern Europe. This process has a full political support of the present EU members and presents one of the priority goals of the candidate countries governmental policy. By the present approach, the CAP costs would increase several times with the EU enlargement by six members and this might endanger the EU budget stability. The proposals of the further CAP reforms were approved by the Berlin Summit in March 1999, where also the EU budget proposal for the period 2000–2006 was accepted. In this budget, the expenditures connected with EU enlargement from 15 to 21 members are anticipated already from the year 2002. However, a profound reform of the present CAP, restructuring and increasing of the candidate countries competitiveness of agriculture will have to be reached before the planned enlargement. If the consensus and sufficient inner power for realisation of the proposed reforms are not found, the EU enlargement will have to be postponed for a later period.

Key words: Common Agricultural Policy, CAP reforms, Agenda 2000, Eastern Enlargement, EU budget

ABSTRAKT: Evropská unie se postupně připravuje na další rozšíření o nové členy ze zemí střední a východní Evropy. Tento proces má plnou politickou podporu mezi současnými členy EU a je jedním z prioritních cílů vládní politiky v kandidátských zemích. Jednou z nejcitlivějších oblastí je zemědělská problematika. Při stávajícím přístupu by výdaje věnované na SZP po rozšíření Unie o šest členů několikanásobně vzrostly a mohly by ohrozit stabilitu rozpočtu EU. Návrhy na další reformu SZP byly schváleny na Berlínském summitu EU v březnu 1999, na kterém byl také přijat návrh rozpočtu Unie na období let 2000–2006. V tomto rozpočtu se počítá s výdaji spojenými s rozšířením Unie z 15 na 21 členů již od roku 2002. Před plánovaným rozšířením ovšem bude muset být uskutečněna hluboká reforma stávající společné zemědělské politiky, restrukturalizace a zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství v kandidátských zemích. Jestliže nebude nalezen konsensus a dostatek vnitřní síly k uskutečnění navrhovaných reforem, rozšíření Unie bude muset být odloženo na pozdější dobu.

Klíčová slova: společná zemědělská politika EU, reformy SZP, Agenda 2000, rozšiřování EU, rozpočet EU

ÚVOD

Evropské společenství od svého vzniku prochází vývojem spojeným s rozšiřováním počtu členů. Každé rozšíření spolu doposud přineslo reformy celkového rozpočtu, změny v institucích i nová opatření k zajištění fungování Unie. V současné době jsou připravovány reformy z důvodů plánovaného rozšíření o státy střední a východní Evropy (dále SVE).

Potřeba rozsáhlých vnitřních reforem a definování jasných podmínek vstupu před samotným procesem přijímání nových členů je nutností. Podat přehled o některých připravovaných a navrhovaných reformách v oblasti společné zemědělské politiky (dále SZP) je obsahem našeho příspěvku.

V rámci předvstupních jednání se zeměmi střední a východní Evropy žádajícími o vstup do Evropské

unie je zemědělství jednou z nejvíce sledovaných oblastí. Integrace národních ekonomik kandidátů do EU je komplexní proces, z něhož nemůže být zemědělství vyjmut. V článku jsou analyzovány různé varianty dalšího vývoje celkových vnitřních reforem EU s ohledem na nutnost reformy SZP.

První část příspěvku podává přehled o dosavadních reformách celkového rozpočtu Unie s ohledem na vývoj výdajů na SZP. Dále je věnována pozornost nejnovější reformě navrhované v dokumentu Agenda 2000 a výsledkům Berlínského summitu EU. Možné varianty přístupu Unie k jednotlivým kandidátským zemím z pohledu SZP jsou navrženy a diskutovány v závěrečné části příspěvku.

Přístup EU v oblasti zemědělské politiky k jednotlivým asociovaným zemím je selektivní, protože podíl zemědělského sektoru na vytvářeném hrubém domácím

Země	Počet obyvatel (tis.)	Podíl přidané hodnoty zemědělství na HDP (%)	Podíl zaměstnanců v zemědělství na ekonomicky aktivním obyvatelstvu (%)
Belgie	10 186	2,9	2,7
Nizozemí	15 534	4,0	4,5
Německo	81 925	1,5	3,3
Portugalsko	9 867	5,3	17,5
Španělsko	39 288	4,6	10,7
Řecko	10 530	13,9	21,6
Itálie	57 349	3,6	8,5
Francie	58 402	3,3	5,8
Velká Británie	58 813	1,4	2,2
Česká republika	10 300	3,0	6,3
Polsko	38 600	7,6	26,9
Maďarsko	10 200	6,2	8,0
Slovensko	2 000	5,0	7,1

Pramen: Agricultural situation in the Community 1995. Annual Reports. EC 1996, Brussels, upraveno

II. Vývoj výdajů na SZP v letech 1970–1998 v mil. ECU (v závorce je uveden procentní podíl na celkových výdajích rozpočtu)

Položka	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1998
EAGGF (garanční sekce)	3 108 (86,9)	4 327 (70,9)	11 292 (68,6)	19 728 (68,4)	25 605 (56,1)	34 490 (50,4)	40 937 (47,8)
EAGGF (strukturální sekce)	58,4 (1,6)	76,7 (1,3)	314,6 (1,9)	685,5 (2,4)	1 825,3 (4,0)	2 530,6 (3,7)	3 522 (4,1)
Celkové výdaje rozpočtu	3 576,4 (100)	6 101,4 (100)	16 455 (100)	28 833 (100)	45 608 (100)	68 409 (100)	85 656 (100)

Pramen: Beggs, Grimwade 1998

produktu a celkové zaměstnanosti se liší (tab. I.). Na druhé straně doposud každé rozšiřování EU s výjimkou Řecka probíhalo po skupinách a dá se předpokládat, že podobný přístup bude aplikován i u dalších kandidátských zemí (klasická metoda rozšiřování EU – Preston 1997).

V tab. I jsou porovnány ukazatele podílu přidané hodnoty v zemědělství na celkovém produktu a podíl zemědělského sektoru na celkové zaměstnanosti v kandidátských zemích SVE a vybraných zemí EU. Z porovnání je vidět, že existují skutečně velké rozdíly u jednotlivých ukazatelů a to jak mezi kandidátskými zeměmi, tak mezi zeměmi Unie.

VÝVOJ A REFORMY SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY V OBDOBÍ LET 1957–1999

Období 1957–1970 (Římské smlouvy)

Ve smlouvě z roku 1957, která zakládá Evropské společenství, byl dán pro společné politiky vyžadující rozsáhlejší finanční zdroje, s výjimkou SZP, relativně malý prostor. Smlouva však již definovala některá důležitá pravidla, podle kterých byl rozpočet sestavován a řízen (Laffan 1998). Byl to jednak princip jednoty, který říká, že veškeré výdaje se čerpají ze společného rozpočtu, který je zvlášť schvalován na každý finanční

rok. Dalším dohodnutým pravidlem byla délka období, na kterou byl rozpočet schvalován, tj. jeden rok. Následoval princip rovnováhy, který garantuje vyrovnanost příjmů a výdajů rozpočtu. Dalšími principy byl princip univerzality, tzn. nebylo předem určeno, která část výdajů bude kryta jakou částí příjmů, a dále princip specifikace, který zaručoval, že u veškerých výdajů lze sledovat účel, za kterým byly vynaloženy.

Období 1970–1984 (Luxembourg – Fontainebleau)

V tomto období dosahovaly výdaje na společnou zemědělskou politiku 88,5 % celkového rozpočtu, což ukazuje na absenci ostatních společných politik ES. Většina výdajů směřovala přes garanční sekci EAGGF převážně v podobě podpory cen. Po rozšíření v roce 1973, o Velkou Británii, Dánsko a Irsko, byl zřízen Evropský regionální rozvojový fond (ERDF), který fungoval od 1. 1. 1975. Prostředky, jimiž disponoval, dosahovaly pouze 2,5 % celkových výdajů rozpočtu. Až do osmdesátých let stále zůstávaly výdaje na společnou zemědělskou politiku dominantní, i když v průběhu osmdesátých let byly silné snahy tyto výdaje snížit. Dohoda byla dosažena v roce 1984 na summitu Komise ve Fontainebleau. V březnu 1984 bylo dohodnuto snížení podpory zemědělských cen o 0,5 % (měřeno v ECU) a byl zaveden systém kvót a garantovaných prahových

cen. Tato opatření si kladla za cíl snížení nadprodukce v zemědělství. Výsledkem reformy v tomto období byl pokles objemu prostředků vynaložených na SZP na úroveň okolo 70 % z celkového rozpočtu (tab. II).

Období 1984 – 1992 (Fontainebleau – Edinburgh)

Přijetí Jednotného evropského aktu (SEA) mělo několik podstatných důsledků pro preference společných politik ES. Evropský regionální rozvojový fond (ERDF) se stal součástí Dohod a byla konstatována potřeba reformy Strukturálních fondů, která by zajistila lepší koordinaci a efektivnost vynaložených prostředků. Byly definovány další priority společných politik ES, především v oblasti ekologie, výzkumu a vývoje. Bylo však jasné, že pokud nebudou k dispozici nové vlastní zdroje ES, budou čerpané prostředky na úkor výdajů na SZP. V roce 1987 Evropská komise předložila návrh (DELORS I), který předpokládá navýšení vlastních zdrojů rozpočtu do roku 1992 (z 45,303 mld. na 52,800 mld. ECU). Dále byl vytvořen strop pro vlastní zdroje rozpočtu, který byl stanoven na 1,2 % hrubého národního produktu ES a byl předložen plán příjmů a výdajů rozpočtu ES na roky 1988–1992. Hlavními prvky návrhu bylo: snížení podílu výdajů na SZP z 59 % na 56 % z celkových výdajů rozpočtu ES ke konci roku 1992, nová opatření stabilizující sektor zemědělství (snížení intervenčních cen v případě překročení „maximálního garantovaného množství“, opatření „set-aside“, což znamená, že zemědělec, který neobdělával nejméně 20 % výměry své orné půdy, měl nárok na podporu z rozpočtu ES a z národního rozpočtu), monetární rezervy chránící výdaje na SZP před neočekávanými výkyvy amerického dolaru. Snížení výdajů na SZP bylo kompenzováno zvýšením objemu prostředků na strukturální politiku (z 7,79 mld. v roce 1988 na 13,45 mld. ECU v roce 1992).

Výsledkem opatření v tomto období bylo dosažení plánovaného snížení výdajů na SZP pod hranici 56 % z celkových výdajů rozpočtu ES.

Období 1992–1999 (Edinburgh – MacSharry reform – Berlin)

V roce 1992 předložil člen Komise Raymond MacSharry radikální soubor opatření, která měla změnit dosavadní přístup k SZP. Hlavním principem bylo zajistit příjem zemědělců bez toho, aniž by byli podporováni ve zvyšování produkce. Např. navrhovaný pokles podpor cen u obilovin byl okolo 30 %, v dalších oblastech byl vývoj podobný. Celkový rozpočet EU se měl zvýšit z 66,8 mld. ECU v roce 1992 na 84,1 mld. ECU v roce 1999. Rozpočtový strop byl stanoven na 1,27 % HNP v roce 1999. Finanční výhled na roky 1993–1999 byl schválen v prosinci 1992 v Edinburghu, kde bylo dohodnuto, že výdaje na SZP klesnou do roku 1999 na úroveň 45,7 % z celkového rozpočtu.

Reforma SPZ si klade za cíl pokračovat v strategii zefektivnění využití fondů určených na SZP a dalšího

snížování podílu výdajů na SZP na celkových výdajích rozpočtu EU.

Potřeba další reformy společné zemědělské politiky

V roce 1996 byly na základě výsledků zasedání Evropské rady v Madridu a mezivládní konference (IGC 1996) připraveny komplexní materiály obsahující posudky o jednotlivých žadatelských státech (Avis), dále analýzu dopadů rozšíření na politiku EU (Composite paper) včetně zahrnutí jejich důsledků do finančních nákladů v období finančního plánu EU na roky 2000–2006. Celý materiál včetně posudků (známý pod názvem Agenda 2000) byl předložen v červenci roku 1997 prezidentem Komise J. Santerem Evropskému parlamentu. Součástí dokumentu je identifikace současného stavu a návrh na další reformy SZP.

Problémy společné zemědělské politiky

Agenda 2000 upozorňuje na řadu změn probíhajících na světových zemědělských trzích, které vytvářejí z dlouhodobého hlediska zásadní hrozbu pro zemědělství EU. Převážná většina analýz, které se pokoušejí posoudit budoucí vývoj na světových trzích, se shoduje na předpokládaném silném růstu poptávky po zemědělské produkci i cen zaručujících dostatečnou míru rentability produkce. Je rovněž jasné, že současná úroveň cen v EU je stále příliš vysoká na to, aby mohlo být využito zvyšující se poptávky na světových trzích. Pokud by tedy nedošlo k další reformě SZP, důsledky se dají snadno předvídat: znovu se objeví přebytek zemědělské produkce, začnou se vytvářet zásoby a budou se zvyšovat nároky na rozpočet EU, což by mohly vést až ke kolapsu celkového rozpočtu. Evropská unie by postupně ztratila svoji pozici na světovém trhu, a to nejen v agrárních komoditách, ale i v v oblasti zpracovávaných produktů. To by rovněž mělo nežádoucí dopad na zaměstnanost v zemích EU a stabilitu osídlení venkova.

Společná zemědělská politika má množství negativních efektů, které byly při reformě v roce 1992 korigovány jen v omezené míře. Podpora, kterou poskytuje, je rozdělována poněkud nerovnoměrně a je zaměřena na regiony a výrobce, jež nepatří mezi ty, kteří by se nacházeli v nejnevýhodnější situaci. To má negativní vliv na plánování regionálního rozvoje a venkovských komunit, které trpí poklesem zemědělské aktivity. Současně v jiných oblastech dochází k rozvoji intenzivních forem hospodaření, které se projevují v podobě zátěže na životní prostředí nebo nemocí hospodářských zvířat. Tyto aspekty vytvářejí u veřejnosti negativní představu o efektivnosti společné zemědělské politiky. Zemědělství, které způsobuje znečištění prostředí a které nepřispívá adekvátně k rozvoji a tvorbě krajiny, ochraně životního prostředí, nemá šanci na dlouhodobé přežití a může jen ztěžít ospravedlnit své náklady. Stále větší důraz je proto kladen na dlouhodobě udržitelný rozvoj zemědělství včetně snižování dopadů na životního prostředí.

Zemědělství v 15 státech EU se značně liší jak ve svých přírodních zdrojích, používaných způsobech hospodaření, konkurenceschopnosti, výši příjmů, tak i ve svých tradicích. Tato rozmanitost je jednou z předností evropského zemědělství a přispívá k jeho specifickému charakteru a kvalitě. Aby bylo možné tuto rozmanitost využít, musí být uvedena do souladu s principy společné zemědělské politiky definovanými v Římských dohodách od založení ES v roce 1957. Systém SZP byl navržen pro společenství šesti států a od té doby byl modifikován pouze v malé míře, proto již nevyhovuje EU sestávající se z 15 států, nacházejících se v odlišných hospodářských podmínkách a navíc očekávajících přijetí nových členů do EU. To vše zvyšuje komplikovanost a byrokracii a ve svém důsledku i nedostatek pochopení ze strany zemědělců. Je proto nutné vytvořit nový decentralizovanější model, který poskytne členům zemědělské politiky míru kompetence a umožní tak zohlednit charakteristické vlastnosti daného odvětví nebo místní podmínky. Na druhé straně je však nutno tento systém pečlivě regulovat, aby byly vyloučeny veškeré deformace principu konkurence nebo snahy o zpětnou nacionalizaci této politiky. Je proto nutné vytvořit soubor společných přesně definovaných pravidel, které budou v souladu s finančním systémem EU a budou přísně kontrolovány.

Období 2000–2006 (Agenda 2000)

Připravovaná reforma SZP byla navržena v dokumentu Agenda 2000 (EC 1997a) a schválena na jednání Evropské rady v Berlíně v březnu 1999.

Pro přehled minulého vývoje byly uvedeny objemy výdajů (v absolutní i relativní podobě) na SZP v letech 1970 až 1998 (tab. II), z které je patrné snižování podílu výdajů na SZP na celkových výdajích rozpočtu EU i přes to, že dochází k absolutnímu růstu výše prostředků určených na SZP.

Nový finanční výhled na roky 2000–2006 počítá s růstem výdajů na SZP z 40,9 mld. euro v roce 1999 na 41,7 mld. euro v roce 2006 (tab. III). Při absolutním růstu celkového rozpočtu to znamená další snížení výdajů na SZP na 46,3 % z rozpočtu.

Agenda 2000 se snaží připravit EU na problémy, kterým bude muset čelit na začátku třetího tisíciletí. V rámci závěrů Berlínského summitu EU byly zdůrazněny dva cíle nadcházejícího období. Zajistit dostatek

finančních zdrojů pro pokračování aplikace společných politik EU a plánované rozšiřování o další nové členy.

Dále se budeme zabývat pouze závěry souvisejícími s další reformou SZP, která po celé období existence EU byla prioritní oblastí a byla na ní určena více než poloviční část celkového rozpočtu. V souvislosti s rozšiřováním EU je proto nutno sledovat další vývoj reformy, především s cílem snížit podíl výdajů SZP na celkových výdajích a předejít tak možným nárazům na výdajovou stránku rozpočtu po připojení nových členů.

Agenda 2000 hodnotí dříve provedené reformy SZP následovně: Je nutno pokračovat v procesu snižování výdajů na společnou zemědělskou politiku. Dále se v dokumentu konstatuje, že aplikace tzv. MacSharryho reformy vedla k výraznému zlepšení tržní rovnováhy na trzích zemědělských produktů v EU. Produkce obilí byla pomoci tzv. set-aside pomoci držena pod kontrolou a snížení intervenčních cen umožnilo umístit více produkce na trzích EU, především v sektoru živočišné výroby. Přes všechna opatření docházelo k růstu výdajů, především z důvodu potřeby transferů zemědělcům jako kompenzace za snížení cen. K vyšším výdajům došlo především díky špatnému odhadu cen obilí (rostly rychleji než se očekávalo), což v důsledku vedlo k vyšším kompenzacím producentům. I přes tyto nedostatky mohla Komise konstatovat, že provedené reformy pomohly udržet výdaje na SZP pod lepší kontrolou.

Agenda dále konstatuje, že další reforma SZP je potřebná ze dvou důvodů:

- Postupně plánované rozšiřování EU o nové členy s sebou přinese dodatečné náklady při financování SZP. Většina z kandidátských zemí má rozsáhlý zemědělský sektor, zahrnující produkci, která spadá do podpory v rámci SZP (tab. IV a V). Ve většině zemí se průměrné ceny produkce pohybují pod průměrem EU a budou se muset zřejmě dostatečně zvýšit před vlastním připojením, aby nedošlo k velkému nárazu na rozpočet EU. Jestliže by nedošlo k dalšímu snižování podpůrných cen, připojení kandidátských zemí by vedlo k prohloubení problému nadprodukce.
- Druhým důvodem jsou závěry Uruguayského kola jednání o clech a obchodu, jehož závěry zavazují členy WTO k dalšímu kolu multilaterálních jednání o obchodu se zemědělskými produkty. Evropská unie bude čelit silnému tlaku především ze strany USA a dalších exportně orientovaných zemí na další snižování podpory cen a exportních dotací.

III. Plánované výdaje na zemědělství z rozpočtu EU v letech 2000–2006 v mil. euro a cenách roku 1999 (v závorce je uveden procentický podíl na celkových výdajích rozpočtu)

Položka I	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Zemědělství celkem	40 920 (45,7)	42 800 (47)	43 900 (46,6)	43 770 (46,2)	42 760 (46,6)	41 930 (46,6)	41 660 (46,3)
- výdaje na SZP	36 620	38 480	39 570	39 430	38 410	37 570	37 290
- výdaje na rozvoj venkova	4 300	4 320	4 330	4 340	4 350	4 360	4 370
Celkové výdaje	89 590 (100)	91 070 (100)	94 130 (100)	94 740 (100)	91 720 (100)	89 910 (100)	89 930 (100)

Pramen: Berlin European Council – Presidency Conclusions, Brussels

IV. Výdaje na předvstupní pomoc v mil. euro a cenách roku 1999

Položka 7	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Předvstupní výdaje celkem	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120
- PHARE	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560
- zemědělství	520	520	520	520	520	520	520
- strukturální operace	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040

Pramen: Berlin European Council – Presidency Conclusions, Brussels

V. Výdaje na zemědělství spojené s rozšířením z 15 na 21 zemí v mil. euro a cenách roku 1999¹

Položka 8	2002	2003	2004	2005	2006
Výdaje na zemědělství	1 600	2 030	2 450	2 930	3 400

Pramen: Berlin European Council – Presidency Conclusions, Brussels

¹Rozšíření je plánováno od roku 2002

Konkrétní priority reformy SZP vycházející z výše uvedených důvodů lze definovat následovně:

- prohloubení a posílení reforem schválených v roce 1992, především prostřednictvím dalšího snižování podpory cen a zvyšování přímých kompenzačních plateb producentům;
- další snižování intervenčních cen u obilí o 20 % a možnost snížení kompenzačních plateb zemědělci v případě, že tržní ceny dosahují vyšší hladiny, než se očekávalo;
- zrušení „compulsory set-aside“, tzn. povinného snížení produkční plochy;
- stabilizace intervenčních cen u produkce hovězího masa na úrovni o 33 % nižší než je současná cena, zvýšení kompenzačních přímých plateb producentům skotu;
- prodloužení produkčních kvót u mléka do roku 2006 při současném snížení podpory cen o 10 %;
- přístup k prostředkům určených na přímé kompenzace i do jiných sektorů produkce, např. produkce olejnin.

Komise odhaduje, že výše jmenovaná opatření přinesou úsporu 3,7 miliard euro především v důsledku snížení podpory cen a snížení exportních dotací. Na druhou stranu se očekává zvýšení přímých kompenzačních plateb a výdajů spojených s aplikací environmentální politiky a politiky rozvoje venkova. V rámci návrhu rozpočtu na následující roky je zahrnuta i předvstupní pomoc kandidátským zemím. Cílem Komise je snížit výdaje na SZP do roku 2006 na úroveň 44 % z celkových výdajů rozpočtu. Pozitivně bude působit přibližování cen EU světovým cenám, v důsledku aplikace závěrů Uruguayského kola GATT. Současně je předpoklad zvyšování cen a přibližování evropské úrovni v asociovaných zemích (EC 1997b).

Výsledná opatření schválená na Berlínském summitu jsou pak výsledkem jednání a kompromisů jednotlivých zemí, které tvoří základ pro zavádění reformy SZP do praxe.

MOŽNOSTI ŘEŠENÍ PROBLÉMU ROZŠÍŘENÍ EU A ELIMINACE JEHO DOPADU NA ZVYŠOVÁNÍ NÁKLADŮ SZP

Na základě zkušeností s předchozími rozšířeními Unie, analýzy stavu zemědělství v kandidátských zemích a diskusí, které probíhají v odborných kruzích, můžeme definovat čtyři možné přístupy k metodám integrace zemědělství kandidátských zemí k vnitřnímu trhu EU (Grant 1997). Každá z metod má své výhody a nevýhody a již dnes můžeme konstatovat, že výsledná řešení budou jejich kombinací.

První možností je vytvoření systému s různými pravidly pro původní a nové členy, který by spočíval v ponechání nižších cen zemědělské produkce u nových členů. To by ovšem vyžadovalo určitý stupeň kontroly pohybu zboží mezi původními a novými členy. Po ukončení budování jednotného vnitřního trhu, který zrušil omezení pohybu zboží v rámci EU, však již to není možné. Přijetí nových zemí za plné členy a jejich následné vyloučení z účasti na politice, která se podílí téměř polovinou na výdajích rozpočtu Unie, se nejeví jako proveditelné.

Druhou možností by mohlo být zavedení dlouhého přechodného období (až patnáctileté). Tato strategie má velkou podporu mezi členskými zeměmi EU. Na jedné straně by umožnila oddálit konečné rozhodnutí o reformě SZP se všemi negativními důsledky pro rozpočet EU, na druhé straně existuje zkušenost s rozšiřováním o Španělsko a Portugalsko v roce 1986. V tomto případě bylo přechodné období desetileté a jeho cílem bylo umožnit EU zamezit exportu produkce využívající komparativních výhod obou zemí na trhy Unie. Systém byl založen na vyrovnávacích platbách producentům v nově přijatých zemích. To však po zrušení hranic v rámci procesu vytváření jednotného trhu není možné. V případě rozšíření o Švédsko, Finsko a Rakousko musely být ceny srovnány již v okamžiku vstupu. Avšak možnost zavedení určitého přechodného období je i přes výše diskutované problémy pravděpodobná, otázkou zůstává jeho podoba a délka.

Třetí možností je zavedení kvantitativních omezení produkce u nových členů, například ve formě již existujících kvót v zemích Unie. Odpůrci argumentují tím, že by se vlastně jednalo o nahrazení státní kontroly v centrálně řízené ekonomice kontrolou bruselské byrokracie. To by mohlo vést k odmítavému stanovisku u kandidátských zemí a vyústit až v neochotu podpořit vstup do EU.

Čtvrtou variantou je přijmout nové členy bez jakýchkoliv omezení a přechodných období. To by však znamenalo eliminovat kompenzační platby na orné plochy, které by v kandidátských zemích dosahovaly vysokého objemu. Např. Polsko by takto mohlo obdržet až 2,2 mld. euro ročně. Dále není možné uplatňovat různá pravidla pro staré a nové členy v oblasti podpor, protože to by znamenalo citelný zásah do rovnosti konkurenčních podmínek.

Při pokusu o řešení zemědělské politiky východních zemí se objevil konflikt při prosazování různých návrhů. Předkládané analýzy byly dosti rozporuplné, např. výše prostředků vynaložených na rozšíření EU byly uváděny v rozmezí 13,5–32 mld. ECU, což bylo značně odlišné od odhadů René Steichnera, tehdejšího komisaře pro zemědělství, jehož odhady se pohybovaly v rozmezí 4–5 mld ECU. Jeho nástupce Franz Fischler však nesdílel jeho názor, který podle něho postrádal zakotvení v politické realitě. Komise však nakonec byla schopna schválit poměrně jednoznačné stanovisko k východnímu rozšíření, které klade důraz především na podporu strukturálních změn ve střední a východní Evropě.

Celkové odhadované náklady rozšíření

V listopadu 1995 přijala Komise dokument nazvaný *Zemědělská strategie* (Agricultural Strategy Paper), který přináší potřebu další reformy nad rámec MacSharryho reformy s dodatečnými náklady 12 mld. ECU, které jsou spojeny s přijetím nových členů z řad států střední a východní Evropy, avšak i v případě nerozšíření Unie je nutná další reforma z důvodů dotovaných exportů a restrikcí Unie (EC 1998).

Časový horizont rozšíření počítá s obdobím nejméně 10–15 let. Některé analýzy uvádějí, že další rozšíření je nepravděpodobné před rokem 2005 a bude následováno přechodným obdobím v minimální délce trvání 5 let. Nicméně snahy o zkrácení tohoto časového horizontu jsou patrné a snahy o celkové oddálení tohoto horizontu nejsou v zájmu ani Unie samotné, neboť by prodloužování tohoto období mohlo vést až k negativnímu postoji kandidátů k členství v Unii.

ZÁVĚR

Samotné přistoupení nových členů je z politického hlediska velmi vítané, při vlastním rozhodování ovšem budou hrát roli silná zemědělská lobby v jednotlivých členských státech, s cílem ochránit vlastní zájmy na úkor svých východních kolegů. Příkladem může být prohlášení bývalého německého ministra zemědělství z ledna 1996, který zdůraznil neochotu k přijetí nových členů z řad zemí střední a východní Evropy předtím, než bude v těchto zemích provedena reforma zemědělství ve smyslu snížení počtu pracujících v zemědělství. Otázkou zůstává finální forma provedení reformy SZP, která bude záviset na výsledcích dalších jednání Komise v červnu 1999 v Bonnu. Ve finančním plánu na roky 2000–2006 je počítáno s výdaji na vstup 6 kandidátských zemí do EU, a to od roku 2002. Zda se k tomuto datu asociované země stanou skutečně plnoprávnými členy, bude záležet především na úspěšném dokončení reformy v samotné EU, restrukturalizaci a zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství v kandidátských zemích (EC 1997c).

LITERATURA

- Begg I., Grimwade N. (1998): *Paying for Europe*. Conemporary European Studies, 2, Sheffield Academic Press.
- EC (1995a): *Commission of the European Communities: Agricultural situation and prospects in the central and eastern European countries: Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovak Republic, Slovenia and summary report*. DG VI working document, Brussels.
- EC (1995b): *Agricultural Strategy*. December, European Commission.
- EC (1997a): *Agenda 2000 – For Stronger and Wider Union*. Communication, Vol. I, Strasbourg, 15 July, Doc 97/6.
- EC (1997b): *The CAP and Enlargement: Agrifood price developments in five associated countries*. European Economy – Reports and Studies, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, No. 2.
- EC (1997c): *Towards a Common Agricultural and Rural Policy for Europe*. European Economy – Reports and Studies, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, No. 5.
- EC (1998): *The Community Budget: The Facts in Figures 1998 Edition*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Grant W. (1997): *The Common Agricultural Policy*. The European Union Series, MacMillan Press.
- Laffan B. (1997): *The Finances of the European Union*. The European Union Series, MacMillan Press.
- Preston Ch. (1997): *Enlargement and Integration in the European Union*. Routledge.

Kontaktní adresa:

Ing. Lubor Lacina, Jan Šild, Ústav financí, PEF, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel. +420 5 4513 2112, e-mail: lacina@mendelu.cz, sild@mendelu.cz

DESKRIPTIVNÍ NÁSTROJE POUŽÍVANÉ V PROCESU FORMULACE STRATEGIÍ

ÚVOD

Proces formulace strategií je klíčovou fází procesu strategického managementu. Je samozřejmě založen na fázích, které mu předcházejí a jeho výsledky se dále využívají ve fázi zavádění strategií. Ovšem jeho důležitost spočívá právě v nalezení a hodnocení strategických možností, které se firmě otevírají.

Je zřejmé, že formulaci strategií nelze nastudovat. Vychází vždy ze znalosti konkrétní situace a z vědomostí, které se studiem získat dají, ale naučit se formulovat strategie je možné pouze postupným nabýváním zkušeností. Proto je v procesu formulace strategií využívána řada pomocných nástrojů, jejichž úkolem je doporučit tvůrci určité obecné možnosti (typové strategie), které vyplývají z pozice dané firmy ve vnějším prostředí a z jejich disponibilních zdrojů (finančních, lidských atd.).

Těchto pomocných nástrojů existuje nepřeberné množství. Mnohé jsou založeny na kvantifikaci klíčových faktorů prostředí (vnějšího i vnitřního), jiné vycházejí spíše ze slovního popisu situace. Dalším text je zaměřen právě na druhou skupinu nástrojů, tedy nástroje popisné, a pokouší se o hodnocení a klasifikaci alespoň několika z nich.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Klasifikace pomocných nástrojů používaných v procesu formulace strategií je problematika, která u nás sice již byla řešena některými autory (zejména Hron, Tichá 1995), ovšem zcela jistě si zaslouží více pozornosti, než jí bylo doposud věnováno.

Tato práce si klade za cíl hodnocení a klasifikaci vybraných popisných nástrojů používaných v procesu formulace strategií. Na tomto místě bude nejprve popsáno a v další části zhodnoceno pět deskriptivních metod: Matice firmy General Electric (GE), Matice firmy Arthur D. Little (ADL), Matice směrných opatření (DP), Matice hlavní strategie (GS) a Hallův model konkurenceschopnosti (HCM).

Matice firmy General Electric (GE)

Matice GE byla prvotně určena (obdobně jako matice Bostonské skupiny poradců – BCG) pro návrh strategií jednotlivých divizí korporace. Je však využívána i pro posouzení možných konkurenčních strategií firem.

Plánovací mřížka GE (Higgins, Vincze 1989), známá také pod názvem GE strategie semaforu, se skládá z devíti buněk, které určují strategie odpovídající různým pozicím divizí. Umístění v mřížce závisí na hodnocení atraktivnosti odvětví, v němž jednotlivé divize působí a na silných stránkách těchto divizí. Obě dimenze jsou dále rozděleny podle tří kvalitativních úrovní – atraktivita odvětví může být vysoká, střední nebo nízká, přednosti divize jsou hodnoceny jako velké, střední nebo malé.

Obr. 1 ukazuje alternativní strategie. Pro stávající nebo potenciální divize, jejichž výsledné umístění je v zelených polích matice, je doporučována strategie investice a růst. Pro ty, které se umístí v oranžových polích matice, je doporučována strategie výběrovost/výnosy. Pro ty, které se umístí v červených polích, potom strategie sklizeň/zánik.

Atraktivita odvětví	Síla divize (firmy)		
	Velká	Střední	Malá
Vysoká	Zelená	Zelená	Oranžová
Střední	Zelená	Oranžová	Červená
Nízká	Oranžová	Červená	Červená

Zelená = investice a růst

Červená = sklizeň/zánik

Oranžová = výběrovost/výnosy

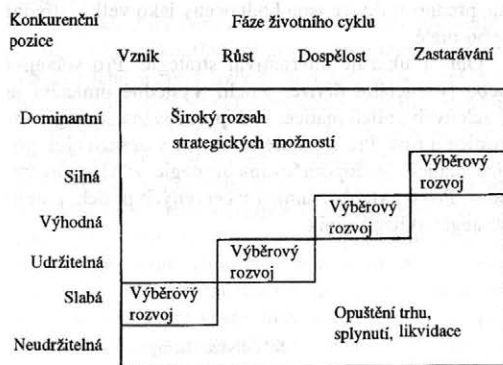
1. Alternativní strategie pro matici GE

Matice firmy Arthur D. Little (ADL)

Matice firmy Arthur D. Little (Chakravarthy, Lorange 1991) se snaží zmapovat firmu na základě stadia jejího životního cyklu a její konkurenční pozice (obr. 2). Výhodou tohoto přístupu je, že pomáhá zdůraznit proměnlivost firemní strategie právě podle vývoje uvedených dvou charakteristik. Tento model slouží jako základ pro diskusi o tom, jakým směrem by se divize měla vyvíjet s dozráváním jejího odvětví.

Matice směrných opatření (DP)

Je to devítibuněková matice sloužící k určování strategií investic do produktů v rámci konkrétního odvětví (Higgins, Vincze 1989). Obr. 3 ukazuje, že osy této matice jsou definovány jako předpoklady pro ziskovost tržního sektoru na jedné straně a konkurenční pozice firmy na straně druhé. Každá z těchto dvou kritických dimenzí je rozdělena na tři kvalitativní úrovně – předpoklady pro ziskovost tržního sektoru mohou být neatraktivní, průměrné a atraktivní; konkurenční pozice firmy může být slabá, průměrná nebo silná. Kombinace těchto tří úrovní u daných dvou dimenzí potom vede k osmi doporučeným strategiím (postupně omezová-

2. Matice firmy Arthur D. Little

ní se v matici objevuje dvakrát). Firma používající tuto matici porovnává předpoklady pro ziskovost daného tržního segmentu se svou konkurenční pozicí a potom vybírá strategii v průniku určených úrovní každé dimenze.

Matice hlavní strategie (GS)

Matice hlavní strategie (David 1995) se stala populárním nástrojem pro formulaci alternativních strategií – mimo jiné také pro snadnost své tvorby (obr. 4). Všechny organizace (divize) mohou být umístěny do jednoho ze čtyř kvadrantů indikujících konkrétní strategii.

Matice GS je založena na dvou hodnotících dimenzích: konkurenční pozice a růst trhu. Strategie vhodné pro danou organizaci jsou seřazeny podle atraktivity v každém kvadrantu matice.

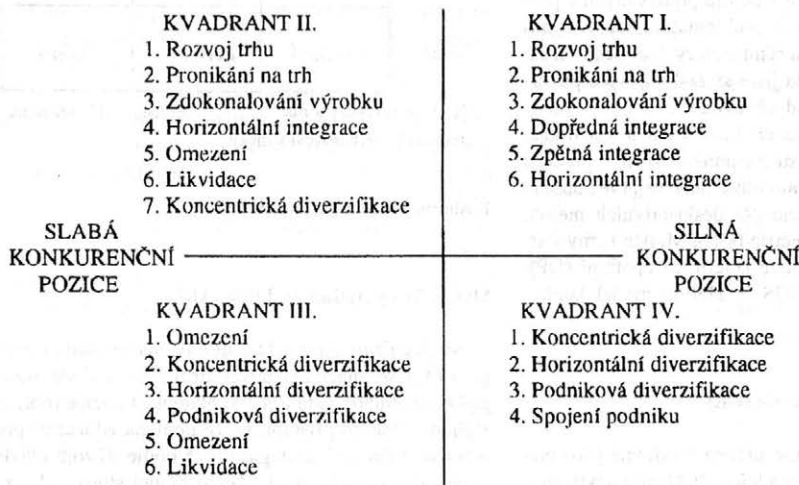
Hallův model konkurenceschopnosti (HCM)

Výzkum W. K. Halla (Higgins, Vincze 1989) z University of Michigan ukázal, že pro praktické účely exist-

Konkurenční pozice firmy	Předpoklady pro ziskovost tržního sektoru		
	Neatraktivní	Průměrné	Atraktivní
Slabá	Neinvestuj	Postupně omezuj	Zdvojnásob nebo zruš
Průměrná	Postupně omezuj	Opatrně rozvíjej	Přidej
Silná	Skřížej	Růst	Vůdce

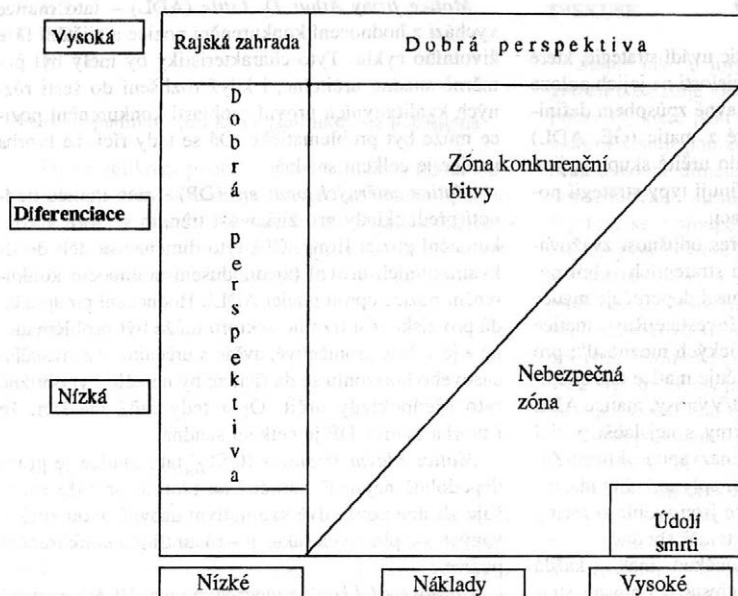
3. Matice směrných opatření

RYCHLÝ RŮST TRHU

POMALÝ RŮST TRHU

4. Matice hlavní strategie

tuji pouze dva obecné typy strategií. První: aby byla firma úspěšná, musí diferencovat své produkty od ostatních. Druhý: firma musí získat nákladovou pozici, která odpovídá její schopnosti diferencovat své produkty, což je v souladu i s Porterovým pojetím generických strategií (Porter 1995). Ideální kombinace diferenciaci a nízkých nákladů je na trhu téměř neporazitelná, ale vysoce diferencovaný produkt, který vytváří poptávku, může mít relativně vysoké náklady a přesto být konkurenceschopný. Obr. 5 ukazuje potenciální ziskovou pozici, která vyplývá z kombinace schopnosti diferencovat produkt od jeho konkurentů a schopnosti vyrábět za nižších nákladů, než konkurenti firmy. Organizace, která má vysoce diferencovaný produkt, má na trhu dobrou perspektivu. Stejně je tomu u firmy, která má produkt s nižšími náklady než ostatní firmy v odvětví. Firma, která se dostane do oblasti dobré perspektivy v obou hlediscích – jak v diferenciaci, tak i v nízkých nákladech – je v Rajské zahradě – v pozici, o kterou ji téměř nelze připravit. Naopak vysoké náklady a nedostatečná diferenciaci umísťují firmu do Údolí smrti.

METODA

Cílem tohoto příspěvku je hodnocení a klasifikace vybraných deskriptivních nástrojů využitelných ve fázi formulace strategií. Vzhledem k tomu, že všechny tyto nástroje mají tvar dvourozměrných matic, je třeba nejprve provést výčet faktorů, jejichž hodnoty definují pozici firmy uvnitř matice (určují řádek a sloupec matice). Doporučované strategie jsou rozmístěny uvnitř matic. Ke klasifikaci jednotlivých metod jsou navržena následující

hlediska: náročnost tvorby, subjektivita, předpokládaná velikost podniku, využitelnost výsledků, charakter doporučovaných strategických alternativ. Zatímco první dvě hlediska jsou ovlivněna charakterem vstupních faktorů (částečně i třetí hledisko), čtvrté je více dáno doporučovanou strategií.

VÝSLEDKY

Podkladem pro klasifikaci deskriptivních nástrojů popsaných v kapitole „Literární přehled“ jsou faktory zvažované těmito nástroji při hledání pozice firmy (divize) v daných mřížkách, a také strategie, které jednotlivé nástroje v závislosti na poloze firmy (divize) doporučují.

Shrnutí faktorů zvažovaných jednotlivými nástroji

Podíváme-li se na popisované nástroje, zjistíme, že se v nich vyskytuje v podstatě 5 skupin faktorů souvisejících s vnitřním prostředím a 3 skupiny faktorů souvisejících s prostředím vnějším.

Faktory vnitřního prostředí:

- Síla firmy (GE)
- Fáze životního cyklu výrobků (ADL)
- Velikost nákladů (HCM)
- Míra diferenciaci (HCM)
- Konkurenční pozice (ADL, DP, GS)

Faktory vnějšího prostředí:

- Atraktivita odvětví (GE)
- Předpoklady pro ziskovost (DP)
- Růst trhu (GS)

Shrnutí doporučených strategií

Každá z pěti zkoumaných matic uvádí strategie, které jsou doporučovány firmám v závislosti na jejich poloze v matici. Tyto strategie se liší hlavně způsobem definice a rozlišovací úrovní. Některé z matic (GE, ADL) shrnují doporučené strategie do určité skupiny, jiné (DP, GS, HCM) zase přesně definují typy strategií použitelné firmou v konkrétní situaci.

Matice GE a ADL jsou si (přes odlišnost zvažovaných faktorů) v doporučených strategiích velmi podobné – pro firmy ve výborné situaci doporučuje matice GE skupinu strategií nazvanou Investice/Růst, matice ADL zase „široký rozsah strategických možností“; pro firmy v průměrné situaci doporučuje matice GE skupinu strategií nazvanou Výběrovost/Výnosy, matice ADL zase „Výběrový rozvoj“; pro firmy s nejslabší pozicí doporučuje GE skupinu strategií nazvanou Sklizeň/Zánik, matice ADL „Opuštění trhu, splynutí, likvidace“. Je tedy zřejmé, že tyto dvě matice jsou v oblasti formy a typu doporučených strategií téměř shodné.

U ostatních matic je tomu poněkud jinak – každá z nich sice doporučuje konkrétní, přesně definované strategie, ovšem způsob jejich definice je odlišný. U matice DP je to 8 strategií – každá odpovídá přesně definované pozici v matici. Těmito strategiemi jsou: neinvestuj, postupně omezuj, sklizeň, opatrně rozvíjej, růst, zdvojnásob nebo zruš, přidej, vůdce.

U matice GS jsou to vlastně čtyři skupiny strategií (opět podle pozice firmy v matici), avšak strategie v jednotlivých skupinách se do určité míry překrývají. V souhrnu tedy matice GS uvádí 12 strategií: rozvoj trhu, pronikání na trh, zdokonalování výrobku, horizontální integrace, dopředná integrace, zpětná integrace, koncentrická diverzifikace, horizontální diverzifikace, podniková diverzifikace, spojení podniku, omezení, likvidace.

Hallův model počítá pouze se dvěma typy strategií – diferenciace, nízké náklady.

Klasifikace zkoumaných nástrojů

Po shrnutí zvažovaných faktorů a doporučených strategií nyní přistoupíme ke klasifikaci jednotlivých nástrojů podle několika základních hledisek.

- náročnost tvorby,
- subjektivita,
- předpokládaná velikost podniku,
- využitelnost výsledků.

Náročnost tvorby

Matice firmy General Electric (GE) – tato matice vychází z hodnocení atraktivity odvětví a síly firmy. U těchto skupinových charakteristik se rozlišují tři kvalitativní úrovně a podle nich je firma (divize) umístěna do tabulky. Provedení tohoto zhodnocení závisí na hodnotiteli a je tedy subjektivní, z hlediska náročnosti celkem snadné.

Matice firmy Arthur D. Little (ADL) – tato matice vychází z hodnocení konkurenční pozice a zjištění fáze životního cyklu. Tyto charakteristiky by měly být poměrně snadno určitelné, i když rozlišení do šesti různých kvalitativních úrovní v oblasti konkurenční pozice může být problematické. Dá se tedy říci, že tvorba matice je celkem snadná.

Matice směrných opatření (DP) – tato matice hodnotí předpoklady pro ziskovost tržního sektoru a konkurenční pozici firmy. Obě tyto dimenze se dělí do tří kvalitativních úrovní (zjednodušení hodnocení konkurenční pozice oproti matici ADL). Hodnocení předpokladů pro ziskovost tržního sektoru může být problematické a je v čase proměnlivé, avšak s určením uvažovaného časového horizontu se dá říci, že by nemělo být obtížné tyto předpoklady určit. Opět tedy můžeme říci, že i tvorba matice DP je celkem snadná.

Matice hlavní strategie (GS) – tato matice je pravděpodobně nejméně náročná na tvorbu, protože rozlišuje vlastně pouze dvě kvalitativní úrovně dvou zvažovaných skupinových faktorů – růstu trhu a konkurenční pozice.

Hallův model konkurenceschopnosti (HCM) vychází z hodnocení výše nákladů a stupně diferenciace. Zjistit tyto dvě charakteristiky by nemělo být problémem a dá se říci, že jejich určení ani nemusí být příliš subjektivní. Problematické snad může být jen určení srovnávacího základu (jak pro diferenciaci, tak i pro nákladovost). Je však zřejmé, že tento základ by měl vycházet ze situace v odvětví a z pozice firmy (divize) v něm. Tvorba tohoto modelu pro konkrétní firmu by tedy opět neměla být náročná.

Celkově lze tyto nástroje z hlediska náročnosti tvorby seřadit následovně (sestupně):

1. ADL
2. GE
3. DP
4. HCM
5. GS

Subjektivita

Z hlediska subjektivity lze říci, že všechny uváděné nástroje vycházejí ze subjektivního hodnocení situace, jehož míra se však jemně odlišuje s ohledem na zvažované faktory. Dá se předpokládat, že více subjektivity bude vyžadovat hodnocení faktorů souvisejících s vnějším prostředím a naopak dobrá znalost konkrétního prostředí firmy povede ke snížení subjektivity. Lze tedy říci, že z uváděných faktorů je nejsubjektivnějším hodnocení předpokladů pro ziskovost, dále atraktivitu odvětví, růst trhu, konkurenční pozice, síly firmy, stadia životního cyklu výrobků, míry diferenciace a úrovně nákladů.

Celkově můžeme (na základě uvedeného řazení faktorů z hlediska subjektivity) seřadit popisované nástroje z hlediska subjektivity následovně (sestupně):

1. DP
2. GE

3. GS
4. ADL
5. HCM

Velikost podniku, pro který jsou nástroje použitelné

Podle velikosti podniku jako jednoho z faktorů použitelnosti daných nástrojů lze říci, že všechny popisované nástroje (snad s výjimkou HCM) jsou použitelné spíše u velkých, vícedivizních podniků. Podle tohoto hlediska lze nástroje seřadit následovně (sestupně):

1. ADL
2. DP
3. GE
4. GS
5. HCM

Využitelnost výsledků

Výsledky jednotlivých matic jsou vlastně doporučené strategie. Tyto strategie jsou uváděny v různých rozlišovacích úrovních a odlišně zohledňují konkrétní pozici firmy v daných mřížkách. Nejpodrobnější dělení strategií má matice směrných opatření (DP), která přisuzuje podle devíti možných poloh 8 konkrétních strategií. Potom následuje matice hlavní strategie (GS), která uvádí čtyři skupiny konkrétních strategií, dále matice GE a ADL, které jsou v tomto bodě téměř shodné, a nakonec Hallův model konkurenceschopnosti (HCM), který pracuje vlastně pouze se dvěma typy strategií. Posledně uváděný model však stojí poněkud stranou ostatních nástrojů, protože zcela jasně uvádí, že lze rozeznat pouze uváděné dva typy strategií, které v sobě zahrnují všechny ostatní. Jeho hodnocení podle tohoto hlediska je tedy neaplikovatelné. Vysokou využitelnost výsledků GS lze spatřovat především v tom, že nabízí 4 skupiny strategií (složené ze 12 dílčích strategií) a umožňuje tak výběr strategie podle konkrétních (metodou nepostihnutých) podmínek její realizovatelnosti.

1. GS
2. DP
3. GE a ADL

Shrnutí klasifikace popisovaných nástrojů

Pro přehlednost je uvedeno souhrnné hodnocení popisovaných nástrojů podle výše uvedených kritérií (tab. I).

I. Souhrnné hodnocení popisovaných nástrojů

Kritérium	Nástroj				
	GE	ADL	DP	GS	HCM
Náročnost tvorby	+	++	0	-	-
Subjektivita	+	-	++	0	-
Velikost podniku	0	++	+	-	-
Využitelnost výsledků	0	0	+	++	-

Pozn.: ++ velká; + větší; 0 střední; - menší; - malá

DISKUSE

Stejně jako u jiných konceptů strategického managementu existuje více faktorů, které je třeba zvážit, než pouze ty, které jsou v jednotlivých maticích zohledňovány. Existují pouze dvě hlavní skupiny proměnných? Mají uvedené dimenze více kvalitativních úrovní? Jsou doporučované strategie těmi nejvíce uspokojivými? Vychází se z předpokladů, které neplatí v každé situaci? To jsou některé z otázek, které je třeba si položit při tvorbě matic a interpretaci jejich výsledků. Tyto modely jsou pouze ukázkou možných přístupů k určování podnikové strategie. Některé firmy je mohou za určitých okolností považovat za užitečné. Neměly by však být uváděny jako univerzální vodítko, ale spíše jako počáteční bod pro další zkoumání.

Vývoj podnikatelské strategie není pouze funkcí jejího odvětvového prostředí. Je rovněž významně ovlivněn snahou vlastní organizace o úspěch zaváděné strategie. Ačkoliv jsou popisované modely užitečnými stimulatory diskuse ve fázi formulace strategií, neměly by být považovány za nástroje rozhodování. Jejich hlavním přínosem je podnět k zamyšlení se nad situací, v níž se firma nachází, a vygenerování realistické množiny strategických alternativ.

Přestože se základní koncept výše uváděných matic zdá být poměrně přesný, skutečný způsob jejich použití často zahrnuje značné množství subjektivních odhadů. Navíc tyto matice představují pouze některé z možných přístupů, ačkoliv jde o přístupy významné.

Při dalších analýzách je třeba zohlednit též dobu, kdy je hledána vhodná strategie. Obecná teorie formulace hlavní strategie, která byla často považována za součást teorie kontingence, identifikuje některá chování, která byla uplatňována úspěšnými firmami ve většině okolností (ne-li ve všech).

ZÁVĚR

Uvedený článek je pokusem o klasifikaci vybraných popisných nástrojů používaných v procesu formulace strategií. Tato klasifikace je prováděna ze čtyř, podle názoru autora základních, hledisek. Z klasifikace též vyplývá i způsob použití uváděných nástrojů, který je omezen náročností na vstupní údaje, mírou subjektivit, velikostí podniku a také využitelností výsledků uváděných matic. Je možné, že jiní autoři mohou mít na způsob provedení klasifikace odlišný názor. Článek je však publikován spíše jako podklad pro další diskusi, která je podle autora v tomto směru velmi potřebná. Nejde tu tedy o snahu poskytnout nezpochybnitelný návod, jak tyto (případně i další) nástroje klasifikovat a používat.

LITERATURA

Chakravarthy B. S., Lorange, P. (1991): *Managing the Strategy Process – a Framework for a Multibusiness Firm*. Englewood Cliffs, Prentice Hall International, Inc.

David F. R. (1991): Concepts of Strategic Management. Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc., 971 s.

Higgins J. M., Vincze J. W. (1989): Strategic management: Text and cases. New York, The Dryden Press, 1 180 s.

Hron J., Tichá I., Dohnal J. (1995): Strategické řízení. Praha, PEF, ČZU.

Porter M. E. (1995): Konkurenční výhoda. Praha, Victoria Publishing, 626 s.

Kontaktní adresa:

Ing. Pavel Žufan, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zemědělská 5, 613 00 Brno, Česká republika,
e-mail: zufan@mendelu.cz

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nesmí přesáhnout 12 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu: formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojité mezery. K rukopisu je třeba přiložit disketu s prací pořízenou na PC a s grafickou dokumentací, nebo poslat práci e-mailem do redakce. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstract) je uveřejňován v angličtině, měl by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována, a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura by měla sestávat hlavně z lektorovaných periodik. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

Rukopis nebude redakcí přijat k evidenci, nebude-li po formální stránce odpovídat pokynům pro autory.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 12 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout: quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript. A PC diskette should be provided with the paper and graphical documentation, or the paper be sent by E-mail to editorial office. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The title of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the subject and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise basic numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The section **References** should preferably contain reviewed periodicals. The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telephone and fax number or e-mail.

The manuscript will not be accepted to be filed by the editorial office if its formal layout does not comply with the instructions for authors.

OBSAH

Pauhořová I.: Súvislosti medzi vyspelosťou a otvorenosťou ekonomiky z aspektu poľnohospodárstva	97
Jeníček V.: Indikátory trvale udržitelného rozvoje.....	103
Vilček J.: Ekonomika pôd Slovenska	113
Izquierdo R. S., Navarro A. M.: Úvěrové sekce jako nástroj finančního rozvoje zemědělských družstev ve Španělsku.....	119
INFORMACE	
Boháčková I., Svatošová L.: Agrární souvislosti Evropské měnové unie	129
Lacina L., Šild J.: Agenda 2000 – pokračování v reformě společné zemědělské politiky EU	133
DISKUSE	
Žufan P.: Deskriptivní nástroje používané v procesu formulace strategií.....	139

CONTENT

Pauhořová I.: The relationships between the maturity and the openness of economy from the point of view of agriculture	97
Jeníček V.: Sustainable development indicators	103
Vilček J.: Economics of the soils of Slovakia.....	113
Izquierdo R. S., Navarro A. M.: Development of the credit sections in Spain as a financial tool for the agricultural co-ops (in English).....	119
INFORMATION	
Boháčková I., Svatošová L.: Agrarian connections of the European Monetary Union.....	129
Lacina L., Šild J.: Agenda 2000 – the need for further reform of the EU Common Agricultural Policy	133
DISKUSION	
Žufan P.: Descriptive tools used in the strategy formulation process.....	139